

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1984

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ-ΝΟΥΑΡΟΥ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ.— **Ἡ περὶ σωτηρίας διδασκαλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου**, ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἰωάννου Ν. Καρμίρη*.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἀναπτύξας καταπληκτικὴν δραστηριότητα μετ' ἐξόχου θεολογικῆς σοφίας, ἐκάλυψε πάντας σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας, καὶ δὴ οὐ μόνον τὸν πρακτικὸν διὰ τῆς εὐρυτάτης ἀρχιερατικῆς καὶ συγγραφικῆς του δράσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐρμηνευτικὸν καὶ τὸν συστηματικὸν τοιοῦτον, καὶ μάλιστα τὸν δογματικὸν, ρίψας τὸ κέντρον τοῦ βάρους κατὰ προτίμησιν ἐπὶ τοῦ τριαδικοῦ, τοῦ χριστολογικοῦ καὶ τοῦ σωτηριολογικοῦ δόγματος. Βεβαίως δὲν ἠσχολήθη εἰδικῶς καὶ συστηματικῶς οὗτος περὶ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα «δόγμα τῆς σωτηρίας», εἰμὴ μόνον περιστασιακῶς, εὐκαίρως καὶ ἀκαίρως ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀναφερόμενος εἰς τὴν σωτηρίαν, κρίνων ὅτι «πανταχοῦ τῇ ἱστορίᾳ τὸ δόγμα τῆς (σωτηρίας καὶ) τῆς θεολογίας μυστικῶς συμπαρέσπαρται»¹, ἅτε ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ.

Ὁ ὁμιλῶν, καίτοι δις κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχε τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσῃ ἐνώπιον ὑμῶν πτυχᾶς τινος τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔκρινεν οὐχ ἤττον σκόπιμον, ὅπως ἐπανέλθῃ καὶ σήμερον ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ μεταδώσῃ ὑμῖν μικράν τινα γεῦσιν τῆς περὶ τῆς σωτηρίας διδασκαλίας τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰδικώτερον τῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀντιπροσωπευτικῶς, ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐν τοῖς πλαισίοις τοῦ ἑορτασμοῦ

* J. N. KARMIRIS, *Die Erlösungslehre Basileios des Grossen*.

1. Μεγάλου Βασιλείου, Εἰς Ἐξάήμερον ὁμιλ. 6, 2, PG 29, 114. BEΠ 51, 234. Εἰς Ἡσαΐαν 9, 223, PG 30, 508. BEΠ 56, 222.

τῆς 1600στῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἰς τὴν προπαρασκευῆν καὶ τὸ ἔργον τῆς ὁποίας μεγάλως συνέβαλεν. Πράττει δὲ τοῦτο ἐπόμενος τῷ Μεγάλῳ Βασιλείῳ, ὅστις εὐλόγως ἀπέδιδεν ὅλως ἐξαιρετικὴν καὶ μοναδικὴν θρησκευτικοθητικὴν σημασίαν εἰς τὴν σωτηρίαν, διδάσκων: «Πρῶτον ἐν τῇ ψυχῇ σου ἐνθου τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας· μὴ δεύτερον ἄλλου ἡγήση (αὐτό), μηδὲ προτιμότερόν τι τούτου νομίσης ἕτερον· πρὸ πάντων ἐστὶν (τοῦτο)· οὔτε σοὶ τι πρότερον νοηθῆναι δύναται τοῦ κτίσαντός σε, οὔτε τῇ φύσει τιμιώτερόν τι τοῦ πρωτοτύπου πάσης κτίσεως»².

Καὶ πράγματι, βαθύτατα συνεκίνει τὸν Μέγαν Βασιλείον τὸ μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀποτελεῖ κεντρικὸν αἴτημα καὶ βίωμα πάσης θρησκείας καὶ ἠθικῆς. Ἰδιαιτάτα ἡ σωτηρία ἀποτελεῖ τὸ κέντρον πάσης θρησκείας καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς χριστιανικῆς, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι πᾶσα θρησκεία εἶναι θρησκεία σωτηρίας ἐν γενικῇ ἐννοίᾳ, ἐφ' ὅσον ἐπιδιώκει ὅπως ἀπολυτρώσῃ τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως καὶ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν εἰς ὑπερφυσικὴν σφαῖραν πλησίον τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο πολλῶ μᾶλλον ἰσχύει διὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἣτις εἶναι κατ' ἐξοχὴν θρησκεία τῆς σωτηρίας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ τοῦτ' αὐτὸ εἶναι συνώνυμος πρὸς τὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἄγγελος εὐηγγελίσθη τῷ κόσμῳ, ὅτι «ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ» (Λουκ. 2, 11), οὗτος δὲ «ἐπεφάνη τῇ οἰκουμένῃ» πρωτίστως ὡς σωτὴρ, ἵνα «σώσῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν» (Ματθ. 1, 21). Τοῦτο ἄλλως τε δηλοῖ καὶ τὸ προσωπικόν του ὄνομα Ἰησοῦς, σημαῖνον σωτὴρ, ὃν ὁ Θεὸς «ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν» (Πράξ. 13, 23). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον προβάλλει αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς τὴν σωτηρίαν ὡς τὸ κεντρικότερον μῆνυμα τοῦ εὐαγγελίου του πρὸς τὸν κόσμον. «Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ» (Ἰωάν. 3, 17).

Ἐντεῦθεν ὁ ἅγιος Βασιλείος ἐρευνᾷ τὸ πρόβλημα τῆς σωτηρίας, ἐπόμενος τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ, ὡς τὸ «αἰώνιον μυστήριον τῆς οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν ἀνθρωπὸν, «τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ» (Ἐφεσ. 1, 4 - 10. 3, 5 - 6. Κολ. 1, 25 - 27), εὐλόγως θεωρῶν αὐτὸ ὡς πρωταρχικῆς σημασίας διὰ τὸν ἀνθρωπὸν, χαρακτηριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ ὡς «οὐράνιον φυτὸν»³ καὶ «ὀμοδιαιτον τῶν ἀρχαγγέλων καὶ φωνῆς θείας ἀκροατὴν»⁴, ἔτι δὲ ὡς «τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ζώων τὸ τιμιώτατον, τὸ μετὰ τοὺς ἀγγέλους ἐν λογικοῖς τεταγμένον»⁵, ὡς «τῇ εἰκόνι τοῦ

2. Εἰς Ἡσαΐαν 9, 223, PG 30, 508. BEΠ. 56, 222.

3. Εἰς Ἐξάχμ. 9, 2, PG 29, 192. BEΠ 51, 265.

4. "Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς 7, PG 31, 344. BEΠ 54, 95.

5. Εἰς Ἡσαΐαν 2, 83, PG 30, 253. BEΠ 56, 108. Βλ. καὶ Εἰς Ἐξάχμ. 9, 6. BEΠ 51, 271: «Τελειούμενος ἀνθρώπος πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν ἀνάγεται».

Θεοῦ τετιμημένον»⁶. Ἐννοεῖται δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ὡς ἐγκειμένη βεβαίως οὐχὶ ἐν τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἰδίως τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου (τῷ νοερῷ καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ)⁷, ἐν τῷ ὁποίῳ «ἐναπέθετο μοῖραν τινὰ τῆς ἰδίας χάριτος» ὁ Θεός, ἵνα κατατείνῃ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος καὶ (τῷ ὁμοίῳ ἐπιγινώσκῃ τὸ ὅμοιον⁸, «κατεργαζόμενος μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν» (Φιλιπ. 2, 12). «Ὅμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον καλέσας», διὰ τοῦ ὁμοίου «ἀνακαθαίρεται» τὸ ὅμοιον⁹.

Χωροῦντες νῦν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ἡμῶν, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ παρουσιάσωμεν συνοπτικῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου περὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, πρῶτον μὲν ἐξ ἀντικειμένου, δεύτερον δὲ ἐξ ὑποκειμένου, πυκνὴν ποιούμενοι χρῆσιν ἀμεταβλήτου τῆς γλωσσικῆς διατυπώσεως καὶ ἰδιαιτερότητος τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς¹⁰.

I. Ἡ σωτηρία ἐξ ἀντικειμένου

Πρῶτιστα πάντων δέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι λέγοντες ἡμεῖς σωτηρίαν ἢ ἀπολύτρωσιν ἐν Χριστῷ, ἐννοοῦμεν συνήθως πᾶν ὅ,τι ὁ Θεὸς ἀνθρώπος Λυτρωτῆς ἐπραξε χάριν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως μεταβιβάσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ πνευματικοῦ θανάτου εἰς τὴν κατάστασιν τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς χάριτι θεώσεως αὐτῶν, οὕτως ὥστε «ἡμεῖς οὔδαμεν, ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ

6. Αὐτόθι, PG 30, 253. 589. 29, 344. BEΠ 56, 108.

7. Ἐπιστολὴ 230, PG 32, 861. BEΠ 55, 280.

8. Εἰς Ψαλμ. 48, 8, PG 29, 449. 861. BEΠ 52, 122, ἔνθα ἀναλυτικώτερον γράφει: «Μέγα ἄνθρωπος καὶ τὸ τίμιον ἐν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἔχων. Τί γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς ἄλλο κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γέγονεν; (Γεν. I, 27). Τίτι ἢ κατὰ πάντων ἀρχὴ καὶ ἐξουσία τῶν τε χερσαίων καὶ ἐνύδρων καὶ ἐναερίων ζώων κεχάρισται; (Γεν. I, 28). Βραχὺ μὲν ὑποβέβηκε τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν (Ψαλμ. 8, 6), διὰ τὴν πρὸς τὸ γεῶδες σῶμα συνάφειαν. Τὸν μὲν οὖν ἄνθρωπον ἐποίησεν ἀπὸ τῆς γῆς (Γεν. 2, 7), «καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα» (Ἐβρ. I, 7)· ἀλλ' ὅμως ἢ γε τοῦ νοεῖν καὶ συνιέναι τὸν ἑαυτῶν Κτίστην καὶ Δημιουργὸν δύναμις καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει. Ἐνεφύσησε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον (Γεν. 2, 7), τουτέστι μοῖραν τινὰ τῆς ἰδίας χάριτος ἐναπέθετο τῷ ἀνθρώπῳ. . . Ἐν τιμῇ τηλικαύτῃ ἦν ἐκ τοῦ δεδημιουργῆσθαι κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, ὑπὲρ οὐρανόν, ὑπὲρ ἥλιον, ὑπὲρ τὰς τῶν ἀστέρων χορείας τετιμημένος». Πρβλ. καὶ Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο Ὡ, Λόγ. 14, 7, PG 35, 857 ἐξ.: «μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ». (Γενικῶς βλ. καὶ Ὁ λ υ μ π ι α ς Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ - Τ σ α ν α ν ᾶ, Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1970).

9. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο Ὡ, Λόγ. 38, 1, PG 36, 633. Τροπάριον Ἀκαθίστου ὕμνου, ἐν: Τριψόδιον (ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας), Ἀθῆναι 1960, σ. 299.

10. Βλ. γενικώτερον καὶ Ἰ ω. Κ α ρ μ ῆ ρ η, Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1957. Τ ο Ὡ α ὕ τ ο Ὡ, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθῆναι 1973.

τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν», συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (Α' Ἰωάν. 3, 14).

Ἄλλ' ὁ Μέγας Βασίλειος, ὡς θεωρητικὸς θεολόγος καὶ συνάμα πρακτικὸς ἄνθρωπος καὶ ποιμὴν, ὡς σοφὸς καὶ ἅγιος, ἡσχολήθη περὶ τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, προϋποτιθέμενος τὴν ἁμαρτίαν καὶ πτώσιν τῶν πρωτοπλάστων, δι' ὃ καὶ ὀρίζει τὴν σωτηρίαν τοῦ ἐξ αὐτῶν προελθόντος ἀνθρωπίνου γένους ὡς ἐξῆς: «Ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομία ἀνάκλησίς ἐστιν ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως καὶ ἐπάνοδος εἰς οἰκειώσιν Θεοῦ ἀπὸ τῆς διὰ τὴν παρακοὴν γενομένης ἀλλοτριώσεως» τοῦ ἀνθρώπου¹¹. Προηγῆθη λοιπὸν ἡ ἁμαρτία καὶ ἐκπτώσις καὶ ἀλλοτριώσις καὶ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ «ἄφειλεν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ παραῖ Θεῷ δόξῃ μεμενηκέναι, καὶ εἶχεν ἂν ὕψος οὐκ ἐπίπλαστον, ἀλλ' ἀληθινόν, δυνάμει Θεοῦ μεγαλυνόμενος, σοφίᾳ θείᾳ φαιδρυνόμενος, αἰωνίᾳ ζωῇ καὶ τοῖς ἀγαθοῖς εὐφραϊνόμενος»¹². Παρὰ ταῦτα ὅμως, «ἀλλοτριωθέντες Θεοῦ διὰ τῆς ἁμαρτίας, πάλιν εἰς τὴν οἰκειότητα ἀνεκλήθημεν τῷ αἵματι τοῦ Μονογενοῦς ἐκ τῆς ἀτίμου δουλείας ἐξαιρεθέντες»¹³, καὶ προσέτι «ἀνεκλήθημεν ἐκ τοῦ θανάτου καὶ ἐζωοποιήθημεν πάλιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹⁴. Ὡστε ἐδέχετο ὁ ἅγιος Βασίλειος οὐχὶ τὸ ἀπροϋπόθετον, ἀλλὰ τὸ ἐμπροϋπόθετον τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως, ἐδέχετο δηλαδὴ ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τὴν θείαν ἐνσάρκωσιν αὐτοῦ, καὶ ταύτης τὴν «ἐκπτώσιν» τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν «Θεοῦ ἀλλοτριώσιν» αὐτοῦ.

Πρὸς ἀνάκλησιν λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως καὶ σωτηρίαν τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ πεσόντος ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἀποκατάστασιν αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸ τῆς πτώσεως ἀρχέγονον κατάστασιν καὶ διαλλαγὴν καὶ οἰκειώσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐξαπέστειλεν «ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου» (Γαλ. 4, 4) ὁ Θεὸς ἐξ ἄκρας ἀπολυτρωτικῆς ἀγάπης καὶ ἀφάτου φιλανθρωπίας τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ τὸν πεσόντα ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, καὶ ἀνακεφαλαιώσῃ καὶ ἀνακαινίσῃ αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐξυψώσῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν ἑαυτῷ μέχρι τῆς κατὰ χάριν θεώσεως, διὰ τῆς ἀναλήψεως καὶ ἐνώσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τῆς θείας του φύσεως, καθιστῶν αὐτὴν κοινωνὸν θείας ζωῆς. Ὡστε νοεῖ τὴν σωτηρίαν ὁ ἱερός Πατὴρ διττῶς, ἥτοι: ἀρνητικῶς μὲν, ὡς ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, θετικῶς δέ, ὡς κατὰ χάριν θέσιν αὐτοῦ καὶ κοινωνὸν θείας ζωῆς (Β' Πέτρ. 1, 4). Ἀληθῶς, «ἐν τούτῳ ἐφανερῶθη ἡ

11. Περὶ Ἀγίου Πνεύματος 15, 35, PG 32, 128. BEΠ 52, 259.

12. Περὶ ταπεινοφροσύνης 20, 1, PG 31, 525. BEΠ 54, 180.

13. Περὶ Εὐχαριστίας, λόγ. 2, PG 31, 224. BEΠ 54, 40.

14. Ὅροι κατὰ πλάτος, ἐρώτ. 2, 3, PG 31, 913. BEΠ 53, 150.

ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ» (Α' Ἰωάν. 4, 9). Ὡς τοιαύτην τὴν σωτηρίαν ἐπραγματοποίησεν ὁ θεὸς Λυτρωτῆς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ μόνος «δυνάμενος σώζειν εἰς τὸ παντελὲς τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ» (Ἐβρ. 7, 25), «ὃς ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις» (Α' Κορ. 1, 30), ἀφοῦ «ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ» (Φιλιπ. 2, 8). «Ἄλλην τὰ ἀνθρώπινα διόρθωσιν οὐκ ἐπιδέχεται, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας»¹⁵, προσλαβόντος πρὸς τοῦτο, ὡς ἐλέχθη, καὶ τὸ ὄνομα Ἰησοῦς, τὸ ὁποῖον, ἤδη ἐν ἀρχῇ, εὐηγγελίσθη ὁ ἄγγελος πρὸς τε τὴν Θεοτόκον, ὅτι «τέζεται υἱὸν καὶ καλέσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν», καὶ πρὸς τοὺς ποιμένας, ὅτι «ἐτέθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ» (Λουκ. 2, 11).

Ἐπὶ τούτοις ἐτονίσθη ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία αὕτη ἦτο προαιώνιος ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένη βουλή τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, πραγματοποιηθεῖσα «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ (Γαλ. 4, 4), ὅτε ὁ Θεὸς «πάντα τὰ εἰς αὐτὸν ἕκοντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων πεποίηκεν»¹⁶, προπαρασκευάζων αὐτούς, ἵνα δεχθῶσιν αὐτοπροαιρέτως τὸν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν αὐτῶν. «Τὸ γὰρ μυστήριον, τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων (Κολ. 1, 26), ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τῶν χρόνων ἐφανερώθη. . . Οὐχ ὅτι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανῆ ταῦτα γενήσεται· ἀλλ' ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας, ἡ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ περὶ τὴν

15. Εἰς Ἡσαΐαν 7, 200, PG 30, 461. BEΠ 56, 202.

16. Βλ. Ἐπιστολὴν 261, 1, PG 32, 968 - 969: «Ὡφέλησε γὰρ τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα πρῶτον μὲν διὰ πατριαρχῶν. . . εἶτα νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, δι' ἀγγέλων αὐτὸν διαταξάμενος ἐν χειρὶ Μωϋσέως, εἶτα προφήτας, προκαταγγέλλοντας τὴν μέλλουσαν ἔσσεσθαι σωτηρίαν, κριτάς, βασιλεῖς, δικαίους, ποιοῦντας δυνάμεις ἐν χειρὶ κρυφαῖα (Ἐξόδ. 17, 16)· μετὰ πάντας τούτους ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν αὐτὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί». Ὁμοίως βλ. καὶ: Ὅροι κατὰ Πλάτους 2, 3, PG 31, 913, 30, 352. 32, 968 κ.ἄ. Πρβλ. καὶ τὴν εὐχὴν τῆς ἀναφορᾶς τῶν τιμίων δώρων ἐν τῇ θεῖᾳ Λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, καθ' ἣν ὁ Θεός, «οἰκονομῶν τὴν ἐκ παλιγενεσίας σωτηρίαν» τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, «ἐπεσκέψατο πολυτρόπως διὰ σπλάγχχνα ἐλέους τοῦ αὐτοῦ καὶ προφήτας ἐξάπέστειλεν, ἐποίησε δυνάμεις διὰ τῶν ἁγίων του, ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν δούλων του τῶν προφητῶν προκαταγγέλλων τὴν μέλλουσαν ἔσσεσθαι σωτηρίαν, νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἀγγέλους ἐπέστεισε φύλακας, ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ Υἱῷ του» (PG 31, 1636 ἐξ. BEΠ 56, 33 - 34). Αὐτονόητον ὅτι ἡ τοιαύτη προπαρασκευὴ τῶν ἀνθρώπων περιελάμβανεν οὐ μόνον τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἑθνικούς, συντελουμένη διὰ τῆς φυσικῆς Ἀποκαλύψεως καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ὁ Β. Κ. Ὠ. Σ. Τ. τ. ς., Τὸ πρόβλημα τῆς σωτηρίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Βασιλείου, Ἀθήναι, 1936, σ. 78, γράφει: «Ἐπειδὴ διὰ τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Ἑθνικῶν ἐσυνήθισαν νὰ προσατενίσουν τὴν ἀκτίνα τοῦ μεγάλου φωτός, διὰ τοῦτο ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης ἦτο προητοιμασμένη νὰ ἴδῃ καὶ αὐτὸ τὸ φῶς, τὸν λυτρωτὴν αὐτῆς Ἰησοῦν Χριστόν».

σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων οἰκονομία φανήσεται»¹⁷. Τοῦτο εἶναι («ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου, τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ» (Ἐφεσ. 5, 1), ὅστις ἐξ ἀϊδίου προῖδὼν τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου, συνέλαβε τὸ σχέδιον τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, οὕτως ὥστε πηγὴ καὶ ποιητικὴ αἰτία τῆς σωτηρίας εἶναι ὁ Θεός, «οὐ τὰ πάντα ἐφίεται, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τῶν ἀγαθῶν, τὸ κυρίως ἀγαπητὸν καὶ τῶν ὀρεκτῶν τὸ ἔσχατον»¹⁸. Οὗτος, κινούμενος ἐκ τῆς ἀνευ ὄρων καὶ ὀρίων ἀγάπης καὶ ἀγαθότητος αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὡς ἐλέχθη, ὡς λυτρωτὴν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Υἱόν του, ὅστις σαρκωθεὶς ἔσωσεν αὐτόν, «συμφυῆ ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἠνωμένην καταστησάμενος, καὶ διὰ τῆς συγγενοῦς ἡμῶν σαρκὸς αὐτοῦ πρὸς ἑαυτόν ἐπανάγων πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα»¹⁹. Τὴν λυτρωτικὴν ταύτην λειτουργίαν τοῦ Σωτῆρος ἐθεώρει ὁ Μέγας Βασιλεὺς ὡς «μεγίστης ἀπόδειξις δυνάμεως, τὸ δυνηθῆναι Θεὸν ἐν ἀνθρώπου γενέσθαι. . .» δι' ὃ οὐδὲν «τὴν δύναμιν παρίστησι τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅσον ἢ περὶ τὴν ἐνανθρώπησιν οἰκονομία καὶ ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπότητος συγκατάβασις»²⁰. Εὐδηλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ σωτηρία γενικῶς εἶναι ἔργον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ ἀτίδιος βουλὴ τοῦ Πατρὸς, πραγματοποιηθεῖσα μὲν ἐν χρόνῳ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, προσφερομένη δὲ δωρεάν καὶ κατὰ χάριν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι διηνεκῶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν πιστευόντων εἰς τὰ μυστήρια αὐτῆς καὶ διὰ τῆς κοινωνίας πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως ἡμεῖς οἱ πιστοὶ «πάντες, ὡς ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως προσληφθέντες, ἐν σώμα ἔσμεν, κεφαλὴν ἔχοντες τὸν Χριστόν, ὃ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη» (Ἐφεσ. 4, 4)²¹. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τοῦ Υἱοῦ «τὴν προσαγωγὴν ἐσχίκαμεν πρὸς τὸν Πατέρα, μεταστάντες ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους «εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ» (Κολ. 1, 12). «Μὴ τοίνυν ἐκ δουλικῆς ταπεινότητος ἠναγκασμένην ὑπηρεσίαν νοώμεν τὴν διὰ Υἱοῦ οἰκονομίαν, ἀλλὰ τὴν ἐκούσιον ἐπιμέλειαν, ἀγαθότητι καὶ εὐσπλαγχνία, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, περὶ τὸ ἴδιον πλάσμα ἐνεργουμένην»²².

Πράγματι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τῶν ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, γενόμενος ἄνθρωπος, ἔσωσε τὸ ἀνθρώπινον γένος κυρίως διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ τοῦ τρισσοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ,

17. Εἰς Ἡσαΐαν 2, 66, PG 29, 233. BEΠ 56, 99.

18. Εἰς Ψαλμ. 114, 1, PG 29, 484. BEΠ 52, 138. Βλ. καὶ "Ὅροι κατὰ πλάτος, ἐρώτ. 2, 1, PG 31, 912, BEΠ 53, 149.

19. Εἰς τὴν ἀγ. τοῦ Χριστοῦ γέννησιν 2, PG 31, 1460. BEΠ 54, 227.

20. Εἰς Ψαλμ. 44, 5, PG 29, 400. BEΠ 52, 98.

21. "Ὅροι κατὰ πλάτος, ἐρώτ. 7, 2, PG 31, 929. BEΠ 53, 158.

22. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 8, 18, PG 32, 100. BEΠ 52, 245.

ἦτοι: τοῦ ἀρχιερατικοῦ, τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ. Οὕτως ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἤρχισε μὲν ἀπὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λυτρωτοῦ, διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀναλήψεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς θείας ἑαυτοῦ φύσεως, διήκουσα δὲ διὰ τῆς διδακτικῆς ἐνεργείας καὶ ἀπάσης τῆς ἐπὶ γῆς λυτρωτικῆς λειτουργίας αὐτοῦ, κορυφοῦται ἐν τῷ ἐξιλασθηρίῳ σταυρικῷ θανάτῳ καὶ τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει αὐτοῦ, σὺν τῇ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀποστολῇ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῇ ἰδρύσει τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κιβωτοῦ καὶ οἰκονόμου καὶ διαχειριστοῦ τῆς σωτηρίας καὶ παγκοσμίου μυστηρίου τῆς σωτηρίας. «Διὰ τοῦτο — γράφει ὁ Μέγας Βασίλειος — ἡ μετὰ σαρκὸς ἐπιδημία Χριστοῦ, αἱ τῶν εὐαγγελικῶν πολιτευμάτων ὑποτυπώσεις, τὰ πάθη, ὁ σταυρός, ἡ ταφή, ἡ ἀνάστασις, ὥστε τὸν σωζόμενον ἄνθρωπον διὰ μιμήσεως Χριστοῦ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην υἱοθεσίαν ἀπολαβεῖν»²³. Διὰ τῶν κυριωτέρων τούτων σωτηριωδῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς ὅλης σωτηρίου οἰκονομίας του (καὶ οὐχὶ μόνον δι' ἐνὸς γεγονότος ἢ ἐνεργείας αὐτῆς), ὁ σαρκωθεὶς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπελύτρωσε τὸ πεπτωκὸς ἀνθρώπινον γένος, γενόμενος ἄνθρωπος ἀτρέπτως, ὅμοιος ἡμῖν κατὰ πάντα, πλὴν τῆς ἁμαρτίας, ἵνα διὰ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων διελθῶν, ἀναχωνεύσῃ καὶ ἀναπλάσῃ καὶ ἀνακαινίσῃ τὸν πεσόντα πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον καὶ δι' ἐκείνου πάντας τοὺς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντας καὶ γεννωμένους καὶ γεννηθησομένους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πᾶσα οἰκονομία τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, ἵνα διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως καὶ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ σωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι, θεούμενοι τῇ χάριτι τοῦ Λυτρωτοῦ, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ θεοποιούμενοι, ἀλλὰ γινόμενοι σύσσωμοι καὶ σύναιμοι αὐτοῦ καὶ «θείας κοινωνοὶ φύσεως» (Β' Πέτρ. 1, 4) «κατὰ χάριν» καὶ «κατὰ θέσιν», οὐχὶ δ' ὅμως καὶ «κατὰ φύσιν» καὶ «κατ' οὐσίαν». Ἡ τοιαύτη κατὰ χάριν θέωσις ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, μέλλουσα νὰ ὀλοκληρωθῇ ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Ἐκκλησίᾳ.

Καὶ πρῶτον, ἐν τῇ θεῖᾳ ἐνσαρκώσει ἤρξατο τελεσιουργούμενον τὸ μέγα τῆς σωτηρίας μυστήριον, καθ' ὅσον κατ' αὐτὴν ὁ Σωτὴρ, προσλαβὼν ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μετὰ πασῶν τῶν ἰδιοτήτων αὐτῆς, — ἀλλ' ὅμως «χωρὶς ἁμαρτίας» (Ἐβρ. 4, 15) —, ἀνεκαινίσεν, ἀνέπλασεν, ἠγίασε καὶ ἐθέωσεν αὐτήν, καταστήσας αὐτήν, ὡς ἐλέχθη, «κοινωνὸν τῆς θείας φύσεως» του (Β' Πέτρ. 1, 4), ὅσον βεβαίως ἡ πεπερασμένη ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι θεώσεως δεκτικὴ. Οὕτω προσέλαβε καὶ ἀνεκφαλαίωσε καὶ συνεσωμάτωσε μυστικῶς καὶ ἀρρήτως τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀναληφθείσῃ καὶ θεωθείσῃ ἀτομικῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, γενόμενος αὐτὸς

23. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 15, 35. PG 32, 128. BEΠ 52, 259. Βλ. καί: Πρὸς τοὺς συκοφαντοῦντας ἡμᾶς, ὅτι τρεῖς θεοὺς λέγομεν. 4, PG 31, 1496. BEΠ 54, 237.

οίονει ζύμη άγία και θεωτική όλοκλήρου του άνθρωπίνου φυράματος και άπαρχή και κεφαλή και γενάρχης του ύπ' αυτού λυτρωθέντος άνθρωπίνου γένους. Τοιουτοτρόπως, καθώς ο πρώτος 'Αδάμ έγένετο ο κατά φύσιν γενάρχης τής ανθρωπότητας, ούτω και ο δεύτερος 'Αδάμ έγένετο ο κατά χάριν γενάρχης αυτής, καθ' όσον τῷ όντι κατέστη ο νέος πνευματικός 'Αδάμ και ή κεφαλή όλοκλήρου τής ύπ' αυτού άπολυτρωθείσης ανθρωπότητας, νοουμένης ως ένός ζῶντος οργανισμού, ως ένός σώματος, του σώματος τής 'Εκκλησίας, ούτινος κεφαλή είναι ο Χριστός (Κολ. 1, 18). 'Εν αυτῷ, ως τῇ θεανθρωπίνη κεφαλῇ, έγένετο ή ανακεφαλαίωσις τής ανθρωπότητας και ή επανένωσις μετά του Θεου, επανακτησάσης εν τῷ δευτέρῳ 'Αδάμ ό,τι εν τῷ πρώτῳ 'Αδάμ άπώλεσεν, τ. έ. τὸ κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν. Ούτως εν τῷ θεανδρικῷ προσώπῳ του Κυρίου συνετελέσθη ή υποστατική και αιώνια ένωσις τής θείας και τής ανθρωπίνης φύσεως, ήτις ένωσις άποτελεεί την βάσιν και την άφετηρίαν και την προϋπόθεσιν τής σωτηρίας όλοκλήρου του άνθρωπίνου γένους, νοουμένου ως ένός οργανισμού και ενιαίου όλου, τὰ μέλη του όποίου δια τής πίστεως, τῶν μυστηρίων και τής ενάρετου ζωῆς αυτῶν συσσωματοῦνται μυστικῶς εν τῷ Χριστῷ και καθίστανται δικαιοσύνη Θεου εν αυτῷ, ο δε Χριστός ανακεφαλαιοῖ, έξαγιαζει και σώζει ως εν επιτομῇ εν έαυτῷ όλόκληρον την ενιαίαν και άδιάτμητον ανθρωπίνην φύσιν, ήν «καταφθαρεῖσαν, εν έαυτῷ άνεκαίνισε» και «συνεζωοποίησε» και έξηγιασε και άπελύτρωσε και άποκατέστησεν εις τὸ αρχαῖον κάλλος, «τήν πριν πεσοῦσαν αναστήσας εικόνα»²⁴. Τοιουτοτρόπως εν τῷ δευτέρῳ 'Αδάμ άποκατεστάθη ανακαινισθεῖσα και εμπλουτισθεῖσα ή εν τῷ πρώτῳ 'Αδάμ δια τής άμαρτίας άμαυρωθεῖσα και διαφθαρεῖσα εικὼν του Θεου, συν τῇ αναβιώσει και του «καθ' όμοίωσιν», τουθ' όπερ είναι και ο «σκοπὸς τής κλήσεως ήμῶν, ότι πρόκειται ήμῖν όμοιωθῆναι Θεῷ, κατά τὸ δυνατόν ανθρωπου φύσει»²⁵. 'Ακριβῶς δε ή άποκατάστασις τής εικόνας του Θεου εν τῷ ανθρωπῳ και ή έξομοίωσις αυτού προς τὸν Θεὸν έχαρακτηρίσθη ως θέωσις και σωτηρία του ανθρωπου, έγκειμένη κυρίως εν τῇ ανακοινώσει και «αναστάσει» τής πεσοῦσης και άμαυρωθείσης, συνεπειά τής άμαρτίας, θείας εικόνας εν τῷ ανθρωπῳ, ήν οὔτος έλαβεν εν αρχῇ δια τής κατ' εικόνα και όμοίωσιν του Θεου δημιουργίας αυτού. Συναφῶς ο Μέγας Βασίλειος γράφει: «'Ο ανθρωπος κατ' εικόνα Θεου έγένετο και όμοίωσιν, ή δε άμαρτία τὸ κάλλος τής εικόνας ήχρείωσεν, εις τὰς έμπαθεῖς επιθυμίας την ψυχὴν καθέλκουσα. . . Οὐκοῦν επανέλθωμεν εις την έξ' αρχῆς χάριν, ής δια τής άμαρτίας ήλλοτριώθημεν, και πάλιν κατά την

24. 'Απολυτίκιον προεόρτιον Χριστουγέννων, εν Μηναίῳ Δεκεμβρίου, έκδ. Π. Παρασκευοπούλου, 'Αθήναι 1904, σ. 141.

25. Περί 'Αγίου Πνεύματος 1, 2, PG 32, 69. BEΠ 52, 230 - 231.

τοῦ Θεοῦ εἰκόνα ἐαυτοὺς καλλωπίσωμεν, διὰ τῆς ἀπαθείας ὁμοιωθέντες τῷ κτίσαντι. Ὁ γὰρ τὸ ἀπαθὲς τῆς θείας φύσεως, καθὼς ἐστὶ δυνατόν, ἐφ' ἑαυτοῦ μιμησάμενος, οὗτος ἐπανέλαβεν ἐπὶ τῆς ἰδίας ψυχῆς τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα»²⁶.

Ὁθεν φανερόν καθίσταται, ὅτι ἡ θεία ἐνανθρώπησις καὶ ἡ κατ' αὐτὴν συντελεσθεῖσα ὑποστατικὴ ἔνωσις τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων «αἰτία γέγονε τῆς σωτηρίας» τῶν ἀνθρώπων²⁷, ἐπιτευχθείσης τῆς σωτηρίας διὰ τῆς προσλήψεως καὶ ἐνώσεως ὅλης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως — ψυχῆς καὶ σώματος — μετὰ τῆς θείας, ἐφ' ὅσον, κατὰ τοὺς ἱεροὺς Πατέρας, «ὃ ἦνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται», ἐνῶ τοῦναντίον ἀπομένει «τὸ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον»²⁸. Τοιουτοτρόπως ὁ «ὄλος ἄνθρωπος θεοοῦται τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεουργούμενος»²⁹. Ὡστε ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου νοεῖται κυρίως ὡς θέωσις καὶ μέθεξις καὶ ἔνωσις αὐτοῦ ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ κατὰ χάριν καὶ οὐχὶ κατὰ φύσιν, ἀνάγουσα τὴν πρώτην ἀρχὴν εἰς τὴν κατὰ τὴν θεϊαν ἐνσάρκωσιν ὑποστατικὴν ἔνωσιν τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως «ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως» ἐν τῷ Χριστῷ, τῷ διὰ τῆς θεότητός του θεώσαντι καὶ θεοῦντι πάντα πιστεύοντα καὶ τηροῦντα τὰς ἐντολάς του ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐν αὐτῇ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ βαδίζῃ τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας μέχρι τῆς «ὑπὲρ φύσιν» θεώσεως, ἣτις ἀρχεται μὲν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ συντελεῖται νέα γέννησις αὐτοῦ ἐξ Ἀγίου Πνεύματος καὶ ὕδατος καὶ ἐνσωμάτωσις εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, κορυφῶται δὲ ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ. Τοιουτοτρόπως ὅπως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἠνώθησαν ὑποστατικῶς ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, οὕτω

26. Εἰς Ἡσαΐαν 1, 23. PG 30, 161. BEΠ 56, 68. Γενικώτερον βλ. καὶ V I. L o s s k y, Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, μετάφρ. Μ. Μιχαηλίδου, Θεσσαλονίκη 1974.

27. Λόγ. ἀσκητ. 1. BEΠ 53, 378. Βλ. καὶ Εἰς Ἐξάημ. ὁμιλ. 9, 6, BEΠ 51, 271 - 272.

28. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο ὦ, Πρὸς Κληδόνιον, PG 37, 181 - 184, Μ α ξ ί - μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὦ, Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν. Πνευματικὸς τόμος καὶ δογματικὸς, PG 91, 1336. 1560. Συναφῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὁ Μ έ γ α ς Β α σ ί λ ε ι ο ς γράφει: «Εἰ τοίνυν μὴ γέγονε τοῦ Κυρίου ἡ ἐν σαρκὶ ἐπιδημία, οὐκ ἔδωκε μὲν ὁ Λυτρωτὴς τὸ ὑπὲρ ἡμῶν τίμημα τῷ θανάτῳ, οὐ διέκοψε δὲ τοῦ θανάτου τὴν βασιλείαν δι' ἑαυτοῦ· εἰ γὰρ ἄλλο μὲν ἦν τὸ βασιλευόμενον ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἄλλο δὲ τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου προσληφθέν, οὐκ ἂν μὲν ἐπαύσατο τὰ ἑαυτοῦ ἐνεργῶν ὁ θάνατος· οὐκ ἂν δὲ ἡμέτερον κέρδος ἐγένετο τῆς σαρκὸς τῆς Θεοφόρου τὰ πάθη· οὐκ ἀπέκτεινε δὲ τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· οὐκ ἐζωοποιήθημεν ἐν τῷ Χριστῷ οἱ ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθανόντες· οὐκ ἀνεπλάσθη τὸ διαπεπτωκὸς· οὐκ ἀνωρθώθη τὸ κατερραγμένον· οὐ προσωφικεῖσθαι τὸ διὰ τῆς ἀπάτης τοῦ ὕφους ἀλλοτριωθέν» (Ἐπιστολὴ 261, 2, PG 32, 969. BEΠ 55, 325). Καὶ ἀλλαχοῦ γράφει: «Πῶς εἰς ἡμᾶς διέβη ἡ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὠφέλεια, εἰ μὴ τὸ ἡμέτερον σῶμα, τῇ θεότητι συναφθέν, κρεῖττον ἐγένετο τῆς τοῦ θανάτου ἐπικρατείας;» (Ἐπιστολὴ 262, 2, PG 32, 973. BEΠ 55, 327).

29. Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὦ, Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν, PG 91, 1088.

καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὕση τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, λαμβάνει χώραν ἡ μυστικὴ ἔνωσις τῶν πιστῶν μελῶν μετὰ τοῦ θεανθρώπου ἀρχηγοῦ τῆς ζωῆς αὐτῶν, ὅστις εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ζῶσα ἔνωσις τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπείου, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἐπιγείου, τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ προσωπαίου, τοῦ ἀφθάρτου καὶ τοῦ φθαρτοῦ. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἱερουργεῖται τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας καὶ θεώσεως τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ὁ Σωτὴρ «οὐκ ἠρέεσθη μόνον νεκροὺς ὄντας ζωοποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ θεότητος ἀξίωμα ἐχαρίσατο»³⁰.

Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ διευκρινισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ σωτηρία καὶ θέωσις σημαίνουν κοινωνίαν καὶ μέθεξιν τῶν σεσωσμένων εἰς τὴν μεθεκτὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ εἰς τὰς «ἐνεργείας» αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ θεία οὐσία καθ' ἑαυτὴν εἶναι πάντῃ ἀμέθεκτος καὶ ἀπρόσιτος καὶ ἄγνωστος. Κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ὑφίσταται διάκρισις οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἢ ἐνεργειῶν ἐν τῷ Θεῷ, διότι ἄλλως θὰ ἦτο «καταγέλαστον τὸ πᾶσαν ἐνέργειαν (τοῦ Θεοῦ) οὐσίαν τίθεσθαι»³¹. Ὁ Θεὸς δὲν κοινωνεῖ πρὸς τὸν κτιστὸν κόσμον κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν του, δι' ὃν λόγον «εἰκὸς αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἀπερίοπτον εἶναι παντί, πλὴν εἰ τῷ Μονογενεῖ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι»³². Ἐπομένως ἡ μέθεξις τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὴν ἀπρόσιτον καὶ ἄγνωστον οὐσίαν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο «ἡμεῖς ἐκ μὲν τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν τὸν Θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζομεν οὐχ ὑπισχνούμεθα· αἱ μὲν ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος»³³. Ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ λέγομεν: «τὴν μεγαλειότητα, τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν πρόνοιαν, τὴν δικαιοσύνην», καὶ γενικῶς «πᾶν ὅπερ ἂν εἰς ἡμᾶς ἐκ θείας δυνάμεως ἀγαθὸν φθάσῃ, τῆς πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούσης χάριτος ἐνεργεῖαν εἶναι φάμεν»³⁴. Αἱ θεῖαι λοιπὸν ἐνεργεῖαι καὶ ἀποκαλύψεις καὶ ἐκφάνσεις καὶ δυνάμεις καταβαίνουνσι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, χρησιμεύουσαι οἷονεὶ ὡς κλιμαξ, δι' ἧς ὁ μὲν Θεὸς καταβαίνει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οὗτοι δὲ ἀναβαίνουνσι πρὸς αὐτὸν καὶ ἐνοῦνται μυστικῶς μετ' αὐτοῦ, δηλαδὴ ἐνοῦνται ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ ἢ ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως «ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ἀναγομένους ἡμᾶς καὶ διὰ τῶν ποιημάτων τὸν ποιητὴν ἐννοοῦντας, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας λαμβάνειν τὴν σύνεσιν. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ γνω-

30. Ὅροι κατὰ Πλάτος 2, 4, PG 31, 916. BEΠ 53, 151.

31. Κατ' Εὐνομίου, λόγ. 1, 8. PG 29, 528. BEΠ 52, 168.

32. Αὐτόθι, λόγ. 1, 14. PG 29, 544. BEΠ 52, 174.

33. Ἐπιστολὴ 234, 1, PG 32, 869. BEΠ 55, 283. Πρβλ. καί: Κατ' Εὐνομίου, λόγ. I, 32, PG 29, 648. BEΠ 52, 217.

34. Ἐπιστολαὶ 234, 1 καὶ 38, 4. PG 32, 868 καὶ 329. BEΠ 55, 283 καὶ 58.

στόν τοῦ Θεοῦ, ὁ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐφανερώσεν (Ῥωμ. 1, 19)³⁵ . . . Ἐπεὶ οὖν ἀπερινόητος ἀνθρώπου φύσει καὶ ἄρρητος παντελῶς ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ», ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸ «πιστεῦσαι πρῶτον ὅτι ἔστι Θεός· οὐ γὰρ ἡ τοῦ τί ἐστὶν ἐξερεῦνησις, ἀλλ' ἡ τοῦ ὅτι ἐστὶν ὁμολογία τὴν σωτηρίαν ἡμῖν παρασκευάζει»³⁶.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ θεουργούμενος ἄνθρωπος ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς προελέχθη, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατὰ τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν ἐνώσεως τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τῆς ἐνώσεως ὅμως ταύτης ἀναφερομένης οὐχὶ εἰς τὴν οὐσίαν ἢ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλ' εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἡ σωτηρία νοεῖται ὡς μέθεξις καὶ συμμετοχὴ τοῦ μὲν Θεοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ τοῦ πάθους, τοῦ δὲ ἀνθρώπου εἰς τὴν θείαν ζωὴν διὰ τῶν θείων ἐνεργειῶν, τοῦθ' ὅπερ ὀνομάζεται θέωσις. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη ἐπετεύχθη, διότι ὁ Σωτὴρ δὲν ἦτο μόνον τέλειος Θεός, ἀλλ' ἅμα καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἦτοι θεᾶνθρωπος, γέφυραν σωτήριον καὶ θεωτικὴν ἑαυτὸν παρασχὼν τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα οὗτος γίνῃ «θείας κοινωνὸς φύσεως» κατὰ χάριν ἐν τῇ ἀπίερω θείᾳ ἀγάπῃ. Οὕτως, ἄρα, διὰ τῆς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ μεθέξεως τῆς θείας χάριτος καὶ τῶν μεθεκτῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν ἐπιτυγχάνεται ἡ «θέσει» θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐγκριμένη κυρίως ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, γενομένη «κοινωνὸς τῆς θείας

35. Ἡ λίαν περιορισμένη θεογνωσία αὕτη ἀποκτᾶται διὰ τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις γινώσκει τὸν Θεὸν οὐχὶ τελείως, ἀλλὰ μόνον ὡς δυνατὸν γνωρίζεσθαι τὸν ἀπειρομεγέθη ὑπὸ τοῦ μικροτάτου», καὶ «τοσοῦτον ὅσον αὐτῷ χωρητόν», καὶ πάντοτε ὑπὸ τὸν φωτισμὸν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ «ἐὰν πρὸς τὴν θειοτέραν ἀπονέυση μερίδα καὶ τὰς τοῦ Πνεύματος ὑποδέξηται χάριτας, τότε γίνεται τῶν θειοτέρων καταληπτικός, ὅσον αὐτοῦ τῇ φύσει σύμμετρον» (Ἐπιστολὴ 233, PG 32, 865 - 868. BEΠ 55, 281 - 282. Κατ' Εὐνομίου, λόγ. 2, 16, PG 29, 604. BEΠ 52, 199).

36. Κατ' Εὐνομίου, λόγ. 1, 14, PG 29, 544 - 545. BEΠ 52, 175. Βλ. εἰδικώτερον Γ. Μαρτζέλου, Οὐσία καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, Θεσσαλονίκη 1984. Τὰ σπουδαιότερα συμπεράσματα αὐτοῦ εἶναι: «Ἡ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου δὲν ἀποτελεῖ καρπὸν φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, ἀλλὰ συνέχειαν τῆς βιβλικῆς καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ πατερικῆς παραδόσεως, ἀναπτυχθεῖσα ἐξ ἐπόψεως ὀντολογικῆς καὶ γνωσιολογικῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς θεολογικῆς ἀναμετρήσεως αὐτοῦ μετὰ τῶν Εὐνομιανῶν καὶ Πνευματομάχων τῆς ἐποχῆς του. . . Καίτοι ὁ Θεὸς εἶναι τελείως ἀπρόσιτος καὶ ἀκατάληπτος κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνδοτριαδικὴν αὐτοῦ ζωὴν καὶ κίνησιν, ἀποκαλύπτεται καὶ καθίσταται γνωστός διὰ τῶν ἐνεργειῶν του, αἱ ὁποῖαι ἐμφαίνονται τόσον κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὅσον καὶ κατὰ τὴν σωτηριώδη περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίαν. . . Διὰ τῆς διδασκαλίας του ταύτης ὁ Μέγας Βασίλειος δὲν ἀνεχάτισε μόνον τὸν κίνδυνον, τὸν ὅποιον διέτρεχε τὸ ὀρθόδοξον δόγμα ἐκ τῶν Εὐνομιανῶν καὶ τῶν Πνευματομάχων· συνέβαλεν ἀποφασιστικῶς καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος καὶ εἰδικώτερον τῆς περὶ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας, προετοιμάσας οὕτω τὸ ἔδαφος διὰ τὸ θεολογικὸν ἔργον τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. . . Ἡ συμβολὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος (γενικῶς) εἶναι μεγίστη. Εἰ-

φύσεως» και ένουμένη και διαθεομένη υπ' αὐτῆς, θεοῦται κατὰ χάριν, χωρίς ὅμως νὰ ἐξίσταται ἑαυτῆς και νὰ μετατρέπεται εἰς τὴν θείαν φύσιν, μετέχουσα οὕτω τῆς θείας οὐσίας, καθὼς ἐπὶ παραδείγματι, πυροῦται ὁ σίδηρος διαθεόμενος ὑπὸ τοῦ πυρός, ἀλλ' «οὐκ ἀποβέβληκε τὸ εἶναι σίδηρος»³⁷. Ἐπομένως οἱ θεούμενοι δὲν καθίστανται «όμοοῦσιοι τῷ Θεῷ τῶν ὄλων. . . θεοὺς ὀνομάζομεν τοὺς κατ' ἀρετὴν τελείους, ἡ δὲ τελείωσις διὰ τοῦ Πνεύματος», τὸ ὅποῖον «θεοποιεῖ» τοὺς ἐπιδεικτικούς θεώσεως³⁸. Ἡ θέωσις αὕτη ὅμως νοεῖται ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων μακρὰν πάσης πανθειστικῆς ἢ φυσιοκρατικῆς παρανοήσεως, ἡ δὲ πληρότης αὐτῆς και τῆς σωτηρίας ἐν γένει ἀνάγεται εἰς τὸν μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν χρόνον ἐν μέσῳ ἐνὸς κόσμου μεταμορφωμένου ἐν τοῖς προσδοκωμένοις «καινοῖς οὐρανοῖς και γῆ καινῇ, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ» (Β' Πέτρ. 3, 13), κατὰ τὴν προφητικὴν περιγραφὴν ἐν τοῖς δυοῖς τελευταίοις κεφαλαίοις τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου.

Πραιτέρω τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπετέλεσεν ὁ Σωτὴρ, ὡς ὁ αἰώνιος ἀρχιερεὺς και μεσίτης τῆς Καινῆς Διαθήκης (Ἐβρ. 9, 11 - 15), διὰ τῆς σταυρικῆς θυσίας του, ἣτις, τελεσθεῖσα ἀνθ' ἡμῶν και ὑπὲρ ἡμῶν ἀντιπροσωπευτικῶς, ὑπῆρξεν ἀληθῆς ἐξιλαστήριος θυσία, προσενεχθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἀφάτου ἀγάπης πρὸς τὸν ἐπουράνιον Πατέρα ὑπὲρ τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου και καταλλάξασα αὐτὸν μετὰ τοῦ Θεοῦ - Πατρὸς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος και τὰ ἀμφότερα ἐν ποιήσασα (Ῥωμ. 5, 10. Ἐφεσ. 2, 14 ἐξ.)³⁹. Ὁ Σωτὴρ ἐξ ἄκρας ὑπακοῆς πρὸς τὸν Πατέρα

δικώτερον οὗτος, προβάλλων τὴν ὄντολογικὴν και γνωσιολογικὴν σημασίαν τῆς διακρίσεως οὐσίας και ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας ἐντὸς τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως, παρασχὼν μάλιστα διὰ τῆς ἀνωτέρω διακρίσεως τὰς ἀναγκαῖας θεολογικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν μεταγενεστέραν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ πραγματοποιηθεῖσαν σύνδεσιν τῆς περὶ οὐσίας και ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πνευματικὴν ἐμπειρίαν και ζώην, ἀπετέλεσεν ἕνα ἐκ τῶν κυριωτέρων πρωτεργατῶν, προκειμένου νὰ καταστή ἡ διδασκαλία αὕτη γνώμων τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας και πνευματικότητος» (σ. 190 - 193).

37. Κατ' Εὐνομίου 3, 2, PG 29, 660. BEΠ 52, 222: «Ὡσπερ ὁ σίδηρος, ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ κείμενος, τὸ μὲν σίδηρος εἶναι οὐκ ἀποβέβληκε, τῇ δὲ σφοδρότατῃ πρὸς τὸ πῦρ ὀμιλία ἐκπυρακτωθεῖς και πᾶσαν εἰς ἑαυτὸν τὴν τοῦ πυρός φύσιν ὑποδεξάμενος, και χρώματι και ἐνεργείᾳ πρὸς τὸ πῦρ μεταβέβηκεν· οὕτω και αἱ ἄγιοι δυνάμεις, ἐκ τῆς πρὸς τὸ φύσει ἅγιον κοινωνίας, δι' ὅλης τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως κεχωρηκότα ἤδη και συμπεφυσιωμένοι τὸν ἁγιασμόν ἔχουσιν. . . αὐταῖς ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἀγιάζεσθαι», ἐν ἀντιθέσει «πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ φύσις ἡ ἀγιοσύνη ὑπάρχει», διὸ και «πηγὴ ἀγιασμοῦ» τοῦτο εἶναι και «ἐξαιρέτου και ἰδιαζούσης τῆς τοῦ ἁγίου προσηγορίας ἡξίωται».

38. Αὐτόθι 3, 5, PG 29, 665. BEΠ 52, 225.

39. Σημειωτέον ὅτι, καιτοῖ ὁ Μέγας Βασίλειος ἐξάγει εὐλόγως τὴν σημασίαν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ καθόλου ἀπολυτρωτικῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ὅμως δέχεται ὅτι δὲν ἤρχισεν οὔτε

«παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα» τῶν ἀνθρώπων καὶ «ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ» (Ῥωμ. 4, 25. 6, 11), ἵνα ἀπολυτρώσῃ αὐτούς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, οὕτω δὲ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, ἀπέκτεινεν ἐν ἑαυτῷ τὴν κατάραν καὶ τὴν ἁμαρτίαν καὶ συνῆψε τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον γένος δι' ἑαυτοῦ. Οὕτω «τῆς κατάρρας ἡμᾶς ἐξηγόρασε, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, καὶ τὸν ἀτιμότετον ὑπέστη θάνατον, ἵνα ἡμᾶς εἰς τὴν ἐνδοξὸν ζωὴν ἐπαναγάγῃ»⁴⁰. Καθ' ὅσον διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου ἀνέλαβεν εἰς ἑαυτὸν τὰς ἁμαρτίας πάντων τῶν ἀνθρώπων (Ἡσ. 53, 4 ἐξ. Β' Κορ. 5, 21. Α' Πέτρ. 2, 24) καὶ ἀπέπλυνεν αὐτάς ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, «ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν» (Α' Πέτρ. 2, 24), ἐφ' ὅσον «τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ξύλου» (Α' Πέτρ. 2, 24) καὶ «συνεχώρησεν αὐτάς (ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι)» (Ῥωμ. 3, 24). Τοῦτο ἐπετεύχθη, διότι ὁ Θεός, συνενώνων δικαιοσύνην καὶ ἀγάπην, οἶονε μετεβίβασε τὰς μὲν ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀναμαρτήτου Ἰησοῦ, τὴν δὲ δικαιοσύνην αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων (Β' Κορ. 5, 12. Α' Πέτρ. 2, 24). Κατὰ τὸν ἄγιον Βασίλειον, ὁ Θεὸς «συνῆψε τὴν ἐλεημοσύνην τῷ κρῖματι, ἵνα τὸ τῆς κρίσεως ἀκριβὲς πραῦνθῇ τῇ ἐπιδράσει τῇ τοῦ ἐλέους· διὰ μὲν οὖν τὸ κρῖμα παρεδόθη τῇ αἰχμαλωσίᾳ, διὰ δὲ τὸν ἔλεον ἀνεκλήθη» ὁ ἄνθρωπος⁴¹. Καὶ «ὡςπερ ὁ θάνατος, ὁ ἐν τῇ σαρκί, διὰ τοῦ Ἀδάμ εἰς ἡμᾶς παραπεμφθεῖς, κατεπόθη ὑπὸ τῆς θεότητος, οὕτω καὶ ἡ ἁμαρτία ἐξανηλώθη ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»⁴².

Τὰ ἀνωτέρω ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ σταυρικός θάνατος τοῦ Χριστοῦ εἶναι θυσία ἐξιλαστήριος, ἐξ ἀπείρου ἀγάπης προσενεχθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἀντιπροσωπευτικῶς τῷ Θεῷ (ὑπὲρ πάντων) τῶν ἀνθρώπων (Β' Κορ. 5, 15. Α' Τιμ. 2, 6), ἐκ τῆς ὁποίας ἐξεπήγαγεν ἡ σωτηρία πάντων. Διότι αὐτὸς προσέφερεν ἑαυτὸν ὡς ἄμνος ἄμωμος θυσίαν καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν⁴³, ἀναδειχθεὶς ὁ μέγας «ἀρχιερεὺς» ἡμῶν (Ἐβρ. 7, 26 - 27)⁴⁴. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς ὑψίστης καὶ μοναδικῆς θυσίας τοῦ Γολγοθᾶ ὁ Σωτὴρ «ἐξηγόρασεν» ἢ «ἐλύτρωσεν» ἡμᾶς (Γαλ. 3, 13. 4, 5. Τίτ. 2, 14. Α' Πέτρ. 1, 18), προσενεγκὼν τὴν ζωὴν ἢ τὸ αἷμά του ὡς «λύτρον» ἢ «ἀντίλυτρον» (Ματθ. 20, 28. Μάρκ. 10, 45. Α' Τιμ. 2, 6. Ῥωμ. 3, 25. 5. 9. Ἐφεσ. 1, 7. Ἐβρ. 9, 12, Α', Πέτρ. 1, 19). «Τί γὰρ δύναται ἄνθρωπος εὐ-

ἐπερατόθη τοῦτο ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πάντως ἔφθασεν εἰς τὸ ἀποκορύφωμα αὐτοῦ, θεωρουμένου τοῦ σταυροῦ ὡς τοῦ κέντρου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας.

40. Ὅροι κατὰ πλάτος 1, 4, PG 31, 916. BEΠ 53, 151.

41. Εἰς Ἡσαΐαν 1, 58, PG 30, 224. BEΠ 56, 94.

42. Ἐπιστολὴ 261, 3 PG 32, 972. BEΠ 55, 326.

43. Εἰς Ψαλμ. 28, 5 καὶ 59, 3, PG 29, 296 καὶ 465. BEΠ 52, 49.

44. Αὐτόθι 48, 4, PG 29, 411, BEΠ 52, 118.

ρεῖν τηλικούτον, ἵνα δῶ ὑπὲρ λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἄλλ' εὐρέθη ἐν ὁμοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀντάξιον, ὃ ἐδόθη εἰς τιμὴν λυτρώσεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ἅγιον καὶ πολυτίμητον αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεε πάντων δι' ὅπερ καὶ τιμῆς ἠγοράσθημεν (πρβλ. Α' Κορ. 6, 20). . . οὐ γὰρ ἰλασμοῦ δεῖται (ὁ Σωτὴρ), ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἰλαστήριον, δούς τῷ Θεῷ ἐξίλασμα τοῦ κόσμου παντός· «τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἄκακος» κ.λπ. (Ἐβρ. 7, 26 - 27)⁴⁵. «Μήτε οὖν τὸν ἀδελφὸν ζήτει εἰς ἀπολύτρωσιν, ἀλλὰ τὸν ὑπερβαίνοντά σου τὴν φύσιν· μήτε ἀνθρωπὸν ψιλόν, ἀλλ' ἀνθρωπὸν - Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς καὶ μόνος δύναται δοῦναι ἐξίλασμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ πάντων ἡμῶν, ὅτι αὐτὸν «προέθετο ὁ Θεὸς ἰλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι» (Ῥωμ. 3, 25)⁴⁶ καὶ αὐτὸν «προέθου ἰλαστήριον ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ τὴν ἀπολύτρωσιν εὐρωμεν»⁴⁷. Πράγματι δὲ ἡ θυσία τοῦ σταυροῦ ἐπέφερε «καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτημάτων διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ μεγέθει τοῦ ἐλέους καὶ τῷ πληθεῖ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ»⁴⁸.

Προστεθῆτω δὲ ὅτι ἡ ἐξ ἀπεράντου ἀπολυτρωτικῆς ἀγάπης θυσία τοῦ Λυτρωτοῦ προσηδέθη μόνον «ἐφάπαξ», διότι τὸ μὲν εἶναι ἀπολύτως τελεία θυσία (Ἐβρ. 7, 27 - 28. 10, 10), ἔχουσα κῦρος εἰς τὸ διηνεκές (Ἐβρ. 10, 12, 14), τὸ δὲ ἔχει ἄπειρον καὶ καθολικὴν ἰλαστικὴν δύναμιν, ἰσχύουσα διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ πάντας τοὺς χρόνους καὶ τόπους (Α' Ἰωάν. 2, 2. Κολ. 1, 20. Β' Κορ. 5, 15. Α' Τιμ. 2, 6), τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐκτεινομένης ἐπὶ σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα πάντων τῶν αἰώνων διὰ τῆς χορηγήσεως τῆς ἀπ' αὐτῆς ἐκπηγασάσης σωτηρίου χάριτος. Ἰδιαιτέρως ἐξαιρέται, ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας τοῦ Λυτρωτοῦ ἐκπηγάσασα θεία χάρις καὶ ἡ σωτήριος δύναμις αὐτῆς δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ σταυροῦ καὶ μέχρι καὶ τοῦ παρόντος χρόνου, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, συνάμα δὲ

45. Αὐτόθι.

46. Εἰς Ψαλμ. 48, 4 PG 29, 437. 440 - 441. BEΠ 52, 117 - 118.

47. Αὐτόθι 59, 3, PG 29, 465. BEΠ 52, 123. Καὶ προστίθῃσιν αὐτόθι § 3: Ἄδελφός ὑμᾶς λυτρώσασθαι οὐ δύναται· ὅς γε οὐδὲ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων οἷός τέ ἐστιν ἐξίλασμα δοῦναι τῷ Θεῷ· πῶς οὖν ἰσχύσει τοῦτο ὑπὲρ ἑτέρου πρᾶξαι; . . . Οὔτε οὖν ἀδελφός τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν δύναται λυτρώσασθαι, οὔτε αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτόν· διότι πολλὰ βελτίονα δεῖ εἶναι τὸν λυτρούμενον τοῦ κεκρατημένου καὶ δουλεύοντος ἤδη. Ἄλλὰ καὶ οὐδὲ ὅλος ἀνθρώπος ἐξουσίαν ἔχει πρὸς Θεόν, ὡς καὶ ἐξιλάσθαι περὶ ἁμαρτηκότος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας ὑπόδικος. «Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑπεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (Ῥωμ. 3, 23 - 24. PG 29, 437. BEΠ 52, 117).

48. Κεφάλαια τῶν ὄρων τῶν κατ' ἐπιτομὴν 10, PG 31, 1088. BEΠ 53, 235.

καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπωτάτου ἔτι παρελθόντος, ὡς «τοῦ ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» (Ἀποκ. 13, 8. Α' Πέτρ. 1, 19 - 20) καὶ «ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ» (Α' Πέτρ. 1, 20). Συναφῶς ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει. «Ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τὸν νόμον θυσιῶν ὡς ἀχρεῖον ἐκβέβληται, μία θυσία προσεδέχθη ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας ἀνενεχθεῖσα· ὁ γὰρ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ἤρε τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἑαυτὸν ἀνενεγκὼν προσφορὰν καὶ θυσίαν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας»⁴⁹, οὕτω δὲ «μιᾶ προσφορᾶ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἀγιαζομένους» (Ἐβρ. 10, 14). «Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τῶν ἔθνῶν ἔμελλεν ὑψοῦσθαι πρὸς τὸν σταυρὸν (ὁ Χριστός), καὶ ὑπὲρ πάσης τῆς γῆς τὴν ὑψωσιν καταδέχεσθαι, διὰ τοῦτο φησιν ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ»⁵⁰. Πρὸς τοῦτους εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συνέβαλεν ὁ Σωτὴρ καὶ διὰ τῆς πλήρους ταπεινώσεως καὶ ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεόν, ἣν ἐπεδείξατο καθ' ὅλον τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βίον αὐτοῦ, καὶ κυρίως διὰ τῶν παθῶν καὶ τῆς ἰλαστικῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας του, δι' ὧν ἠλευθέρωσεν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, γενόμενος «τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου» (Ἐβρ. 5, 9). Τοιοῦτοτρόπως, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ οἱ πάντες ἀπέθανον, ἕνεκα τῆς ἀνυπακοῆς αὐτοῦ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ Ἀδὰμ, τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, «οἱ πολλοὶ» σώζονται, «καθιστάμενοι δίκαιοι», ἕνεκα τῆς ὑπακοῆς αὐτοῦ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Συναφῶς ὁ ἱερός Πατὴρ διδάσκει, ὅτι, «τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ μέχρι θανάτου ὑπακοὴ ἡμῖν ἐγένετο λύτρωσις ἁμαρτημάτων, ἔλευθερία τοῦ ἐν τῷ ἀπ' αἰῶνος παραπτώματι βασιλεύοντος θανάτου, καταλλαγὴ τῷ Θεῷ, δύναμις τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως, δικαιοσύνης δωρεά, κοινωνία τῶν ἀγίων ἐν τῇ αἰωνίῳ ζωῇ, βασιλείας οὐρανῶν κληρονομία καὶ μυρίων ἄλλων ἀγαθῶν βραβεῖον»⁵¹. «Ὅθεν διὰ τῆς ἐν ἀπεριόριστῳ ὑπακοῇ μιᾶς τελείας θυσίας τοῦ Γολγοθᾶ ἀποκατεστάθη ἡ κοινωνία τῆς χάριτος μεταξὺ Πλάστου καὶ πλάσματος, τὸ ὁποῖον ἐπανέκτησε τὴν θεῖαν υἰοθεσίαν κατὰ χάριν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ μόνῳ κατ' οὐσίαν υἱῷ τοῦ Θεοῦ, τῷ ἐνανθρωπήσαντι καὶ παθόντι ὑπὲρ πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ «εἰρηνοποιοῦντι τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀποκαταλ-

49. Εἰς Ἡσαΐαν 1, 24, PG 30, 165. BEΠ 56, 69.

50. Εἰς Ψαλμ. 45, 11, PG 29, 429. BEΠ 52, 113. Πρβλ. καὶ Εἰς Ἡσαΐαν 11, 249, PG 30, 557: «Διὰ τί διὰ σταυροῦ ἡ οἰκονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐτελέσθη; Ἰνα ἐκ τῶν τεσσάρων πτερυγῶν τῆς γῆς συναρθῶσιν οἱ σωζόμενοι. Τετραχῆ γὰρ διαιρεῖται τοῦ σταυροῦ τὰ μέρη, ὥστε ἕκαστον ἀπονεύει πρὸς τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ κόσμου. Εἴτε οὖν ἕνα πάντα τὰ μέρη διὰ τῶν μερῶν τοῦ σταυροῦ οἰκονομηθῆ πρὸς σωτηρίαν, διὰ τοῦτο προετιμήθη ὁ διὰ τοῦ σταυροῦ θάνατος. . .». «Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γὰρ ὑψωθείς, πάντας εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὸν» (Εἰς Ἡσαΐαν, 9, 226, BEΠ 56, 225).

51. Περὶ βαπτίσματος, 2, 17, PG 31, 1556. BEΠ 57, 87.

λάσσουντι»⁵². Ὡς αἰώνιος δὲ ἀρχιερεὺς «ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην καὶ δύναται σώζειν εἰς τὸ παντελὲς τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν» (Ἐβρ. 7, 24 - 26).

Πρὸς τούτοις καὶ δυνάμει τοῦ προφητικοῦ ἢ διδασκαλικοῦ ἀξιωματός του ὁ Κύριος ἀπεκάλυψε καὶ ἐδίδαξε λόγῳ τε καὶ ἔργῳ, ὡς ὁ ὕψιστος καὶ ἀπόλυτος καὶ μοναδικὸς καὶ αἰώνιος καὶ «ἀληθινός»⁵³ διδάσκαλος καὶ καθηγητῆς τῆς ἀνθρωπότητος (Ματθ. 23, 8. 10. 16, 14. 21, 11. Μάρκ. 1, 21 - 22. Ἰωάν. 3, 2. 6, 14. 7, 40. 13, 13, πρβλ. καὶ Δευτ. 18, 18), τὴν ὑψίστην θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀλήθειαν, ἀποκαλύψας τὴν τελείαν θεογνωσίαν καὶ παραδοὺς τὸν τέλειον ἠθικὸν νόμον διὰ τελείου ἠθικοῦ βίου. Πάντα ταῦτα ἔσχον ἀληθῶς ἀπολυτρωτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πεσόντος ἀνθρώπου. Τοῦτο ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, συνεπεία τῆς ἁμαρτίας, ἐσκοτίσθη καὶ ἐξησθένησε καὶ διὰ τοῦτο περιέπεσεν εἰς θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἄγνοιαν καὶ πλάνην καὶ ἁμαρτίαν, καὶ συνεπῶς εἶχεν ἀνάγκη τῆς ἐκ θείας ἀποκαλύψεως σωτηρίου διδασχῆς, εἰς ἀπαλλαγὴν τοῦ νοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς ἁμαρτίας σκοτασμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀγνωσίας καὶ πλάνης. Ἐπομένως, ἵνα σωθῆ ὁ ἀνθρωπος, ἦτο ἀνάγκη, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ λυτρωθῆ καὶ ἀπὸ τῆς πλάνης δι' ἀληθοῦς θεογνωσίας καὶ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς ἄνωθεν «ἀληθείας», ἣτις μόνη ἠδύνατο νὰ ἐλευθερώσῃ, δηλαδὴ νὰ ἀπολυτρώσῃ καὶ σώσῃ αὐτόν, ὡς ἐδίδαξεν αὐτὸς ὁ Κύριος (Ἰω. 14, 6, 8, 12), ὁ μοναδικὸς καὶ ἀνεπανάληπτος καὶ ἀλάθητος θεῖος «διδάσκαλος», ὡς συνήθιζον κατὰ προτίμησιν νὰ ἀποκαλῶσιν αὐτόν καὶ οἱ ἀκροαταὶ του ἐν Ματθ. 8, 19, 12, 38. 19. 16. 24. 36. 23, 8. 26, 18. Μάρκ. 4, 38. 5. 35. 9, 17. 38. 10, 35. 12, 19. 32. 13, 1, 14, 14. Λουκ. 3, 12. 7, 41. 9, 38. 10, 25. 11, 45. 12, 13. 19, 39. 20, 39. 21, 7. Ἰωάν. 1, 39. 3, 2. 8, 4. 11, 28. 13, 13. 20, 16 κ.λπ. Πράγματι διὰ τῆς «καινῆς καὶ σωτηρίου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας»⁵⁴ ἐφώτισεν οὗτος τὴν διάνοιαν τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ φωτός τῆς θείας ἀληθείας καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸ νέον πνεῦμα τῆς ἀληθοῦς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας, «κατὰ τὸ ἐπιχορηγηθὲν αὐτοῖς παρὰ τοῦ Κυρίου τῆς γνώσεως μέτρον»⁵⁵. Οὕτω «τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν λελάληκεν» (Ἰωάν. 8, 40), ἐφ' ὅσον αὐτὸς εἶναι «ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰωάν. 14, 6), ὅστις «ἐμπολιτευσάμενος τῷ κόσμῳ τούτῳ, δούς προστάγματα σωτηρίας, ἀποστήσας ἡμᾶς τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων, προσήγαγεν ἡμᾶς τῇ ἐπιγνώσει σου τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ

52. Εἰς Ἡσαΐαν 11, 250, PG 30, 560. BEΠ 56, 246.

53. Κατ' Εὐνομίου 3, 4, PG 29, 664. BEΠ 52, 223.

54. Εἰς Ψαλμ. 32, 7, BEΠ 52, 71.

55. Αὐτόθι 1, 1, PG 29, 500. BEΠ 52, 157.

καὶ Πατρός, κτησάμενος ἡμᾶς ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, βασιλείου ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον»⁵⁶.

Ἐπεβεβαίον δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενα καὶ δι' ἔργων, πιστῶν αὐτὰ δι' ἀναρίθμων θαυμάτων (Ἰωάν. 10, 28) καὶ προρρήσεων ἐπὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι, αὐτὸς ὁ ἴδιος παρασχὼν ἑαυτὸν δι' ὅλης τῆς ἐπιγείου ζωῆς του ἄριστον καὶ ἀνυπέβλητον πρότυπον ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος καὶ ὑπακοῆς εἰς τὸ θεῖον θέλημα καὶ ὑπογραμμὸν καὶ ὑπόδειγμα ἀρμονίας διδασκαλίας καὶ ζωῆς καὶ παράδειγμα ὕψιστον πρὸς μίμησιν. Ἀληθῶς «πᾶσα πρᾶξις καὶ πᾶς λόγος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ κανὼν ἐστὶν εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς· διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐνηθρώπησεν, ὡς ἐν εἰκόνι διαγράφων ἡμῖν εὐσεβείαν τε καὶ ἀρετὴν, ἵνα κατὰ δύναμιν ἕκαστος καὶ ἐκάστη ὁρῶντες ζηλώσωμεν τὸ ἀρχέτυπον· διὰ γὰρ τοῦτο φορεῖ τὸ ἡμέτερον σῶμα, ἵνα καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ τὴν πολιτείαν, ὡς οἶόν τε, μιμησώμεθα»⁵⁷. Τῷ ὄντι ὁ Χριστὸς κατῆλθεν εἰς τὴν γῆν καὶ «τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιδημίαν κατεδέξατο, ἵνα καὶ τοῖς ὑποδείγμασι τῶν πρακτέων ρυθμίση τὸν βίον ἡμῶν καὶ διὰ τῆς ἰδίας φωνῆς ἀναγγείλῃ ἡμῖν τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας»⁵⁸. Διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, ὡς «καινὸν» καὶ ἀνανεούμενον ἄσμα, ἀνακαινίζει ἡμῶν ὡς ἀετοῦ τὴν νεότητα, ὅταν φθειρώμεν μὲν τὸν ἔξω ἄνθρωπον, ἀνακαινώμεθα δὲ ἡμέρα καὶ ἡμέρα⁵⁹. Δι' ὃ «τὸν καινὸν καὶ πνευματικὸν οἶνον καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ζέοντα, τὸν μηδέποτε παλαιούμενον, εἰς τὸν καινὸν ἄνθρωπον βλητέον· οἶνον γὰρ καινὸν εἰς ἀσκούς καινοὺς βλητέον», καὶ οὐχὶ εἰς παλαιούς, καθ' ὅσον «οἱ μηδέπω τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποθέμενοι ἀσκοὶ εἰσι παλαιοί, μὴ δυνάμενοι πιστεῦσθαι τὴν ὑποδοχὴν τοῦ νέου οἴνου»⁶⁰. Γενικῶς εἰπεῖν, ὁ θεῖος Διδάσκαλος ἐδίδαξε «ρήματα, ἃ πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν» (Ἰωάν. 6, 63), διδάγματα ἀνακαινίζοντα καὶ κρατύνοντα τὴν καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν. Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος, πρωτόκτιστος καὶ πρωτόγνωρος καὶ πρωτοφανής, πλήρης καὶ τελεία καὶ μηδεμιᾶς τελειώσεως δεκτικὴ, ἔχει ἰσχύον αἰώνιον καὶ κῦρος ἀκατάλυτον, ὥστε «ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι αὐτοῦ οὐ μὴ παρέλθωσιν» (Ματθ. 24, 35. Μάρκ. 13, 31. Λουκ. 21, 33)⁶¹. Τοι-

56. Λειτουργία Μεγάλου Βασιλείου, ΒΕΠ 56, 34. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1960, τ. Ι², σ. 305.

57. Ἀσκητικαὶ διατάξεις 1, 1, PG 31, 1325. ΒΕΠ 57, 16.

58. Ἐπιστολὴ 203, 1, PG 32, 737. ΒΕΠ 55, 230.

59. Εἰς Ψαλμ. 32, 2, PG 29, 328. ΒΕΠ 52, 64. Πρβλ. καὶ Β' Κορ. 4, 16 - 17.

60. Εἰς Ψαλμ. 32, 5, PG 29, 337. ΒΕΠ 52, 68 - 69.

61. Ο Μεγάλος Βασίλειος ἀναφέρει ἠθικὰς τινὰς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, οἷαι: «Ἄντι τοῦ «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ», τῷ ραπίζοντι τὴν δεξιὰν σιαγόνα στρέφειν αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· μὴ ὀργίζεσθαι, μὴ δικιάζεσθαι, μὴ ἐπιθυμεῖν τῶν αἰσχροῶν, ἐχθρὸν μὴ ἡγεῖσθαι, ἀλλ' ἀγαπᾶν τοὺς

αύτη εἶναι ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀπευθυνομένη πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἰς ἐπιστροφὴν «ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ θαυμαστόν αὐτοῦ φῶς» (Α' Πέτρ. 2, 9), εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν, τὴν κεκτημένην ἀπόλυτον, καθολικόν, πανανθρώπινον καὶ αἰώνιον χαρακτῆρα. Ἀκριβῶς δὲ λόγῳ τῆς σωστικῆς δυνάμεως τῆς θείας διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ἔδωκεν οὗτος ἐντολὴν εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅπως κηρύξωσι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς «πάντα τὰ ἔθνη, διδάσκοντες τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλατο» καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς (Ματθ. 28, 19 - 20), ἵνα ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σωτηρία «ἐπιφανῆ τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις» (Λουκ. 1, 79), τοῦθ' ὅπερ ἐπετεύχθη διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἥτις «ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως»⁶², καὶ «ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1, 17), οὕτως ὥστε δι' αὐτῆς «ἐπεφάνη ἐν τῷ κόσμῳ ὁ τὸν κόσμον ποιήσας, ἵνα φωτίσῃ τοὺς ἐν σκότει καθημένους»⁶³. Τὰ ἀνωτέρω ἐπιβεβαιουῦσι καὶ οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος: «ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν μοι οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς» (Ἰωάν. 8, 12).

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ὁ Σωτὴρ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ προφητικοῦ του ἀξιώματος, καὶ δὴ τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας του καὶ τῆς παραδειγματικῆς ἀγίας ζωῆς του, ἐπανήγαγε τὸν παραπεσόντα καὶ ἀλλοτριωθέντα ἄνθρωπον καὶ ἀποκατέστησε αὐτὸν εἰς τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν του, ἐφ' ὅσον ἐπανεφερεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐξ ἧς παρεξέκλινε καὶ ἀπεπλανήθη ὁδὸν τῆς ἠθικῆς τελειώσεως καὶ θεώσεως κατὰ χάριν, ἀποκαταστήσας τὸ «κατ' εἰκόνα» εἰς τὸ «ἀρχαῖον κάλλος» καὶ ἰκανώσας αὐτὸν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ (Γεν. 1, 26 - 27).

Τελευταῖον τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον του ὠλοκλήρωσεν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ δόξῃ του διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ μὴ ἔχοντος τέλος (Λουκ. 1, 33) βασιλικῷ ἀξιωματῶς του, ἥτοι τῆς καθόδου εἰς τὸν ἄδην, τῆς ἀναστάσεως ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς ἀναλήψεως καὶ καθέδρας ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ὡς μέλλοντος κριτοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν, ὡς καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας του, πρὸς διαιώνισιν καὶ οἰκειο-

μισοῦντας, μὴ μεριμνᾶν περὶ τῶν φθαρτῶν, μὴ μετεωρίζεσθαι τὴν διάνοιαν, μὴ ζητεῖν παρὰ Θεοῦ τὰ μικρά, ἐν οὐρανῷ τὴν καρδίαν ἔχειν, ἐκεῖ μετατιθέντα τοὺς θησαυρούς, Θεῷ συνεῖναι, φιλάδελφον εἶναι, συμπαθῆ κοινωνικὸν ὦν ἔχει, μὴ ἐν βρώμασι τὸ μιαρὸν, ἀλλ' ἐν καρδίᾳ καὶ προαιρέσει τίθεσθαι» (Εἰς Ἡσαΐαν 3, 106, PG 30, 289). Προσθετήτω ἐν τέλει, ὅτι ὁ ἡμέτερος Πατὴρ συνέκρινε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, γράφων: «Σάρκα καὶ αἷμα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μυστικὴν ἐπιδημίαν ὠνόμασε, καὶ τὴν ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστῶσαν διδασκαλίαν ἐδήλωσε, δι' ἧς τρέφεται ψυχὴ καὶ πρὸς τὴν τῶν ὄντων τέως θεωρίαν παρασκευάζεται» (Εἰς Ἡσαΐαν 8, 204, PG 30, 476).

62. Ἀπολυτίκιον Χριστουγέννων, ἐν Μηναίῳ Δεκεμβρίου, σ. 202.

63. Τροπᾶριον Θεοφανείων, ἐν Μηναίῳ Ἰανουαρίου, σ. 68.

ποίησιν τῆς σωτηρίας ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐν αὐτῇ, διὰ τῆς συνεργίας τοῦ πεμφθέντος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν καὶ διαμένοντος ἕσσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἁγίου Πνεύματος. Τὴν Ἐκκλησίαν του δὲ κυβερνᾷ ἀοράτως ὡς ὁ αἰώνιος βασιλεὺς αὐτῆς, προστατεύων κατὰ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολεμίων αὐτῆς, καὶ κατευθύνει πρὸς τὴν τελείωσιν καὶ τὸν θρίαμβον ἐν τῇ ἐπουρανίῳ βασιλείᾳ. Ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, ἀρχομένη ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, κέκτηται χαρακτηριστῆρα τὸ μὲν πνευματικὸν καὶ ἡθικόν, ἐφ' ὅσον «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18, 36), τὸ δὲ καθολικὸν καὶ παγκόσμιον χαρακτηριστῆρα. «Αὐτὸς γὰρ ἐστι προσδοκία ἐθνῶν, οὐχὶ τοῦ ἐλαχίστου μέρους τῆς οἰκουμένης», κατέχων παγκόσμιον, αἰώνιον καὶ «ἀκαθαίρετον βασιλείαν»⁶⁴. «Ὅθεν ὁ Κύριος καὶ βασιλεὺς ἐστι καὶ ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεόν»⁶⁵.

Ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δὲ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος ἰδιαιτέρως ἐξαιρεται ἡ ἀνάστασις, ἥτις, ἀποτελοῦσα τὸ κέντρον τῆς χριστιανικῆς πίστεως (Ῥωμ. 8, 33. Α' Κορ. 15, 20 - 23), θεωρεῖται ὡς τὸ κύριον ἐχέγγυον τῆς σωτηρίας καὶ ἡ ὀριστικὴ νίκη καὶ κατάλυσις τοῦ κράτους τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, ὡς ἀρραβῶν δὲ καὶ ἀπαρχὴ καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀθανασίας πάντων τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὅσον ὁ Κύριος «ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων» καὶ «πρωτότοκος τῶν νεκρῶν» ἐγένετο· «ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· ὡς περ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήσονται» (Α' Κορ. 15, 20 - 22. Κολ. 1, 18). Πράγματι μετὰ τοῦ ἀναστάνατος «πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν» (Κολ. 1, 18) ζωοποιηθὲν συνανέστη καὶ ἐδοξάσθη καὶ πᾶν μέλος τοῦ μυστικοῦ σώματός του καὶ γενικῶς συνανέστη δυνάμει καὶ ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης, προσοδοποιηθείσης τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς παλιγγενεσίας καὶ μεταμορφώσεως τοῦ σύμπαντος κόσμου. Τοῦτο ἰδιαιτέρως ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, θεωροῦντος τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀνθρώπων ὡς ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. «Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (βάπτισμα), ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. . . εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν

64. «Ἔσται γάρ, φησίν, ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν. Τέθεικα γὰρ σε εἰς διαθήκην γένους εἰς φῶς ἐθνῶν. Καὶ θήσομαι, φησίν, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Οὕτως οὖν καὶ ἱερεὺς διέμεινε, εἰ καὶ μὴ τὰ σκήπτρα τῆς Ἰουδαίας παρέλαβε, καὶ βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός, καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Ἰακώβ ἐβεβαιώθη. Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς (Γεν. 12, 3) καὶ πάντα τὰ ἔθνη μακαριούσι τὸν Χριστόν» (Ἐπιστολὴ 236, 3, PG 32, 881. BEΠ 55, 289).

65. Αὐτόθι.

αὐτῶν» (Ῥωμ. 6, 5 - 8, βλ. καὶ Α' Κορ. 15, 12 ἐξ.), ζωοποιούμενοι καὶ ἀνιστάμενοι ἐκ τῶν νεκρῶν. Ὅθεν «ἡμεῖς διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τῆς ἐν Πνεύματι συνεγεροθήσεσθαι αὐτῶ καὶ συγκαθεδεῖσθαι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐλπίζομεν, ὅταν μετασχηματίσῃ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ πρὸς τὸ πνευματικόν»⁶⁶.

Τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάληψις αὐτοῦ καὶ ἡ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρα, ὅθεν ἀσκει τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν του ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς Ἐκκλησίας, τῇ ἐπιφοιτῆσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πρὸς διαιώνισιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου ἐν αὐτῇ. Ἦδη αὐτὸς ὁ ἀναστάς Κύριος διεκήρυξεν, ὅτι «ἐδόθη αὐτῶ πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῶ καὶ ἐπὶ γῆς» (Ματθ. 28, 18), καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπανέλαβεν, ὅτι «ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῶ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῶ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνου κάμψῃ ἐπουρανίων, ἐπιγείων καὶ καταχθονίων» (Φιλιπ. 2, 9). Ἐσχατον δὲ πάντων θὰ ἐκδηλωθῇ τὸ βασιλικὸν τοῦ Κυρίου ἀξίωμα ἐν ὅλῃ τῇ θεῖα δόξῃ καὶ μεγαλοπρεπεῖα του κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν, ὅτε «ἐρχόμενος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς», θὰ παρουσιασθῇ ὡς κριτῆς πάντων. Διὰ τούτων καὶ ἀπάσης τῆς ἀπολυτρωτικῆς λειτουργίας του ὁ Λυτρωτὴς ἐπραγματοποίησε τὴν σωτηρίαν, ὡς ὁ ἀληθινὸς «σωτῆρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων»⁶⁷, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς θείας ἐνσαρκώσεως καὶ εἶτα ὀλοκληρώσας αὐτὴν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν τριῶν ἀξιωματῶν αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐσχάτης κρίσεως, μεθ' ἧν, ἀνακαινίσας οὐρανὸν καὶ γῆν, θὰ παραδώσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν Πατέρα, μετὰ τοῦ ὁποῦ «βασιλεύσει εἰς αἰῶνας καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος» (Α' Κορ. 15, 24. Λουκ. 1, 33).

Ὅπως ἰδιαιτέρως ἐξάγει ὁ Μέγας Βασίλειος εὐλόγως τὴν ὑψίστην καὶ μοναδικὴν λειτουργίαν καὶ διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ ὅλον ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἰδίως εἰς τὴν προσωπικὴν προσοικειώσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων πάσης ἐποχῆς καὶ φυλῆς καὶ γλώσσης. Οὕτω, διακρίνων τὴν μίαν Ἐκκλησίαν εἰς οὐράνιον καὶ ἐπίγειον, πρῶτον ὀρίζει τὴν οὐράνιον ὡς «πόλιν τοῦ Θεοῦ», περιλαμβάνουσαν «πᾶσαν τὴν νοητὴν κτίσιν ἀπὸ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων μέχρι τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν»· ταύτην «πόλιν χρῆ νοεῖν, εὐφραينوμένην ὑπὸ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Συνεχίζων δὲ προστίθησιν, ὅτι «ὀρίζονται τινες πόλιν εἶναι σύστημα ἰδρυμένον, κατὰ νόμον διοικούμενον. Ἐφαρμόζει δὲ καὶ τῇ ἄνω Ἱερουσαλήμ, τῇ ἐπουρανίῳ πόλει, ὁ ἀποδοθεὶς ὅρος τῆς πόλεως. Σύστημα γὰρ κακεῖ τῶν πρωτοτόκων, τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἰδρυμένον τοῦτο διὰ τὸ ἀμετακίνητον τῆς διαγωγῆς τῶν ἁγίων καὶ κατὰ νόμον τὸν οὐράνιον διοικούμενον»⁶⁸. [...]

66. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 28, 69, PG 32, 197. BEΠ 52, 290 - 291.

67. Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 61, 2. PG 29, 472. BEΠ 52, 132.

68. Εἰς Ψαλμ. 45, 4, PG 29, 421. BEΠ 52, 109.

Προστίθῃσι δὲ ὅτι «τὴν διάταξιν ἐκείνης τῆς πολιτείας καὶ πᾶσαν τὴν διακόσμησιν καταμαθεῖν οὐδεμιᾶς ἐστὶν ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐκεῖνα γὰρ ἐστίν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· πλὴν ὅτι μυριάδες ἀγγέλων ἐκεῖ καὶ πανήγυρις ἁγίων καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Περὶ ἐκείνης φησὶν ὁ Δαυὶδ: «δοδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ»⁶⁹. Δεύτερον περὶ τῆς ἐπιγείου Ἐκκλησίας διδάσκει ὁ Μέγας Βασίλειος μετ' ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, ὅτι αὕτη εἶναι μία καὶ ἠνωμένη διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, «εἷς λαὸς πάντες οἱ εἰς Χριστὸν ἠλπικότες καὶ μία Ἐκκλησία οἱ Χριστοῦ, καὶ ἐκ διαφορῶν τόπων (ἢ αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν) προσαγορεύηται»⁷⁰, προσέτι δ' ὅτι «μόνον δι' αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ, ὡς ἐν «ποιμνῇ» καὶ «πόλει» καὶ «βασιλείᾳ» καὶ «ναῶ» καὶ «οἴκῳ»⁷¹ κ.λπ., δύνανται οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐξαγιασθῶσι καὶ σωθῶσιν. Μόνον αὕτη, καλοῦσα εἰς σωτηρίαν διαρκῶς νέα μέλη καὶ πολλαπλασιάζουσα αὐτὰ ἐν ἁγιασμῶ, ἔτι δὲ ἀνανεοῦσα ἀκαταπαύστως τὰ ἐξ αὐτῶν μεθιστάμενα ἐκ τῆς γῆς διὰ τοῦ θανάτου, καταρτίζει καὶ ἐξαγιάζει αὐτὰ καὶ οὕτως ἀνάγει ἀνάως πρὸς τὴν ἐπουράνιον Ἐκκλησίαν τὰ ἅγια καὶ εὐσεβῆ μέλη της καὶ ἐγγράφει, οὕτως εἰπεῖν, «ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου» (Ἀποκ. 21, 27)⁷². «Ὡστε ἐκ τοῦ ἐπιγείου τμήματος μετεγγράφονται καὶ μεθίστανται καὶ μεταφτεύονται οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ ἅγιοι, οἱ σεσωσμένοι καὶ τεθεωμένοι

69. Αὐτόθι, PG στ. 424. BEΠ αὐτόθι.

70. Εἰς Ψαλμ. 45, 4, PG 29, 421. BEΠ 52, 109. Ἐπιστολὴ 161, I, PG 32, 629 BEΠ 55, 186.

71. Εἰς Ἡσαΐαν 2, 66, PG 30, 233. Εἰς τὸ «πρόσεχε σεαυτῶ» 4, PG 31, 205. Εἰς Ψαλμ. 29, 1, PG 29, 308. BEΠ 52, 54.

72. Σημειωθῆτω ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος, διδάσκων ὅτι ἡ ἐπίγειος Ἐκκλησία σύγκειται ἐξ ἀγαθῶν καὶ ἀμαρτωλῶν, παρατηρεῖ, ὅτι «ἡ Ἐκκλησία ἐκ παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων συνειλεκται, ἵνα μηδεὶς ἕξω τῆς ὠφελείας ἀπολειφθῇ. . . Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἱατρὸς τῶν ψυχῶν οὐκ ἤλθε καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, πρῶτον ἔταξεν ἐν τῇ κλήσει ἐν ἐκάστη συζυγίᾳ τὸ κατεγνωσμένον· χεῖρονα γὰρ τὰ ἔθνη τῶν κατοικούντων τὴν οἰκουμένην· ἀλλ' ὅμως προτετίμηται, ἵνα οἱ κακῶς ἔχοντες πρότερον μεταλάβωσι τῆς ἐκ τοῦ ἱατροῦ ὠφελείας». (Εἰς Ψαλμ. 48, I, PG 29, 432. BEΠ 52, 114 - 115). Οὕτως, ἄρα, ἡ Ἐκκλησία καλεῖ καὶ συγκαταριθμεῖ ἐν τοῖς κόλπαις αὐτῆς ἀγαθοὺς καὶ ἀμαρτωλοὺς, ἢ «δι' ἀμαρτήματα καταδικασθέντας», «τελείους» καὶ «ὑποδεεστέρους», «ἄρτι εἰσαγομένους εἰς τὴν εὐσέβειαν» καὶ «ἀπεσωσμένους», ἵνα σώσῃ τοὺς ἐπιδεικτικούς σωτηρίας. Βλ. καὶ Εἰς Ψαλμ. 48, 1, PG 29, 433. 28, 3, στ. 288. BEΠ 52, 114. Εἰς Ἡσαΐαν 13, 259, PG 30, 573. BEΠ 56, 252, ἔθθα διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, Ἰουδαίους τε καὶ Ἑθνικούς, ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς καὶ καταστάσεως, «πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην». Διὰ τοῦτο - συνεχίζει - εἰπὼν ὁ Κύριος «καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἐστὶν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης», «τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνῶν

πιστοί, εἰς τὸ ἐπουράνιον τμήμα τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας. «Διὰ τοῦτο οἱ πεφυτευμένοι ἐνταῦθα ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, ἐκεῖ ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν»⁷³, δηλαδή ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Ἐκκλησίᾳ· «ἄλλως ἀδύνατον ἐξανθῆσαι καὶ ἀρχὴν λαβεῖν εἰς καρποφορίαν, μὴ ἐν ταῖς αὐλαῖς γενόμενον τοῦ Κυρίου»⁷⁴. Κατὰ ταῦτα, μόνη ἡ ἐπίγειος Ἐκκλησία, ἥτις «ῥυκοδόμηται ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν Ἀποστόλων καὶ προφητῶν» (Ἐφεσ. 2, 20)⁷⁵, ἄγει ἀσφαλῶς πρὸς τὴν οὐράνιον, τὴν «μὴ βλεπομένην, νοουμένην δὲ πόλιν», ἥτις εἶναι τὸ τέλος καὶ τὸ ἀληθινὸν περιεχόμενον τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ὁ ἱερός Πατήρ συμβουλεύει τὰ μέλη τῆς ἐπιγείου Ἐκκλησίας, ὅπως κατατείνωσι καὶ φέρωνται πρὸς τὴν «πόλιν τοῦ Θεοῦ» καὶ αἰωνίαν αὐτῶν «πατρίδα, τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσαλήμ», ἐφ' ὅσον τὸ ἑαυτῶν «πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» (Φιλ. 3, 20). Διότι αὐτῶν εἶναι «ἀληθινὴ πατρίς ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ, πολῖται δὲ καὶ συμφυλέται οἱ πρωτότοκοι, οἱ ἀπογεγραμμένοι ἐν οὐρανοῖς». Διὰ τοῦτο «ἡμῶν τὸ τέλος, οὗ ἕνεκεν πάντα πράττομεν, καὶ πρὸς ὃ ἐπιειγόμεθα, ἡ μακαρία διαγωγή ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι· αὕτη δὲ συμπληροῦται ἐν τῷ βασιλευέσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ»⁷⁶. Ἐνταῦθα ὀλοκληροῦται τὸ ὅλον ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος, οἱ δὲ σεσωσμένοι, θεωθέντες κατὰ χάριν, θὰ τύχωσι τῆς «μακαρίας διαγωγῆς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι», ἀφοῦ θὰ ἔχωσι παραδοθῆ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος «τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ», ὅτε «καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν (Α' Κορ. 15, 24. 28)»⁷⁷.

Προστεθῆτω ἐν τέλει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι σωτὴρ οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ κόσμου, ὡς «ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ

προωρισμένους εἰς σωτηρίαν λέγει». «Τῶν ἐθνῶν τῶν πολλῶν τῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων φωνὴ ἐστὶν Ἐκκλησίας. . . φωνὴ βασιλέων, φησὶν, καὶ ἐθνῶν συνηγμένων· τάχα δεῖ τὰ μὲν ἔθνη νοῆσαι ἡμᾶς τοὺς πανταχόθεν συνδραμόντας ἐπὶ τὴν κλήσιν, βασιλεῖς δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὓς καὶ υἱοὺς βασιλείας ὀνόμασεν ὁ Κύριος».

73. Εἰς Ψαλμ. 28, 3, PG 29, 288. BEΠ 52, 46.

74. Εἰς Ἡσαΐαν 1, 28, PG 30, 173. BEΠ 56, 72.

75. Αὐτόθι 2, 66, PG 30, 233. BEΠ 56, 99.

76. Εἰς Ἐξάμ. ἑμιλ. 9, 2, PG 29, 192. BEΠ 51, 265. Εἰς Ψαλμ. 48, 1, PG 29, 432. BEΠ 52, 113.

77. Βλ. καὶ Ἰ ω. Κ α ρ μ ἰ ρ η, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 766 - 767, 774 - 775, 778. Συμπληροῦντες τὰ ἀνωτέρω προσθέτομεν αὐτόθι σ. 778 - 779: «Οὕτως οἱ ἐπὶ τῆς γῆς λελυτρωμένοι καὶ τεθεωμένοι ἐν Χριστῷ πιστοὶ εἶναι «συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (Ἐφεσ. 2, 19, πρβλ. καὶ Α' Κορ. 3, 16 - 17. Α' Τιμ. 3, 15. Ἐβρ. 3, 6), «σύνδουλοι» καὶ «ἀδελφοί» (Ἀποκ. 6, 11. 19, 10. Ῥωμ. 8, 29), συμπάρεδροι τῶν «τετελειωμένων δικαίων» (Ἐβρ. 12, 22 ἐξ.) ὑπὸ τὸν «πρωτότομον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς» (Ῥωμ. 8, 19) Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ὄντα «ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου

κόσμου» (Ίωάν. 1, 29), ἄρα εἶναι σωτὴρ οὐ μόνον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς κτίσεως, συντελεσθησομένης «καινῆς» κοσμικῆς μεταμορφώσεως (Ἀποκ. 21, 1. Ῥωμ. 8, 19 - 23), ἣτις θὰ λάβῃ χώραν ἐν τοῖς ἐσχάτοις κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅτε ὀλοκληρωθῆσεται ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μετὰ τῆς κοσμικῆς τοιαύτης τῆς κτίσεως ἐν ὅλῃ τῇ πληρότητι αὐτῆς. Ὁ Μέγας Βασίλειος ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἀναγεννήσεως καὶ ἀνανεώσεως τοῦ παντὸς κόσμου, τοῦ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας παλαιωθέντος⁷⁸, ὅτε «πᾶσα ἡ κτίσις λυθῆσεται (Β' Πέτρ. 3, 11) καὶ μεταποιηθῆσεται τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου»⁷⁹, καὶ «ὅτε πᾶσα ἡμῖν ἡ σωματικὴ κτίσις συναλλοιωθῆσεται. . . καὶ οἱ οὐρανοὶ ὡς ἱμάτιον παλαιωθῆσονται. . .»⁸⁰, ἀκατὰ τὸ βούλημα τοῦ τὰ πάντα ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ συστάσει τῶν ὅλων οἰκονομοῦντος Θεοῦ⁸¹. Διότι «ἀνάγκη μεταποιηθῆναι τὸν κόσμον, εἰ μέλλοι καὶ ἡ τῶν ψυχῶν κατάστασις πρὸς ἕτερον εἶδος ζωῆς μεταβάλλειν. Ὡσπερ γὰρ ἡ παροῦσα ζωὴ συγγενῆ ἔσχε τοῦ κόσμου τούτου τὴν φύσιν, οὕτω καὶ ἡ μέλλουσα τῶν ψυχῶν ἡμῶν διαγωγὴ οἰκείαν τῇ καταστάσει ὑποδέξεται τὴν λῆξιν»⁸². Πάντως δὲν θὰ πρόκειται περὶ παντελοῦς καταστροφῆς τοῦ παρόντος κόσμου, ἀλλὰ περὶ ἀνακαινίσεως καὶ μετασχηματισμοῦ αὐτοῦ διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ σχήματος καὶ τῆς συστάσεως αὐτοῦ καὶ γενικῶς τοῦ ἐξωραϊσμοῦ καὶ τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ. «Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου» (Α' Κορ. 7, 31). Οὕτω λοιπὸν ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία κέκτηται καὶ κοσμικὴν ἐπὶ τῆς ὅλης κτίσεως διάστασιν, ἐπεκτεινομένη διὰ μέσου τοῦ πεσόντος ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τῆς συστεναζούσης καὶ συναδινούσης μετ' αὐτοῦ, λόγῳ τῆς πτώσεως, κτίσεως. Ἄλλ' ἕνεκα τῆς καθολικότητος καὶ παγκοσμιοτήτος τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἐπεκτείνεται αὕτη ἐπὶ συμπάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἀνθρωπότητος καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ συμπάσης τῆς κτίσεως, εἰσερχομένων οὕτως οἰονεὶ αὐτῶν εἰς τὴν θείαν ζωὴν, ἕνεκα τῆς ἐξαρτήσεως τῆς κτί-

οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι» (Ἐφεσ. 1, 21). Ἐκεῖ ἀναμένει τοὺς σεσωσμένους καὶ τεθεωμένους ἡ ὑψίστη καὶ ἀνέκφραστος μακαριότης, ἣτις ἔγκειται ἐν τῇ ἀμέσῳ καὶ πλήρει, διὰ τῆς θείας χάριτος, θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ ἐφετὸν καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀληθοῦς μακαριότητος. Καθ' ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐπηγγελμένη «αἰώνιος ζωὴ», ἡ ἀποτελοῦσα τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπουρανοῦ Ἐκκλησίας, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ «θεωρία τοῦ Θεοῦ» καὶ τῆς «δόξης» του (Ματθ. 5, 8. Ίωάν. 17, 24), καὶ μάλιστα ἡ θεωρία τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ «καθὼς ἐστίν» (Α' Ίωάν. 3, 2), ἡ ἄμεσος δηλονότι θεωρία αὐτοῦ «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Α' Κορ. 13, 12).

78. Εἰς Ψαλμ. 32, 2, πρβλ. καὶ 44, 2, PG 29, 328. 389. BEΠ 52, 64. 93.

79. Ἐπιστολὴ 139, 2, PG 32, 584. BEΠ 55, 166.

80. Εἰς Ψαλμ. 44, 2, PG 29, 389. BEΠ 52, 93.

81. Κατ' Εὐνομίου 3, 7, PG 29, 669. BEΠ 52, 226.

82. Εἰς Ἐξάχημ. ὁμιλ. 1, 4, PG 29, 12. BEΠ 51, 188.

σεως από του ανθρώπου, ως κυβερνήτου αὐτῆς⁸³. Κατὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐκπτώσεως καὶ ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ συνεξέπεσε μετ' αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις καὶ ὑπετάγη εἰς τὴν φθοράν, ἀλλὰ διὰ τῆς σωτηρίας καὶ ἐπιστροφῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεὸν ἠλευθερώθη καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἀπὸ τῆς φθορᾶς καὶ ἐπανεῦρε τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν τῆς. «Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα. . . Οἶδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. . . Ἡ γὰρ ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται», ὅτε καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις «ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ῥωμ. 8, 19 - 22).

Συνωδῶν τῇ ἀγιογραφικῇ ταύτῃ διδασκαλίᾳ καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος μετ' ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευον, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπέταξεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν κτίσιν, ἵνα, ὅταν ἀνακαινίσῃ καὶ ἀφθαρτοποιήσῃ καὶ θεώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἐλευθερώσῃ τότε ἐκ τῆς δουλείας αὐτοῦ καὶ ὅλην τὴν κτίσιν καὶ συνακαινίσῃ αὐτῶν καὶ ἀλλοιώσῃ αὐτὴν καθιστῶν ἄυλον, οὕτως ὥστε ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει θέλει ἐνωθῆ καὶ αὐτὴ μετὰ τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν ἐπουρανίων. Καθ' ὅσον τότε θὰ ἀνακεφαλαιωθῶσι «τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἐφεσ. 1, 10)⁸⁴. Πράγματι, ὁ «Χριστὸς ἐφάνη τὴν πᾶσαν κτίσιν θέλων ἀνακαινίσαι. . . θέλων τὴν κτίσιν ἄπασαν, καταφθαρεῖσαι τῇ παραβάσει πρῶην, καινίσαι ἀληθῶς. . . κατέχων χειρὶ τοῦ τὴν κτίσιν καὶ χειρὸς δουλείας αὐτὴν ἐλευθερῶν. . . Λευχειμονεῖτω πᾶσα γῆνις φύσις, ἐκπτώσεως νῦν οὐρανῶν ἐπηρμένη. Νάουσι ρεῖθροις ἐκπλυθεῖσα πταισμάτων τῶν πρὶν πέφευγε, παμφαῶς λελουμένη»⁸⁵. Οὕτως ὄντως· «νεουργεῖται» ἡ κτίσις⁸⁶.

83. Βλ. καὶ Γρηγορίου Θεολόγου, λόγ. 38, PG 36, 312 ἐξ.

84. Σχετικῶς θὰ γράψῃ βραδύτερον ὁ Συμεὼν ὁ νέος θεολόγος, ὅτι ἡ κτίσις, «τῶν δι' οὗ γέγονεν ἀνθρώπων δουλεύσασα, φθαρτῶν φθαρτὴ γεγонуῖα, ὅτε πάλιν ἐκεῖνος ἀνακαινισθῆ καὶ πνευματικός, ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος γένηται, τότε καὶ αὐτὴ ἐλευθερωθεῖσα τῆς δουλείας ἡ κτίσις, ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν προσκεκροκῶν ὑποταγεῖσα καὶ αὐτῶν ἐκδουλεύσασα, συνακαινισθῆ αὐτῶν καὶ ἀφθαρτωθῆ καὶ πνευματικὴ ὅλη γένηται. . . Διὰ δὲ τοῦτο, ἐκ καταβολῆς κόσμου τὴν ἐκ παλιγγενεσίας αὐτοῦ σωτηρίαν ὁ Θεὸς προορίσας, ὑπέταξεν αὐτῶν τὴν κτίσιν. . . ὁπότεν δὲ ἀνακαινίσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον καὶ πνευματικὸν αὐτὸν ἀπεργάσῃται, τῆν καῦτα καὶ αὐτὴν ὅλην τὴν κτίσιν, φημί, σὺν αὐτῶν ἀλλοιώσει καὶ αἰδίου καὶ ἄυλου ταύτην ἀποτελέσει». (Παρά Β. Κριβόσεϊν, Μέσα στὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ νέος θεολόγος (μετάφρ. Πίτσας Κ. Σκουτέρη, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 379). Βλ. καὶ κατωτέρω αὐτόθι σ. 395: «Ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει καὶ πᾶσα ἡ ἐπίγειος κτίσις, ἡ ὀρωμένη αὐτὴ καὶ αἰσθητὴ, ἀλλοιωθήσεται καὶ τοῖς ἐπουρανίοις, ἡγουν τοῖς ἀοράτοις καὶ ὑπὲρ αἴσθησιν, ἐνωθήσεται».

85. Τροπάρια Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων, ἐν Μηναίοις Δεκεμβρίου σ. 176 καὶ Ἰανουαρίου σ. 81.

86. Τροπάριον Ἀκαθίστου ὕμνου, ἐν: Τριῶδιον, Ἀθήναι, 1960, σ. 302.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποστασίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ «πᾶσα ἡ κτίσις συγκινεῖται τῷ Δεσπότη ἐπὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότων. . . Ἡ γὰρ κτίσις, τῷ ποιήσαντι ὑπηρετοῦσα, ἐπιτείνεται μὲν εἰς κόλασιν κατὰ τῶν ἀδίκων, ἀνίεται δὲ εἰς εὐεργεσίαν ὑπὲρ τῶν ἐπ' αὐτῷ πεποιθότων»⁸⁷, «ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συνεπιτίθεται τῇ ἐκδικήσει τῶν ἀμαρτωλῶν»⁸⁸, διὰ τὴν ἀμαρτίαν τῶν ὁποίων «ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡμῖν ἀνατέλλει»⁸⁹. Ἐπὶ πλέον πᾶσα ἡ κτίσις συμμετέσχε μυστηριωδῶς τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Λυτρωτοῦ, ὅστις καὶ αὐτῆς καὶ ὅλου τοῦ κόσμου ἐπέφερε τὸν καθαρισμόν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν⁹⁰, καὶ δὴ ἐπέφερε τὸν «καθαρισμὸν τῶν ἡμαρτημάτων διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ»⁹¹.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι σωτὴρ καὶ σωτηρία «τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων» παντὸς⁹² καὶ ἀπάσης τῆς κτίσεως, ἐλευθερώσας καὶ τὴν καταφθαρεῖσαν τῇ παραβάσει κτίσιν καὶ ἀνακαινίσας αὐτήν, ἥτις ἐξ ἄλλου συνήργησεν αὐτῷ ἐν τῷ καθόλου ἔργῳ τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ κόσμου.

II. Ἡ σωτηρία ἐξ ὑποκειμένου

Ἡ σωτηρία ἐξ ὑποκειμένου, τ.έ. ἡ ὑποκειμενικὴ προσοικειώσις τῆς σωτηρίας ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, συντελεῖται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως ἡ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐξ ἀντικειμένου πραγματοποιηθεῖσα ἱστορικῶς καθολικὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθίσταται καὶ ἀτομικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ καὶ προσωπικὴ, οἰκειουμένη καὶ ἰδιοποιουμένη ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων διὰ τῆς ζωοποιοῦ καὶ λυτρωτικῆς ἐνεργείας καὶ χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἄλλως θὰ παρέμενεν ἡ σωτηρία ἀνενέργητος καὶ ἀνωφελῆς καὶ ἀπρόσληπτος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὅτε «ματαία ἡ πίστις ἡμῶν» (Α' Κορ. 15, 17) καὶ «κενὸν» ἄρα καὶ ἄγονον καὶ ἄχρηστον τὸ ὅλον ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ

87. Εἰς Ἡσαΐαν 13, 269, PG 30, 592. BEΠ 56, 260.

88. Αὐτόθι 5, 181, PG 30, 424. BEΠ 56, 184.

89. Εἰς Ἐξάμ. 5, 6, PG 29, 105. BEΠ 51, 227.

90. «Πᾶσα ἡ κτίσις ἡλλιοῦτο φόβῳ, θεωροῦσά σε ἐν σταυρῷ κρεμάμενον Χριστέ· ὁ ἥλιος ἐσκοτίζετο καὶ γῆς τὰ θεμέλια συνεταράττετο· τὰ πάντα συνέπασχον τῷ τὰ πάντα κτίσαντι» (Στιχηρὸν ἐσπερινοῦ Μ. Παρασκευῆς, ἐν: Τριψῆδιον (ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας), Ἀθῆναι 1960, σ. 411). Βλ. καὶ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, λόγ. 45, 13 καὶ 29.

91. Μ. Βασιλείου, Κεφάλαια τῶν ὄρων τῶν κατ' ἐπιτομὴν 10, PG 31, 1088. BEΠ 53, 235.

92. Εἰς Ψαλμ. 61, 2. BEΠ 52, 132.

«δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ παθόντος» Σωτῆρος⁹³. «Ὡστε ἄνευ τῆς προσωπικῆς ὑφ' ἐκάστου ἀνθρώπου ἰδιοποιήσεως τῆς σωτηρίας θὰ παρέμενεν ἀνεργητος καθ' ἑαυτὴν ἢ διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῷ Χριστῷ ἐπιτευχθεῖσα ἐξ ἀντικειμένου σωτηρία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς ἐνιαίου ὄλου. Ἄλλ' ὅμως ὁ Θεὸς «θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τιμ. 2, 4), «οὐ βούλεται δὲ τὸν θάνατον τοῦ ἀσεβοῦς, ὡς τὸ ἀποστρέψαι τὸν ἀσεβῆ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ καὶ ζῆν αὐτόν» (Ἰεζ. 33, 11). Διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται, ὅπως ἡ ἀντικειμενικὴ καὶ καθολικὴ καὶ ἱστορικὴ καὶ δυναμικὴ σωτηρία, ἣν ἐπετέλεσεν ὁ Σωτῆρ καὶ διὰ τὴν ἐλευθέραν ἰδιοποιήσιν τῆς ὁποίας παρέχει τὴν δυνατότητα καὶ χάριν του εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, καταστῆ καὶ ὑποκειμενικὸν καὶ προσωπικὸν καὶ πραγματικὸν κτῆμα καὶ βίωμα ἐκάστου ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐν χρόνῳ ἐλευθέρας οἰκειώσεως αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ ὡς προσώπου, ἔργον τὸ ὁποῖον τελειοῖ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο, παραμένον ἐν αὐτῇ διηνεκῶς, ἐνεργεῖ αὐτεξουσίως τὴν περὶ τὸν ἄνθρωπον θείαν οἰκονομίαν, συνεχίζον τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου περίοδον, ἥτις διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς περίοδος τῆς κατ' ἐξοχὴν σωτηριώδους ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁹⁴.

Πράγματι, «τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν τῷ Ἰῶ ἀναπανόμενον καὶ δι' Ἰοῦ τοῖς πιστοῖς ἡμῖν πεφηνός» Ἅγιον Πνεῦμα⁹⁵, τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος «ἐξέχεε πλουσίως ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν» κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, διαμένον αἰεὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πληροῖ αὐτὴν καὶ οἰκοδομεῖ καὶ ἀνακαινίζει καὶ ἀγιάζει καὶ ὑψώνει καὶ πλατύνει αὐτὴν εἰς παγκόσμιον κιβωτὸν τῆς σωτηρίας καὶ «ἀρχιτεκτονεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ», ὥστε εἰς τὸ διηνεκὲς «ἔχειν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος»⁹⁶. Ἐντεῦθεν καὶ «ὁ ἐγκαινισμὸς καὶ ἡ διακόσμησις τῆς Ἐκκλησίας σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖται»⁹⁷. «Ὡλως δὲ

93. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. . ., τ. Ι², σ. 58.

94. Γενικῶς βλ. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, Ἡ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1965.

95. Τροπάριον Κυριακῆς Πεντηκοστῆς, ἐν: Πεντηκοστάριον (ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας), Ἀθῆναι 1959, σ. 208. 212. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο Ὡ, Ἐκδ. ὀρθ. πίστ. Ι, 8, PG 94, 821.

96. Μ ε γ ἄ λ ο υ Β α σ ι λ ε ῖ ο υ, Περὶ κρίσεως Θεοῦ 1, PG 31, 653. Εἰς Ἡσαΐαν 3, 107, PG 30, 289 - 292. ΒΕΠ 56, 124.

97. Εἰς Ψαλμ. 29, 1, PG 29, 308. ΒΕΠ 52, 54. Περὶ Ἁγ. Πνεύματος 16, 39, PG 32, 141. ΒΕΠ 52, 264.

ιδιαιτέρως συνεργεῖ ἐν πᾶσιν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς οικειώσεως τῆς σωτηρίας ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον πιστῶν προσωπικῶς καὶ τῆς «οικειώσεως πρὸς τὸν Θεὸν» αὐτῶν⁹⁸. «Ὅθεν εὐλόγως ὁ Μέγας Βασίλειος θεωρεῖ καὶ πάσας γενικῶς «τάς περὶ τὸν ἄνθρωπον οικονομίας, τὰς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ γενομένας, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος πεπληροῦσθαι»⁹⁹, οἷον «ἐνεργήματα δυνάμεων, χαρίσματα ἰαμάτων, διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. . . ἁμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος. . . οικειώσεις πρὸς Θεὸν διὰ τοῦ Πνεύματος. . . ἢ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις διὰ τοῦ Πνεύματος»¹⁰⁰. «Ἄγιασμός δὲ οὐκ ἄνευ Πνεύματος», καὶ «δι' ἁγιασμοῦ ἐστὶν ἡμῖν ἢ πρὸς τὸν Ἅγιον οικειώσεις»¹⁰¹. Κατέχει δὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «φυσικὴν τὴν ἁγιότητα, οὐ κατὰ χάριν λαβόν, ἀλλὰ συνουσιωμένην αὐτῷ», δηλαδή ἀνήκουσαν εἰς τὴν οὐσίαν του. Κατὰ συνέπειαν εἶναι φύσει ἅγιον, ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, δι' ὃν λόγον ἀπενεμήθη αὐτῷ ἐξαιρέτως ἢ προσηγορία «ἅγιον»¹⁰². Ἐντεῦθεν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ χορηγοῦν ἡμῖν τὴν ἁγιάζουσαν σωτήριον χάριν, «ἐνίησι τὴν ζωοποιὸν δύναμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀνακαινίζον», καὶ «ἐγγράφει νοήματα ἡμῖν οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας»¹⁰³. Διότι αὐτὸ εἶναι «ἁγιασμοῦ γένεσις, φῶς νοητόν, πάση δυνάμει λογικῇ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὔρεσιν οἷόν τινα καταφάνειαν δι' ἑαυτοῦ παρεχόμενον», καὶ γενικῶς αὐτὸ εἶναι «ζωῆς χορηγόν»¹⁰⁴. Ὡστε «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, τὴν πηγὴν τῆς ἁγιότητος, (χορηγεῖ) δύναμιν ζωῆς παρεκτικὴν, χάριν τελειοποιόν, δι' οὗ υἰοθετεῖται ἄνθρωπος καὶ ἀποθανατίζεται τὸ θνητόν»¹⁰⁵ διὰ τῆς κατὰ χάριν θεώσεως. Ὁ Παράκλητος εἶναι οἶονεὶ ἢ ψυχὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ζωοποιὸς ἀρχὴ καὶ ἁγιαστικὴ καὶ ἐνοποιὸς δυνάμεις τοῦ σώματος αὐτῆς, δι' ὧν αὕτη ζῆ καὶ κινεῖται καὶ δρᾷ καὶ

98. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 19, 49, PG 32, 157. BEΠ 52, 272.

99. Αὐτόθι 16, 39, στ. 140 - 141. BEΠ 52, 264.

100. Αὐτόθι, στ. 157. Βλ. αὐτόθι: «Διὰ Πνεύματος ἁγίου ἢ εἰς παράδεισον ἀποκατάστασις, ἢ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνοδος, ἢ εἰς υἰοθεσίαν ἐπάνοδος, ἢ παρρησία τοῦ καλεῖν ἑαυτῶν Πατέρα τὸν Θεόν, κοινωνὸν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης αἰδίου μετέχειν, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἐν παντὶ πληρώματι εὐλογίας γενέσθαι ἐν τε τῷ αἰῶνι τούτῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι».

101. Περὶ Ἁγ. Πνεύματος 16, 38. PG 32, 136. BEΠ 52, 263. Εἰς Ψαλμ. 28, 1, PG 29, 281. BEΠ 52, 43.

102. Ἐπιστολὴ 159, 2, PG 32, 621. BEΠ 55, 182.

103. Αὐτόθι 15, PG 32, 129. BEΠ 52, 260. Εἰς Ψαλμ. 44, 3, PG 29, 396. BEΠ 52, 96.

B' Κορ. 3, 3.

104. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 9, 22, PG 32, 108. BEΠ 52, 249.

105. Ἐπιστολὴ 105, PG 32, 513. BEΠ 55, 137.

ἐπιτελεῖ τὸ θεῖον ἔργον τῆς ἐν τῷ κόσμῳ. Οἷαν θέσιν κατέχει καὶ ὅ,τι ἐνεργεῖ ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου, τὴν αὐτὴν καὶ μείζονα ἔτι θέσιν κατέχει καὶ τὰ αὐτὰ καὶ μείζονα ἔτι ἐνεργεῖ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας, ἐμψυχοῦν καὶ ζωοποιοῦν καὶ μορφοποιοῦν καὶ ποδηγετοῦν τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς σωτηριώδους ἀποστολῆς τῆς ἐν τῷ κόσμῳ¹⁰⁶, συνενῶνον δὲ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν θείαν κεφαλὴν αὐτῆς καὶ πρὸς ἄλλα. Τὸ δὲ ἰδιάζον ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἡ ἀναγέννησις καὶ ὁ ἁγιασμός τῶν πιστῶν ἤδη ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. 2,16 - 18). Αὐτὸ, οἰκοῦν ἐν τοῖς πιστοῖς ὡς ἐν ναῶ (Α' Κορ. 6, 19), ἐνώνει αὐτοὺς ἐν τῇ τελέσει τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς ἐν σῶμα ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ βοηθεῖ αὐτοὺς ὅπως μετέχωσι τῆς ἑαυτοῦ ἀγιότητος, διανέμον ἐκάστῳ τὰ χαρίσματα αὐτοῦ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ (Α' Κορ. 12, 4 - 11. 28 - 31. Ῥωμ. 12, 6)¹⁰⁷. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται εὐλόγως τοῦτο ὡς βασικὸν καὶ ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς νέας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀναγέννησις καὶ σωτηρία τοῦ ὁποῦο συντελεῖται δι' αὐδατος καὶ Πνεύματος» (Ἰωάν. 3, 5 ἐξ.). Ἐντεῦθεν καὶ «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοτίμως συναριθμεῖται τε καὶ συλλατρεύεται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ»¹⁰⁸.

Ἐπὶ τούτοις τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὄν τὸ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας» (Ἰωάν. 14, 17. 15, 26. 16, 13), ποδηγετεῖ καὶ καθοδηγεῖ τὴν Ἐκκλησίαν «εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν» (Ἰωάν. 16, 13), καὶ ἀναδεικνύει αὐτὴν ἀλάθητον φορέα καὶ ἐρμηνευτὴν καὶ

106. Βλ. καὶ Ὁμιλ. περὶ πίστεως, 15, 3, PG 31, 469: «Ὡσπερ ὁ ἥλιος, ἐπιλάμπων τοῖς σώμασι καὶ ποικίλως ὑπ' αὐτῶν μετεχόμενος, οὐδὲν ἐλαττοῦται παρὰ τῶν μετεχόντων, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα πᾶσι τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν παρέχον, ἀμείωτον καὶ ἀδιαίρετον, πάντας φωτίζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν, ἐμπνέει τοῖς προφήταις, νομοθέτας σοφίζει, ἱερεῖς τελειοῖ, ἐνισχύει βασιλεῖς, καταρτίζει δικαίους, σεμνύνει σφόδρας, ἐνεργεῖ χαρίσματα λαμάτων, ζωοποιεῖ τοὺς νεκροὺς, λύει τοὺς πεπηδημένους, υἰοθετεῖ τοὺς ἠλλοτριωμένους. . .». Ἐκ τῆς σωτηρίου χάριτος τοῦ Ἁγίου πνεύματος προέρχονται τὰ πάντα ἐν τοῖς σωζομένοις, οἷον «μελλόντων πρόγνωσις, μυστηρίων σύνεσις, κεκρυμμένων κατάληψις, χαρισμάτων διανομαί, τὸ οὐράνιον πολιτεύμα, ἡ μετὰ ἀγγέλων χορεία, ἡ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη, ἡ ἐν Θεῷ διαμονή, ἡ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις, τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, Θεὸν γενέσθαι» (Περὶ Ἁγ. Πνεύματος 9, 109, PG 32, 109. BEΠ 52, 250). Διὰ ταῦτα καὶ ἡ Ἐκκλησία, πιστεύουσα ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα τὰ «πάντα ἐνεργεῖ» ἐν αὐτῇ (Α' Κορ. 12, 13 ἐξ.), ψάλλει κρᾶζουσα: «Πάντα χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, βρῦει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ, ἀγραμμάτους σοφίαν ἐδίδαξεν, ἀλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξεν, ὅλον συγκροτεῖ τὸν Θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας». [Πεντηκοστάριον (ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας) Ἀθῆναι 1959, σ. 200].

107. Βλ. Γ. Τ σ α ν α ῆ, Τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἐν: Θεολογικὸν συμπόσιον, χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 121 - 140.

108. Ἐπιστολὴ 89, 2, PG 32, 473. BEΠ 55, 120.

διδάσκαλον τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, καὶ «στῦλον καὶ ἐδραΐωμα τῆς ἀληθείας» (Α΄ Τιμ. 3, 15), μεταλαμπαδεύουσιν τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν· ἔτι δὲ ὑπομιμνήσκει καὶ διδάσκει αὐτῇ πάντα ὅσα ὁ Κύριος ἐδίδαξε, διαφυλλάσσον οὕτως ἀναλλοίωτον καὶ ἀνόθευτον καὶ περαιτέρω διαπτύσσον τὸ ἐφ' ἅπαξ ἀποκαλυφθὲν καὶ παραδοθὲν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (Ἰωάν. 14, 26)¹⁰⁹. Εἰδικῶς περὶ τῶν πιστῶν προκειμένου «ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλε τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον ἄββᾶ ὁ πατήρ» (Γαλ. 4, 6), ἐντεῦθεν δὲ «οὔτε δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. . . οὔτε γὰρ Υἱὸν προσκυνῆσαι δυνατόν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὔτε ἐπικαλέσασθαι δυνατόν τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ἐν τῷ τῆς υἰοθεσίας Πνεύματι»¹¹⁰. Προσέτι πάντα τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας τελειοῦνται τῇ ἐπιφοιτήσει καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ τελεταρχικοῦ Πνεύματος, ὡς καὶ ἡ ὅλη μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀπορρέει ἀπὸ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ μεταδίδεται εἰς τοὺς κοινωνοῦντας τῶν μυστηρίων ὑπ' αὐτοῦ, καὶ γενικῶς «ἅ ἐνεργεῖ ὁ Θεός, ταῦτα καὶ τὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ». «Πάντα ἐνεργεῖ, φησί, τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἐκάστῳ καθὼς βούλεται» (Α΄ Κορ. 12, 11)¹¹¹. Ἐν τέλει δέον νὰ προστεθῆ, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διὰ τῶν ἐνεργειῶν του πληροῖ καὶ τὴν κτίσιν ὁλόκληρον, ζωοποιοῦν ἅπασαν τὴν τε λογικὴν καὶ τὴν ἄλογον κτίσιν ὡς «ζωῆς χορηγόν», «δύναμιν ζωῆς παρεκτικὴν, χάριν τελειοποιόν», ἀλλ' ἐνεργοῦν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων δύο προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, χορηγουμένης οὕτω τῆς ζωῆς καὶ τῆς χάριτος καὶ τῆς σωτηρίας «ἀπὸ Θεοῦ (Πατρὸς) διὰ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι»¹¹². Καίτοι δὲ εἶναι «ἀπλοῦν τῇ οὐσίᾳ», ὅμως εἶναι «ποικίλον ταῖς δυνάμεσιν», αἱ δὲ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς τὴν κτίσιν ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπον «ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ» εἶναι «ἄρρητοι μὲν διὰ τὸ μέγεθος, ἀνεξαρτίμητοι δὲ διὰ τὸ

109. Βλ. καὶ Εἰς Ψαλμ. 28, 1, PG 29, 308. BEΠ 52, 43: «Ὁ ἐκκλησιάζων καὶ πάντας συγκυκαλῶν τῷ κηρύγματι ὁ Παράκλητός ἐστι, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων συνάγων τοὺς σωζομένους» (αὐτόθι 48, 1, στ. 433), καὶ ἀπεργαζόμενον τελείαν, ἐσωτερικὴν καὶ ὀργανικὴν ἐνότητα τῶν χριστιανῶν μελῶν ἐν τῷ ἐνὶ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τὸν φωτισμὸν καὶ τὸν ἁγιασμὸν τῶν μελῶν αὐτοῦ. Ἡ λυτρωτικὴ χάρις αὐτοῦ, ὡς ἄλλη νοητὴ δρόσος καὶ μύρον τοῦ παναγίου Πνεύματος, κατέρχεται ἀπὸ τῆς ζωαρχικῆς Κεφαλῆς καὶ περιλούει πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, «ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς, τὸ καταβαίνειν ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τοῦ Ἀαρῶν». (Εἰς Ψαλμ. 132 (15), PG 30, 116. BEΠ 57, 140. Βλ. καὶ Ἰω. Κ α ρ μ ἰ ρ η, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Ἀθῆναι, 1958, σ. 8 ἐξ. Τ ο ὕ α ὐ τ ο ὕ : Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἀθῆναι, 1962, σ. 67 ἐξ.).

110. Περὶ Ἁγ. Πνεύματος 11, 27, PG 32, 116. BEΠ 52, 253.

111. Ὀμιλία περὶ Ἁγ. Πνεύματος 1, BEΠ 57, 150.

112. Περὶ Ἁγ. Πνεύματος 9, 22, 16, 39, PG 32, 108, 172 - 173. 140 - 141. Ἄνατρεπτ. 3, 4, PG 29, 664. BEΠ 52, 249. 264. 55, 137. Κατ' Εὐνομίου 3, 4, PG 29, 664. BEΠ 52, 224.

πλήθος»¹¹³, ταυτιζόμενα πάντοτε μετὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, λόγῳ τῆς ταυτότητος καὶ ἐνότητος τῆς θείας οὐσίας τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τῆς ὁμοουσιότητος αὐτῶν¹¹⁴.

Εὐδηλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι πρωταρχικὸν ρόλον ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας καθόλου διαδραματίζει ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἥτις εἶναι τὸ σύνολον τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένων εἰς τοὺς ἀνθρώπους δωρεῶν πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν, καὶ δὴ εἶναι ἡ δύναμις διὰ τῆς ὁποίας οικειοῦνται οἱ ἄνθρωποι τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν. Ὅθεν εἶναι ἡ σωτήριος χάρις ἄκτιστος καὶ δῶρον ὑπερφυσικόν, ἐκπηγάζον ἐκ τῆς ἰλαστικῆς θυσίας τοῦ Λυτρωτοῦ καὶ χορηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς πιστεύοντας διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Ὡς τοιαύτη δὲ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος ἡ θεία χάρις διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, οὐδενὸς δυναμένου νὰ σωθῇ ἄνευ αὐτῆς διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων του ἢ ἄλλων παραγόντων, καθ' ὅσον «οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσε» καὶ σώζει τὸν ἄνθρωπον (Ἡσ. 63, 9). Μόνον ὁ Θεὸς ἠδυνήθη καὶ δύναται νὰ σώζη τοὺς ἀνθρώπους. Ὅθεν διακηρύσσει ὁ ἅγιος Βασίλειος: «Ἡ βοήθειά μου οὐκ ἐκ πλοῦτου, οὐδὲ ἐκ σωματικῶν ἀφορμῶν, οὐδὲ ἐκ δυνάμεως καὶ ἰσχύος ἐμῆς, οὐδὲ ἐκ συγγενείας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ», λαμβανομένου πάντοτε ὑπ' ὄψιν, ὅτι πρὸς ἐπιτευξιν τῆς σωτηρίας του «πολλῆς βοήθειας δέεται πᾶς ἄνθρωπος, διὰ τὴν ἐκ φύσεως προσοῦσαν αὐτῷ ἀσθένειαν, πολλῶν αὐτῷ προσπιπτόντων ἀνικαρῶν καὶ ἐπιπόνων»¹¹⁵. Μόνον εἰς τοὺς «οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ» δέον νὰ στηρίξη ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας του¹¹⁶. «Σώζεται οὖν βασιλεὺς οὐ παρὰ τὴν πολλὴν δύνάμειν, ἀλλὰ παρὰ τὴν θείαν χάριν· ὥστε ἀληθῆ καὶ τούτοις εἶναι τὸν λόγον, ὅτι «χάριτί ἐστε σεσωσμένοι» (Ἐφεσ. 2, 5). . . καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. . . μάλιστα γὰρ ἔλαμψεν ἡ θεία χάρις ἐν τοῖς νηπίοις καὶ ἀνοήτοις ἐνεργουμένη»¹¹⁷. Ἀληθῶς μόνον «ἐν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ σωτηρία», καὶ οὐχὶ «ἐν δυνάμει ἀνθρώπου, οὐδὲ ἐν σοφίᾳ». «Πᾶν γὰρ ὅπερ ἂν εἰς ἡμᾶς ἐκ θείας δυνάμεως ἀγαθὸν φθάσῃ, τῆς πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούσης χάριτος ἐνεργεῖαν εἶναι φαμεν»¹¹⁸. Ἐπομένως εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία ἡ θεία χάρις καὶ ὡς προηγουμένη καὶ ὡς ἐπομένη καὶ ὡς συνεργός, διότι

113. Αὐτόθι στ. 108 καὶ 156. BEΠ 52, 249.

114. Βλ. πλείω ἐν: Ἰ ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 210 ἐξ., καὶ Γ. Μ α ρ - τ ζ ἔ λ ο υ, μν. ξ. σ. 100 ἐξ.

115. Εἰς Ψάλμ. 7, 7, PG 29, 244. 416. BEΠ 52, 26.

116. Εἰς Ψάλμ. 32, 10, PG 29, 348. BEΠ 52, 73.

117. Εἰς Ψάλμ. 32, 9, PG 29, 314 - 315. BEΠ 52, 72. Βλ. καὶ ἀνωτ. σ. 12, σημ. 3.

118. Εἰς Ψάλμ. 33, 2, PG 29, 353. Ἐπιστολὴ 38, 4, PG 32, 329. BEΠ 52, 77. 55, 58. Πρβλ. καὶ εἰς Ψάλμ. 28, 1, PG 30, 72 - 73 καὶ 115, 5, PG 30, 113.

αὕτη κατάρχεται μὲν τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας παντὸς ἀνθρώπου, καλοῦσα αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ διεγείρουσα καὶ φωτίζουσα καὶ κατευθύνουσα αὐτὸν πρὸς ταύτην, μετὰ δὲ τὴν ἐλευθέραν συγκατάθεσιν καὶ ἀποδοχὴν τῆς κλήσεως ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ συνοδεύουσα αὐτὸν καὶ ἐνισχύουσα καὶ συνεργαζομένη πρὸς διάπτυξιν τοῦ ἀγιασμοῦ καὶ ἐμμονὴν ἐν αὐτῷ καὶ τῇ σωτηρίᾳ καθόλου μέχρι τέλους τοῦ βίου. «Ὡστε ἡ χάρις, οὕσα «σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις» (Λουκ. 2, 10. Τίτ. 2, 11) δύναμις καὶ ἐνέργεια ὑπερφυσικὴ καὶ ἄκτιστος, ἐκδηλοῦται καὶ ἐνεργεῖ ἐν τε τῇ κλήσει καὶ τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ τῇ ἀναγεννήσει καὶ τῇ δικαίωσει καὶ τῷ ἀγιασμῷ αὐτοῦ, συμπράττουσα καὶ συναπεργαζομένη ὁλόκληρον τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ἐκάστου ἀνθρώπου, καὶ δὴ τό τε «θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας» (Φιλιπ. 2, 13), ἀλλ' οὐδέποτε ἄνευ τῆς ἐλευθέρας καὶ ἐκουσίας συνεργίας αὐτοῦ. Τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα οὐδόλως παραβλάπτει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐνισχύει αὐτὰς ἐν τῇ οἰκειώσει καὶ ἀνελιξεί καὶ τελειώσει τῆς σωτηρίας, «οὔτε σκότωσιν ἐμποιεῖ ταῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν τὸν ἀπὸ τῶν τῆς ἁμαρτίας κηλίδων καθαρεύοντα νοῦν διανίστησιν»¹¹⁹.

Περαιτέρω ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι, ὅτι ἡ θεία χάρις δὲν ἐνεργεῖ μονομερῶς καὶ καταναγκαστικῶς, ἀλλ' ἀπὸ συμφώνου καὶ ἐν ἄρμονικῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἢ τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου — τοῦ «θεοειδοῦς τῆς ψυχῆς»¹²⁰, — οὕτως ὥστε ἡ ὑπὸ τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου οἰκειώσις τῆς σωτηρίας εἶναι ἔργον δύο παραγόντων, ἦτοι τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθέρας συνεργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ προσωπικὴ οἰκειώσις τῆς σωτηρίας ὑφ' ἐκάστου ἀνθρώπου εἶχον ὡς προϋπόθεσιν τὴν ἐλευθέραν συγκατά-

119. Εἰς Ἡσαΐαν 5, PG 30, 125. BEΠ 56, 52.

120. Λόγ. περὶ συνεισάκτων 3, BEΠ 57, 145. Κατὰ τὸν ἅγιον Βασίλειον, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατέχει καὶ «τὴν αὐτεξούσιον ὁρμὴν, μάλιστα πρέπουσαν λογικῇ φύσει· λελυμένη γὰρ πάσης ἀνάγκης. . . ἔχει ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, ἐπιμένουσα τῇ τοῦ καλοῦ θεωρίᾳ. . . καὶ ἀπονεῦσαι ποτὲ τοῦ καλοῦ» («Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς 6, PG 31, 344), ὥστε «φύσει χρωμένη αὐτεξουσίᾳ καὶ μεταρρέπειν ἐφ' ἐκάτερα δυναμένη πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ χείρονος» (Κατ' Εὐνομίῳ 3, 2, PG 29, 660). «Τὰ μὲν γὰρ τοῦ σώματος βάρη ταῖς ἐπὶ τῆς τρυτάνης ροπαῖς δοκιμάζομεν, τὰ δὲ τοῦ βίου ἐκλεκτὰ τῷ αὐτεξουσίᾳ τῆς ψυχῆς διακρίνομεν· ὁ καὶ ζυγὸν ὠνόμασε, διὰ τὸ ἴσην δύνασθαι λαμβάνειν τὴν ροπὴν ἐφ' ἐκάτερα» (Εἰς Ψαλμ. 61, 4, PG 29, 480). «Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακουσῆτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα» («Ἡσ. I, 19 - 20)· τὸ αὐτεξούσιον ἐντεῦθεν παριστῶν μάλιστα τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως. Πᾶσι γὰρ τοῖς προκειμένοις ἠγούμεθα τὴν ἐπαγωγὴν ταύτην ἀρμόζειν. . . οὕτω πᾶσα μακαριότης καὶ ἡ ἐν κολάσει ἐν τοῖς ἐπιπόνοις διαγωγὴ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἥρτηται» (Εἰς Ἡσαΐαν 1, 45, PG 30, 204 - 205. BEΠ 56, 86).

θεσιν και σύμπραξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον οὗτος ἐλευθέρως παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ και ἀπεμακρύνθη ἀπ' αὐτοῦ, γενόμενος δοῦλος τῆς ἁμαρτίας και σταδιακῶς ἀπανθρωποποιηθεὶς, ὤφειλεν ὁ ἴδιος πάλιν διὰ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεώς του νὰ συγκατατεθῆ και ἀποδεχθῆ ἔκουσίως τὴν θείαν περὶ αὐτὸν οἰκονομίαν, τ.ἔ. τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας. Καὶ τοῦτο ἐπετέλεσεν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἡδὴ ἐν ἀρχῇ ἢ παρθένος Μαρία κατὰ τὸν εὐαγγελισμόν: — «ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμά σου» (Λουκ. 1, 38), — ὡς προσεκλεγεῖσα πρὸς τοῦτο και «εὐροῦσα χάριν παρὰ τῷ Θεῷ» (Λουκ. 1, 30). Οὕτως ἐν τῷ ἔργῳ τῆς προσοικειώσεως τῆς σωτηρίας ἔνθεν μὲν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ διὰ τῆς χάριτός του τὴν κλῆσιν, τὸν φωτισμόν, τὴν μετάνοιαν και τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, και ἔπειτα τὴν δικαίωσιν, τὴν ἀναγέννησιν ἐν τῷ βαπτίσματι και τὸν ἁγιασμόν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δωρεὰν ἐπὶ τῇ βάσει και δυνάμει τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος, ἐτέρωθεν δὲ ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἀποδεχόμενος τὴν προσφερομένην αὐτῷ χάριν, συνεργεῖ ἐλευθέρως ἐν τῷ ἔργῳ τῆς οἰκειώσεως τῆς ἰδίας σωτηρίας διὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως και τῶν ἀγαθῶν ἔργων του, ταῦτὸν εἰπεῖν, διὰ τῆς «δι' ἀγάπης ἐνεργουμένης πίστεως» (Γαλ. 5, 6). «Πίστις γὰρ ἐστὶν ἡ σώζουσα ἡμᾶς, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη». Ἡ τοιαύτη πίστις ἀποτελεῖ «τὸ ἴδιον τοῦ χριστιανοῦ», τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ γνῶρισμα. Ἄλλὰ προσέτι και τῆς ὠλοκληρωμένης ἀρετῆς χρεῖα, τῆς κατορθουμένης διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, και μάλιστα τῆς ἀγάπης, χαρακτηριζομένης ὡς «τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν». «Εἰ γὰρ δεῖ τέλειον εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, ἀνάγκη πᾶσα διὰ πάσης ἐντολῆς καθαρισθῆναι εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ. 4, 13)¹²¹. Κατὰ ταῦτα ὁ Σωτὴρ κατέστησεν ἐξ ἀντικειμένου εἰς πάντας τοὺς ἄνθρώπους δυνατὴν τὴν σωτηρίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν, οὐχὶ ὅμως και ἀναγκαστικὴν, οὕτως ὥστε δύνανται νὰ σωθῶσι μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἔκουσίως ἀποδέχονται πίστει τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον του, ἐπικυροῦντες ἅμα τὴν πίστιν των διὰ τῆς ἐναρέτου ζωῆς των «κατὰ Χριστοῦ μίμησιν», ἀρχῆς γενομένης διὰ τοῦ «σωτηρίου βαπτίσματος»¹²². Ἀμφοτέρων λοιπὸν τούτων — πίστεως και ἀρετῆς — χρεῖα διὰ τὴν δικαίωσιν και εἶτα τὴν πρόοδον ἐν τῷ ἁγιασμῷ και τῇ ἀρετῇ και τῇ ἠθικῇ τελειώσει των σεσωσμένων. «Οὐδὲ γὰρ ἡ περὶ τὰ καλὰ τῶν ἀνθρώπων ἐγγείρησις δίχα τῆς ἄνωθεν βοήθειας τελειωθῆσεται, οὐδὲ ἡ ἄνωθεν χάρις ἐπὶ τὸν μὴ σπουδάζοντα παραγένοιτ' ἄν· ἀλλ' ἐκάτερα συγκεκριᾶσθαι προσήκει, σπουδὴν τε ἀνθρωπίνην και τὴν

121. Ἡθικά, ὄρος 80, κεφ. 22, PG 31, 863. BEΠ 53, 130. Εἰς Ψαλμ. 1, 2, BEΠ 52, 12.

122. Περὶ Ἅγίου Πνεύματος 15, 35. PG 30, 129. BEΠ 52, 259 - 260.

διὰ τῆς πίστεως ἄνωθεν καθήκουσαν συμμαχίαν εἰς τελείωσιν ἀρετῆς¹²³. Οὕτως ὁ Παράκλητος ἐνεργεῖ τὴν ἀναγέννησιν καὶ δικαίωσιν τῶν βαπτισθέντων χάριτι καὶ ἱκανοῖ αὐτοὺς εἰς ἐργασίαν τῶν θείων ἐντολῶν καὶ μίμησιν τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, προσάγων αὐτοὺς διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ καθιστῶν μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ σεσωσμένα. «Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο» (Γαλ. 3, 26). Τοιοῦτοτρόπως τὰ μέλη «πάντα μὲν ὁμοῦ συμπληροῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ Πνεύματος, ἀλλήλοις δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἐκ τῶν χαρισμάτων ἀντιδίδωσιν ὠφέλειαν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἐν τῷ σώματι ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν, καθὼς ἠθέλησεν. . . Καὶ ὡς μέρη δὲ ἐν ὄλῳ, οἱ καθ' ἓνα ἐσμὲν ἐν τῷ Πνεύματι» ὅτι «οἱ πάντες ἐν ἐνὶ σώματι εἰς ἐν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν»¹²⁴.

Λεκτέον δὲ ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τῆς προσοικειώσεως τῆς σωτηρίας ὑφ' ἑκάστου ἀνθρώπου τὴν πρωτοβουλίαν λαμβάνει πάντοτε «ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι» (Α' Τιμ. 2, 4) φιλόανθρωπος καὶ πανοικτίρμων Θεός, παριστάμενος ὡς προσερχόμενος καὶ κρούων τὴν θύραν τῆς ψυχῆς παντὸς ἁμαρτωλοῦ: «Ἴδου ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ» (Ἄποκ. 3, 20). Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ λοιπὸν κατάρχεται τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας ἐν τῷ ἐλευθέρως ἀνταποκρινομένῳ θετικῶς καὶ ὑποδεχομένῳ αὐτὴν ἀνθρώπῳ· καθ' ὅσον «ὄπου προαίρεσις ἐτοίμη, τὸ κωλύον οὐδέν· ὁ γὰρ καλῶν φιλόανθρωπος, ὁ διάκονος εὐπρεπῆς, ἡ χάρις ἄφθονος· ἡ προθεσμία ἐνυπαρχέτω, καὶ τὸ ἐμποδίζον οὐκ ἔσται»¹²⁵. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι, ὅτι πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων του τονίζει ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅτι ἡ σῴτειρα θεία χάρις προσφέρεται πρὸς ἐκόντας καὶ οὐχὶ ἄκοντας, οὐδαμῶς πα-

123. Ἀσκητικαὶ Διατάξεις 15, PG 31, 1377. BEΠ 57, 40.

124. Περὶ Ἀγίου Πνεύματος 26, 61, PG 32, 181. BEΠ 52, 284.

125. Εἰς ἁγ. Βάπτισμα, ὁμιλ. 13, 6, PG 31, 437. BEΠ 54, 139. Ἀλλαχοῦ ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐκφράζων τὴν χριστιανικὴν πίστιν, γράφει, ὅτι αἱ ψυχὰι τῶν σεσωσμένων καὶ τεθεωμένων ἁγίων τελοῦσιν ὑπὸ τὴν «ἐπιρροήν» τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, καθ' ὅσον «τῆς χάριτος ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκχεομένης, εἰκότως καταλαμβάνουσι τῆς ἀσωμάτου καὶ πνευματικῆς χορηγίας αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί. . . ὡσπερ ἡ δρόσος ἢ ἐπὶ τὸ Ἄερμῶν κατιούσα ἕρως. . . οὕτως ἡ νοητὴ δρόσος ἀοράτως κατιούσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών, ἔθνα ἢ συνέλευσις τῶν πανταχόθεν πιστῶν γίνεται, τὴν ἀνάλογον ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν περιποιεῖ ὠφέλειαν» (Εἰς Ψαλμ. 132 (15), PG 30, 116). Τοῦτου ἕνεκεν προγεύονται πως οὗτοι ἐν πίστει καὶ ἐλπίδι ἐνοπτριζόμενοι «τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, ὧν διὰ πίστεως ἐπεκδεχόμεθα τὴν ἀπόλαυσιν ὡς ἤδη παρόντων, τὴν χάριν ἐνοπτριζόμενοι· εἰ γὰρ ὁ ἄρραβὼν τοιοῦτος, ἡλίκιον τὸ τέλειον; καὶ εἰ ἡ ἀπαρχὴ τοιαύτη, τίς ἢ τοῦ ὅλου πλήρωσις;» (Περὶ Ἀγ. Πνεύματος 15, 36, PG 32, 132. BEΠ 52, 260).

ραβιάζουσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὅτι τοῦναντίον ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἡ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ στάσις τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς προσφερομένης αὐτῷ σωτηρίας, οὕτως ὥστε «κατ' αὐτὴν τὴν τοῦ Θεοῦ συνεργίαν ταῖς ἡμετέραις ἐναποκεῖσθαι γνώμας»¹²⁶. «Δύναται οὖν ἕκαστος ἐκ τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως ἢ σπέρμα ἅγιον εἶναι ἢ τὸ ἐναντίον»¹²⁷, ἐπιτυγχάνων διάφορον βαθμὸν δικαιοσύνης καὶ ἀγιασμοῦ, καθ' ὅσον «ἐπιμετρεῖται ἐκάστῳ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως»¹²⁸, καὶ «ἐνὶ ἐκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ» ('Εφεσ. 4, 7).

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἔργον τῆς προσωπικῆς οἰκειώσεως τῆς σωτηρίας ἑαυτοῦ ὁ Μέγας Βασιλείος διαπιστοῖ, ὅτι ἡ σωτηρία κατορθοῦται «Χριστοῦ χάριτι καὶ ἐν ἀνδράσι καὶ ἐν γυναίξιν πίστει τῇ εἰς τὸν Κύριον γνησίᾳ»¹²⁹ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῆς προερχομένοις ἀγαθοῖς ἔργοις, τὰ ὅποια δέον νὰ κοσμοῦσι τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ πιστοῦ, ὑποτασσομένου ἐκουσίως καὶ προθύμως εἰς τὸ θέλημα καὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ ἱεροὶ Πατέρες ἐτόνισαν μετὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ὡς ὅρους τῆς δικαιοσύνης τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ τὰ ἀγαθὰ ἔργα, καὶ δὴ ἀμφοτέρους ὁμοῦ, ἀλλ' ἄνευ ἐξαγοραστικῆς δυνάμεως ἢ ἀξιομισθίας τινός. «Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστίν, ὁμοίως καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως, ἢ γὰρ ἀληθῆς πίστις διὰ τῶν ἔργων δοκιμάζεται»¹³⁰. Τῷ ὄντι, πίστις καὶ ἔργα εἶναι δύο ἀχώριστα στοιχεῖα ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρίζωνται, καθ' ὅσον τὸ ἐν προϋποθέτει καὶ περιέχει καὶ τὸ ἄλλο. Ἡ πίστις συνδέεται στενῶς καὶ ἐνεργεῖ διὰ τῆς ἀγάπης, τῆς ὁποίας ἀναγκαῖαι ἐκδηλώσεις καὶ καρποὶ εἶναι τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἐξαιρομένου ἰδίως τοῦ ἀμέμπτου ἠθικοῦ βίου, μακρὰν τῆς ἀμαρτίας¹³¹. Καθ' ὅσον «δι' ἀγιασμοῦ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πρὸς τὸν Ἅγιον οἰκειώσις», ὡς προεῖρηται¹³². Βεβαίως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνυπάρχουσι πιστεύοντες καὶ ἐκπεσόντες τῆς πίστεως, ἀγαθοὶ καὶ ἀμαρτωλοὶ, ἢ καλὸς σίτος καὶ ζιζάνια¹³³, ὅμως μόνον οἱ πιστεύοντες καὶ εὐ-

126. Ἐπιστολὴ 294, PG 32, 1037. Πρβλ. καὶ 30, 452. 432. BEΠ 55, 353.

127. Εἰς Ἡσαΐαν 14, 280. PG 30, 612. Πρβλ. καὶ 31, 892. 32, 141. BEΠ 56, 269.

128. Ὁμιλ. 24 κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου καὶ τῶν Ἀνομοίων 6, PG 31, 613. BEΠ 54, 223.

129. Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, ἐρωταπόκρ. 309, PG 31, 1304. BEΠ 53, 362.

130. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. ὀρθ. πίστεως IV, 9, PG 94, 1121. Πρβλ. καὶ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς Ἐκκλησ. ὁμιλ. 8, PG 44, 748.

131. «Ἀμῆχανον γὰρ καὶ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλευέσθαι καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δεῖ κακίας μὲν ἐπικρατεῖν, τῷ Δεσπότη δὲ τῶν ὅλων ὑποτετάχθαι. . . δύο γὰρ ζυγοὺς οὐ δυνατόν ἐπικεῖσθαι ἡμῶν τῷ τραχήλῳ» (Εἰς Ψαλμ. 61, 1, PG 29, 472. 30, 617. BEΠ 52, 132).

132. Εἰς Ψαλμ. 28, 1, PG 29, 281. BEΠ 52, 43.

133. Ὡς γράφομεν ἀλλαχοῦ, «δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἦτο ἀπηλλαγμένη ἀμαρτωλῶν ἡ Ἐκκλησία, ἐφ' ὅσον αὕτη μὲν ἀποτελεῖται ἐξ ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ἡ δὲ ἀμαρτία προέρχεται ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία εὕρισκεται ἐν τῇ ὁδῷ, πορευομένη ἀπὸ τῆς Πεντη-

σεβείς και αγαθοί ἐγγράφονται ἀσφαλῶς ὡς μέλη ἡγιασμένα και σεσωσμένα τῆς ἐπουρανίου Ἐκκλησίας· «οὐ γὰρ ἐγγράφεται ἀσεβοῦς ὄνομα ἐν βίβλῳ ζώντων, οὐδὲ ἀριθμεῖται μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀριθμουμένων ἐν οὐρανοῖς»¹³⁴. Ἐπομένως οἱ σωζόμενοι εἶναι ὀλίγοι, καθ' ὅσον «οὐκ ἐν τῷ πλήθει ἐστὶν ἡ σωτηρία, ἀλλ' ἐν τῷ λείμματι τῷ κατ' ἐκλογὴν χάριτος σωζομένῳ»¹³⁵.

Ἰδίως ἡ πίστις ἀποτελεῖ κυριώτατον και καθοριστικὸν παράγοντα διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀνευ τοῦ ὁποῖου καθίσταται ἀνέφικτος ἡ σωτηρία. («Πῶς οὖν σώζομαι;»), ἐρωτᾷ ὁ Μέγας Βασίλειος, και ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος. «Διὰ τῆς πίστεως. Πίστις δὲ αὐτάρκης εἶδέναι, ὅτι ἔστι Θεὸς (Ἐβρ. 11, 6), οὐχι τί ἐστίν. . . Οὐ γὰρ ἡ τοῦ τί ἐστίν ἐξερεύνησις, ἀλλ' ἡ τοῦ ὅτι ἐστίν ὁμολογία τὴν σωτηρίαν ἡμῖν παρασκευάζει. Ἐπεὶ ἀπερινόητος ἀνθρώπου φύσει και ἄρρητος παντελῶς ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ»¹³⁶. Διὰ ταῦτα «πίστις ἡγείσθω τῶν περὶ Θεοῦ λόγων, πίστις και μὴ ἀπόδειξις· πίστις, ἡ ὑπὲρ τὰς λογικὰς μεθόδους τὴν ψυχὴν εἰς συγκατάθεσιν ἔλκουσα· πίστις, οὐχ ἡ γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις, ἀλλ' ἡ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείαις ἐγγινομένη. . . Οὕτω δὴ οὖν και τὸ τῆς Θεολογίας μυστήριον τὴν ἐκ τῆς ἀβασανίστου πίστεως ἐπιζητεῖ συγκατάθεσιν· πιστεῦσαι γὰρ δεῖ, φησὶν, ὅτι ἔστι Θεὸς (Ἐβρ. 11, 6), οὐχι ζητῆσαι, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἐστίν»¹³⁷. Τοῦτο δέ, καθ' ὅσον ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ ἀναχθῆ μόνον μέχρι τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ («τοῦ εἶναι τὸν Θεόν»), οὐχι δ' ὅμως και εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ («τοῦ τί εἶναι τὸν Θεόν»). Διότι «φύσιν Θεοῦ

κοστῆς πρὸς τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐν πειρασμοῖς και δοκιμασίαις και θλίψεσι, θὰ περιλαμβάνη ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτῆς και ζιζάνια, ἧτοι ἀμαρτωλοῦς, ἀσθενῆ ἠθικῶς μέλη, χρῆζοντα ψυχικῆς ἰατρείας, τῶν ὁποῖων θὰ ἐπιδιώκη τὸν ἀγιασμόν και τὴν σωτηρίαν, ἀγωνιζομένη ἅμα ἀκαταπαύστως κατὰ τῆς ἀμαρτίας και τοῦ κακοῦ και κατατείνουσα πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ, αὐτὴ ἐξαγιάζουσα τὰς γενεὰς τῶν ἐλευθέρων και διὰ τοῦτο πάντοτε ὑποκειμένων εἰς τὸν πειρασμόν και σκανδαλισμόν και τὴν ἀμαρτίαν ἀνθρώπων, ἅτε οὕσα «τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν ἰατρεῖον», κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀγίων Πατέρων. (Ἰω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 190).

134. Εἰς Ψαλμ. 48, 7, PG 29, 448. BEΠ 52, 121.

135. Ῥωμ. 11, 5. Εἰς Ἡσαΐαν 4, 136, PG 30, 552. BEΠ 56, 146. Βλ. και εἰς Ψαλμ. 38, 7: «Σώζεται δὲ οὐχ ὁ τυχών, ἀλλὰ τὸ λείμμα μόνον τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος» (PG 29, 341, BEΠ 52, 71).

136. Κατ' Ἐνομίον, λόγ. 1, 14, PG 32, 869. 29, 545. BEΠ 52, 175. Και εἰς τὰ «Ἠθικὰ» αὐτοῦ ὁ ἱερός Πατὴρ γράφει: «Τί ἴδιον χριστιανοῦ; Πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. Τί ἴδιον πίστεως; Ἀδιάκριτος πληροφορία τῆς ἀληθείας τῶν θεοπνεύστων ῥημάτων, οὐδενὶ λογισμῷ οὔτε ὑπὸ φυσικῆς ἀνάγκης εἰσαγομένῳ, οὔτε πρὸς εὐσέβειαν ἐσχηματισμένῳ, διασαλευομένη». (Ὅρος 80, κεφ. 22, PG 31, 868. BEΠ 53, 130).

137. Εἰς Ψαλμ. 115, 1, PG 30, 104. 105. BEΠ 56, 43 - 44).

καταλαβείν αδύνατον»¹³⁸, ἐπειδὴ «ὁ Θεὸς ζητούμενος μὲν ἐστὶν ἀκατάληπτος, πιστευόμενος δὲ ληπτός»¹³⁹. Αὐτῷ προσήκει ἡ πίστις, δι' ἃ καὶ συνιστᾶ «τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν»¹⁴⁰. Ἐννοεῖ δὲ ὁ οἰκουμενικὸς διδάσκαλος Βασίλειος ὡς ἀληθινὴν καὶ πλήρη καὶ αὐθεντικὴν πίστιν, τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐγκύρωσ καὶ ἐπισημῶς κηρυσσομένην καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ἀναφερομένην, ἰσοτίμως νοουμένων τῶν τριῶν προσώπων. «Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ ὁμολογοῦντι Χριστὸν καὶ τὸν Θεὸν ἀρνούμενῳ, ὅτι Χριστὸς αὐτὸν οὐδὲν ὠφελήσει· ἢ Θεὸν ἐπικαλουμένῳ τὸν δὲ Υἱὸν ἀθετοῦντι, ὅτι ματαία ἐστὶν ἡ πίστις αὐτοῦ· καὶ τῷ τὸ Πνεῦμα παραιτουμένῳ, ὅτι ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστις αὐτῷ εἰς κενὸν ἀποβήσεται, ἣν οὐδὲ ἔχειν δύναται μὴ συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος»¹⁴¹. Καὶ προστίθῃσιν: «Πίστις μὲν οὖν ἐστὶ συγκατάθεσις ἀδιάκριτος τῶν ἀκουσθέντων ἐν πληροφορίᾳ τῆς ἀληθείας τῶν κηρυχθέντων Θεοῦ χάριτι. . . φανερά δὲ ἔκπτωσις πίστεως καὶ ὑπερφηφάνειας κατηγορία, ἢ ἀθετοῦντι τῶν γεγραμμένων ἢ ἐπεισάγειν τῶν μὴ γεγραμμένων»¹⁴². «Ὡστε τὸ προσθεῖναι τι ἢ ὠφελεῖν ζωῆς ἐστὶ τῆς αἰδίου προδῆλως ἔκπτωσις»¹⁴³. Ἀλλαχοῦ δὲ προσδιορίζει ἐγγύτερον τὴν ὀρθόδοξον πίστιν: «Πίστιν δὲ ἡμεῖς οὔτε παρ' ἄλλων γραφομένην ἡμῖν νεωτέραν παραδεχόμεθα, οὔτε αὐτοὶ τὰ τῆς ἡμετέρας διανοίας γεννήματα παραδιδόναι τολμῶμεν, ἵνα μὴ ἀνθρώπινα ποιήσωμεν τὰ τῆς εὐσεβείας ῥήματα· ἀλλ' ἄπερ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων δεδιδάγμεθα, ταῦτα τοῖς ἐρωτῶσιν ἡμᾶς διαγγέλλομεν. Ἔστι τοίνυν ἐκ Πατέρων ἐμπολιτευομένη τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἡ γραφεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων πίστις τῶν κατὰ τὴν Νίκαιαν συνελθόντων»¹⁴⁴. Τὴν ὀρθόδοξον δὲ ταύτην

138. Περὶ ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας 3, BEΠ 57, 291.

139. Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, BEΠ 57, 189.

140. Εἰς Ἐξαήμε. 5, 6, BEΠ 51, 228.

141. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 11, 27. PG 32, 116. BEΠ 52, 252.

142. Περὶ πίστεως 1, PG 31, 677 - 680. Βλ. καὶ PG 29, 620: «Ἐγὼ οὐδὲν ἠγοῦμαι κυριώτερον δόγμα τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστεως τῷ εὐαγγελίῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐνυπάρχειν». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Ἁγιάζει καὶ ζωοποιεῖ καὶ φωτίζει καὶ παρακαλεῖ καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. . . ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸ ἴσον ἐνεργεῖται τοῖς ἀξίοις παρὰ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· πᾶσα χάρις καὶ δύναμις, ἡ ὁδηγία, ἡ ζωὴ, ἡ παράκλησις, ἡ πρὸς τὸ ἀθάνατον μεταβολή, ἡ εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταστάσις καὶ εἴ τι ἄλλο ἐστὶν ἀγαθόν, ὃ μέχρις ἡμῶν καταβαίνει» (Ἐπιστολὴ 189, 7, PG 32, 693, BEΠ 55, 213).

143. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 12, 28, PG 32, 117. BEΠ 52, 253.

144. Ἐπιστολὴ 140, 2, PG 32, 588. BEΠ 55, 167 - 168. Πρβλ. καὶ Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 27, 67, PG 32, 193. Βλ. καὶ Ἐπιστολάς 51, 91, 92, 113, 114, 125, 128, 159, 204. BEΠ 55, 85, 121, 124, 143. 144. 150. 151. 155. 182. 237 κ.λπ. Σημειωθῆτω ἐνταῦθα καὶ ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου περὶ τῆς κυφορουμένης τότε προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας τοῦ

καὶ «ἀρχαίαν πίστιν» παρελάβομεν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ διὰ τοῦτο «ὡς βαπτιζόμεθα, οὕτω καὶ δοξολογεῖν» ἐδιδάχθημεν, καὶ ὡς δόγματα «ἐκεῖνα ὁμολογεῖν, ἃ παρελάβομεν παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις καινοτομίαν διαφεύγειν»¹⁴⁵.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, διατί ὁ μέγας ὑπερασπιστὴς τῆς Ὁρθοδοξίας Βασίλειος ἀνεδείχθη σφοδρὸς πολέμιος τῶν ἐκτρεπομένων τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως αἰρετικῶν καὶ «νεωτεροποιῶν», καταπολεμήσας πᾶσαν αἵρεσιν καὶ «νεωτεροποιῖαν καὶ καινοτομίαν τῶν παραδεδομένων»¹⁴⁶, «ὅτι οὐ δεῖ ἑτεροδιδασκαλούντων ἀνέχε-

οῦ δόξου ἄρθρου περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅτι αὕτη ἐπεβάλλετο νὰ γίνῃ ὡς «συμπλήρωσις τοῦ λείποντος», οὐχὶ δὲ ὡς ἀλλοίωσις ἢ μεταβολὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας, ἥτις παρέμεινεν ἑσαεὶ ἀπαρεγγεῖρητος). Ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐδέχετο τὴν «εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δοξολογίαν (ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς), διὰ τὸ ἐν παραδρομῇ τοῦς Πατέρας ἡμῶν (τῆς Α' Οἰκουμενικῆς) τούτου τοῦ μέρους ἐπιμνησθῆναι, οὕτω τὸ κατ' αὐτὸ ζήτημα τότε κεκινημένου. . . ἐκτὸς τοῦ ἐκ προκοπῆς τινὰ αὐξήσιν ἐπιθεωρεῖσθαι τοῖς λεγομένοις, ὅπερ οὐχὶ μεταβολὴ ἐστὶν ἐκ τοῦ χείρονος πρὸς τὸ βέλτιον, ἀλλὰ συμπλήρωσις τοῦ λείποντος κατὰ τὴν προσθήκην τῆς γνώσεως» (βλ. Ἐπιστολὰς 250, 114, 125, 140, 223 κ.λπ.). Ὑπομιμνήσεται ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐν μέσῳ τῆς πολυσχιδοῦς καὶ πολυδιαστάτου ἐκκλησιαστικῆς δράσεώς του ἀνεμίχθη ἐνεργῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς καὶ εἰς τὸν συντελεσθέντα κατὰ τὸν δ' αἰῶνα δογματικὸν καθορισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, προπαρασκευάσας καὶ τὴν σύγκλησιν τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐν ἔτει 381 καὶ ἐπηρεάσας τὰς ὑπ' αὐτῆς ληφθείσας ἀποφάσεις, ὡς καὶ ἐκεῖνας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδων τοῦ ἰδ' αἰῶνος περὶ τοῦ Ἠσυχασμοῦ (βλ. Ἰω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα. . . τ. Ι², σ. 348 - 416). Τοῦτο ἰσχύει περισσότερον περὶ τοῦ ἀμφισβητηθέντος ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τριαδικοῦ δόγματος καὶ εἰδικώτερον περὶ τῆς ὁμοουσιότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα.

145. Ἐπιστολὴ 175, PG 32, 652 - 653, βλ. καὶ στ. 193. BEI 55, 197. Ὡσαύτως καὶ ἀλλαχοῦ γράφει: «Ἡμεῖς κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τὴν πίστιν τῶν ἐν Νικαίᾳ συναχθέντων ἁγίων Πατέρων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτώ, ὡς παρελάβομεν, οὕτω καὶ βαπτίζομεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· ὡς δὲ βαπτίζομεν, οὕτω καὶ πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγιον Πνεῦμα· ὡς δὲ πιστεύομεν, οὕτω καὶ δοξάζομεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγιον Πνεῦμα». (Περὶ πίστεως, λόγ. 14, 1, BEI 57, 11 - 12).

146. Ὡς ἀλλαχοῦ γράφομεν, ἀνέκαθεν ἡ Ἐκκλησία ἀπέκοπτεν ἀπὸ τοῦ ὑγιαίνοντος ἐκκλησιαστικοῦ σώματος καὶ ἀνεθεμάτιζε τοὺς διαφωνοῦντας περὶ τὴν πίστιν ὡς αἰρετικούς ἢ περὶ τὴν διοίκησιν ὡς σχισματικούς, ἀπομακρύνουσα αὐτοὺς ὡς σαπρὰ μέλη, ἵνα μὴ μολύνωσι καὶ τὰ λοιπὰ ὑγιαίνοντα μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, μεταδίδοντα αὐτοῖς τὸ δηλητήριον τῆς αἵρέσεώς των (Γίτ. 3, 10. Β' Κορ. 11, 13. Πράξ. 20, 29 - 30. Γαλ. 5, 10. 12). Κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, «οἱ παλαιοὶ ὠνόμασαν αἵρέσεις μὲν τοὺς παντελῶς ἀπερρηγμένους καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πίστιν ἀπηλλοτριωμένους, σχίσματα δὲ τοὺς δι' αἰτίας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ ζητήματα ἰάσιμα πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας, παρασυναγωγὰς δὲ τὰς συνάξεις τὰς παρὰ τῶν ἀνυποτάκτων πρεσβυτέρων ἢ

σθαι»¹⁴⁷. Οὐ μόνον δὲ ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν, ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἐναντίον τῶν ὑποστηριζόντων αὐτοὺς καὶ τὴν ὀρθόδοξον «πίστιν τῆς Νικαίας» διωκόντων πολιτικῶν ἀρχόντων ἠγωνίσθη οὗτος μέχρις αὐτοθυσίας¹⁴⁸. Κατὰ τῶν αἰρέσεων ἐχρησιμοποιοῖ πάντοτε ὡς πηγὰς τῆς πίστεως τὴν ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν ἱερὰν Παράδοσιν. Περὶ τῆς πρώτης ἐπίστευεν, «ὅτι δεῖ πᾶν ρῆμα ἢ πράγμα πιστοῦσθαι τῇ μαρτυρίᾳ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς»¹⁴⁹. Ἐπομένως ἐν πάσῃ δογματικῇ ἢ ἄλλῃ διαφωνίᾳ «ἢ θεοπνευστος ἡμῖν διαιτησάτω Γραφή· καὶ παρ' οἷς ἂν εὑρεθῇ τὰ δόγματα συνωδὰ τοῖς θείοις λόγοις,

ἐπισκόπων καὶ παρὰ τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν γινόμενας». (Ἐπιστολὴ 188, 1, PG 32, 665. BEΠ 55, 202. Παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 264 - 265).

147. Ἡθικά, ἔρος 40, BEΠ 53, 70.

148. Ἀξιοθαύμαστον εἶναι τὸ γνωστὸν κλασσικὸν παράδειγμα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, προβαλόντος σταθερὰν καὶ ἀνυποχώρητον ἄρνησιν καὶ ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ἀρειανοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος, τοῦ ἐπιδιώξαντος νὰ ἀνατρέψῃ τὴν «πίστιν τῆς Νικαίας» καὶ ἐπιβάλλῃ τὸν Ἀρειανισμόν. Ὄταν ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Μόδεστος δι' ἀπειλῶν ἐπέζεε τὸν ἡρωϊκὸν ἐπίσκοπον Καισαρείας νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ υπογράψῃ ἀρειανικὴν ὁμολογίαν πίστεως, ἀτρόμητος οὗτος ἠρνήθη καὶ ἀντέστη, πρὸς δὲ τὸν «καταπλαγέντα ὑπαρχον» διὰ τὸ πρωτοφανὲς θάρρος του καὶ εἰπόντα «οὐδεὶς μέχρι τοῦ νῦν οὕτως ἐμοὶ διειλεικται καὶ μετὰ τοσαύτης τῆς παρρησίας», ἀπήντησεν: «Οὐδὲ γὰρ ἐπισκόπῳ ἴσως ἐνέτυχες, ἢ πάντως ἂν τοῦτον διειλέχθη τὸν τρόπον, ὑπὲρ τοιούτων ἀγωνιζόμενος. Τὰ ἄλλα μὲν γὰρ ἐπεικτεῖς ἡμεῖς καὶ παντὸς ἄλλου ταπεινότεροι, τοῦτο τῆς ἐντολῆς κελουούσης, καὶ μὴ ὅτι τοσοῦτῳ κράτει, ἀλλὰ μηδὲ τῶν τυχόντων ἐν τῇ ὄφρυν αἴροντες. Οὗ δὲ Θεὸς τὸ κινδυνευόμενον καὶ προκείμενον, τᾶλλα περιφρονούντες, πρὸς αὐτὸν μόνον βλέπομεν. Πῦρ δὲ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν ἢ κατὰπληξίς». Καὶ πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα Μόδεστον: «οὐ φοβῆ τὴν ἐξουσίαν καὶ πάθης δήμευσιν, ἐξορίαν, βασάνους, θάνατον;», ὁ ἀληθινὸς ἐπίσκοπος ἀτρόμητος ἀπήντησεν: «Εἴ τι ἄλλο ἀπείλει· τούτων γὰρ οὐδὲν ἡμῖν ἄπτεται. Ὅτι τοι δημεύσει μὲν οὐχ ἄλωτος ὁ μηδὲν ἔχων, πλὴν εἰ τούτων χρήσεις τῶν τρυχίνων μου βράχιων καὶ βιβλίων ὀλίγων, ἐν οἷς ὁ πᾶς ἐμοὶ βίος. Ἐξορίαν δὲ οὐ γινώσκω, ὁ μηδενὶ τόπῳ περιγραπτός, καὶ μήτε ταύτην ἔχων ἐμὴν, ἢν οἰκῶ νῦν, καὶ πᾶσαν ἐμὴν, εἰς ἣν ἂν ριφθῶ· μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ πᾶσαν, οὗ πάροικος ἐγὼ καὶ παρεπίδημος. Αἱ βάσανοι δὲ, τί ἂν λάβοιεν, οὐκ ὄντος σώματος, πλὴν εἰς τὴν πρώτην λέγεις πληγὴν; ταύτης γὰρ σὺ μόνος κύριος. Ὁ δὲ θάνατος εὐεργέτης· καὶ γὰρ θᾶπτον πέμψει με πρὸς Θεόν, ᾧ ζῶ καὶ πολιτεύομαι, καὶ τῷ πλείεστῳ τέθνηκα καὶ πρὸς ὃν ἐπείγομαι πόρρωθεν. . . Πρὸς ταῦτα ὑβρίζει, ἀπείλει, ποιεῖ πᾶν ὅτιοῦν ἂν ἦ βουλομένῳ σοι, τῆς ἐξουσίας ἀπόλαυε. Ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεὺς, ὡς ἡμᾶς γε οὐχ αἰρήσεις, οὐδὲ πείσεις συνθέσθαι τῇ ἀσεβείᾳ, κἂν ἀπειλῆς χαλεπώτερα». (Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Ν α ζ ἰ α ν ζ η ν ο ὤ, λόγ. 43, 50, PG 36, 560 - 561. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Ἀθῆναι 1958, σ. 20 καὶ 39 - 40). Γενικώτερον βλ. καὶ Γ. Κονιδάρη, Ὁ Μέγας Βασίλειος, πρότυπον οἰκουμενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου, Ἀθῆναι 1970. Τ ο ὤ α ὕ τ ο ὤ, Ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, θρίαμβος τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ἀθῆναι 1984.

149. Ἡθικά 26, 1, PG 31, 744. BEΠ 63, 61.

ἐπὶ τούτοις ἤξει πάντως τῆς ἀληθείας ἢ ψῆφος»¹⁵⁰. Ἐπειτα ὑψίστην σημασίαν ἀπέδιδε καὶ εἰς τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν, δεχόμενος ὅτι πᾶν ὅ,τι παρεδόθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων γραπτῶς ἢ προφορικῶς ἀποτελεῖ τοῦτο μὲν τὴν γραπτὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τὴν ἀγίαν Γραφήν, τοῦτο δὲ τὴν ἄγραφον καὶ προφορικὴν Παράδοσιν αὐτῆς, δαψιλεστέραν οὖσαν κατὰ τὸ περιεχόμενον τῆς προηγουμένης, καθ' ὅσον «τὰ πλεῖστα τῶν μυστικῶν ἀγράφως ἡμῖν ἐμπολιτεύεται»¹⁵¹. Λοιπὸν «τοσοῦτων ὄντων ἀγράφων καὶ τοσαύτην ἐχόντων τὴν ἰσχὺν εἰς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον»¹⁵², ἐπιβάλλεται σεβασμὸς τῆς «Ἀποστολικῆς Παραδόσεως» καὶ τῆς «μαρτυρίας τῶν Πατέρων», («ἐγγράφου» τε καὶ «ἀγράφου», καθ' ὅσον «τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων Παραδόσεως, διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα ἄπερ ἀμφοτέρα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν. . .»¹⁵³. «Ἀποστολικὸν δέ, οἶμαι, καὶ τὸ ταῖς ἀγράφοις Παραδόσεσι παραμένειν»¹⁵⁴. Διότι καὶ αὗται παρεδόθησαν «ἀπὸ τῆς σιωπωμένης καὶ μυστικῆς Παραδόσεως», ἰδίως προκειμένου περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἢ τῆς λειτουργικῆς παραδόσεως ἢ τῆς «λειτουργικῆς ἀσκήσεως τῆς Ἐκκλησίας». «Εἰ γὰρ ἐπιχειρήσασιν τὰ ἄγραφα τῶν ἑθῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζημιοῦντες τὸ εὐαγγέλιον, μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα ψιλὸν περιϊστῶντες τὸ κήρυγμα»¹⁵⁵. «Ὅθεν ἀπορριπτέα τυγχάνει καὶ πᾶσα διάκρισις τῶν δογμάτων εἰς «μεγάλα» καὶ «μικρά», καθ' ὅσον ἡ δογματικὴ πίστις ἀποτελεῖ ἐνιαῖόν τι καὶ ὀργανικὸν ὅλον, ἅλλως ὀδηγοῦνται οἱ διακρίνοντες εἰς αἵρεσιν. Καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμεῖ ἐνδεικτικῶς «ἀγράφους» τινὰς ἐκκλησιαστικὰς «παραδόσεις» καὶ «ἔθην»¹⁵⁶, ὧν ὑπερῆμύνητο κατὰ

150. Ἐπιστολὴ 189, 3, PG 32, 688. BEΠ 52, 292.

151. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 29, 71, PG 32, 200. BEΠ 52, 292. Καὶ ταῦτα «οἱ ἐξ ἀρχῆς διαταξάμενοι παραδιδόντες τοῖς ἐφεξῆς, συμπροϊούσης αἰεὶ τῷ χρόνῳ τῆς χρήσεως, διὰ μακρᾶς τῆς συνηθείας ταῖς Ἐκκλησίαις ἐγκατερρίζωσαν» (αὐτόθι), δι' ὃ καὶ συνιστᾷ «μὴ ὀκνεῖν τὸν λόγον διακονεῖν, τὸν ἐκ τῆς τῶν Πατέρων Παραδόσεως πρὸς ἡμᾶς ἀκολουθίᾳ μνήμης διασωθέντα» (αὐτόθι 30, 79, PG 32, 217. BEΠ 52, 300).

152. Αὐτόθι στ. 193. BEΠ 52, 289.

153. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 27, 66, PG 32, 188. BEΠ 52, 286.

154. Αὐτόθι 29, 71, PG 32, 200. BEΠ 52, 292.

155. Αὐτόθι στ. 188. BEΠ 52, 286 - 287.

156. Αὐτόθι στ. 188 - 193. BEΠ 52, 287 - 288: «Ὅϊον, ἵνα τοῦ πρώτου καὶ κοινοτάτου πρώτον μνησθῶ, τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλπικότας κατασημαίνεσθαι τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας; Τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετράφθαι κατὰ τὴν προσευχὴν ποῖον ἐδίδαξεν ἡμᾶς γράμμα; Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας τίς τῶν ἀγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; . . . Εὐλογοῦ-

τῶν αἰρετικῶν, οἵτινες ἀπέρριπτον, καὶ πάντοτε ἀπορρίπτουσι, «τὴν ἀγραφὸν τῶν Πατέρων μαρτυρίαν, ὡς οὐδενὸς ἄξιαν», ἐπιδιώκοντες («τὸ στερῆμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως κατασεῖσαι, ἐκ τοῦ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν ἐδαφισθεῖσαν ἀφανισθῆναι») ¹⁵⁷. Ἰδιαίτατα ὑπερημύνετο τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας περὶ τῆς ὁμοουσιότητος τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γράφων σὺν πολλοῖς ἄλλοις: «Ἀλλὰ μὴ χωρίσης Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· δυσωπεῖτω σε ἡ Παράδοσις· ὁ Κύριος οὕτως ἐδίδαξεν, Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, Πατέρες διετήρησαν, Μάρτυρες ἐβεβαίωσαν» ¹⁵⁸. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω ἀρχῶν, ἐπεδίωκεν ὁ μέγας τῆς ἀληθείας διδάσκαλος Βασίλειος τὴν συνδιαλλαγὴν

μεν δὲ τὸ τε ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτιζόμενον ἀπὸ ποίων ἐγγράφων; Οὐκ ἀπὸ τῆς σιωπαιμένης καὶ μυστικῆς παραδόσεως; Τί δέ; αὐτὴν τοῦ ἔλαιου τὴν χρίσιν τίς λόγος γεγραμμένος ἐδίδαξεν; Τὸ δὲ τρις βαπτίζεσθαι τὸν ἄνθρωπον πόθεν; Ἄλλα δὲ ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα, ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς; Οὐκ ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορητοῦ διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπολυπραγμονήτῳ καὶ ἀπεριεργάστῳ σιγῇ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐφύλαξαν, καλῶς ἐκεῖνο δεδειδαγμένοι, τῶν μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῇ διασώζεσθαι; Ἄ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἕξεσι τοῖς ἀμύητοις, τούτων πῶς ἂν ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκθριαμβεύειν ἐν γράμμασιν; . . . Οἱ τὰ περὶ τὰς Ἐκκλησίας ἐξ ἀρχῆς διαθεσμοθετήσαντες Ἀπόστολοι καὶ Πατέρες ἐν τῷ κεκρυμμένῳ καὶ ἀφθέγκτῳ τὸ σεμνὸν τοῖς μυστηρίοις ἐφύλασσον. Οὐδὲ γὰρ ὅπως μυστήριον τὸ εἰς τὴν δημόδη καὶ εἰκαίαν ἀκοὴν ἐκφορον. Οὗτος ὁ λόγος τῆς τῶν ἀγράφων παραδόσεως, ὡς μὴ καταμεληθεῖσαν τῶν δογμάτων τὴν γνῶσιν εὐκαταφρόνητον τοῖς πολλοῖς γενέσθαι διὰ συνήθειαν. Ἄλλο γὰρ δόγμα καὶ ἄλλο κήρυγμα. Τὸ μὲν γὰρ σιωπᾶται, τὰ δὲ κηρύγματα δημοσιεύεται. . . Ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα, τὰ ἀγραφα τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια διηγούμενον. Ἐὼ τ' ἄλλα· αὐτὴν δὲ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγιον Πνεῦμα ἐκ ποίων γραμμάτων ἔχομεν; . . .». Περὶ δὲ τῆς σπουδαιότητος τῶν «ἐθῶν», ἐν συναφείᾳ μάλιστα πρὸς τοὺς «θεσμούς» τῆς Ἐκκλησίας, γράφει: «Πρῶτον μὲν οὖν, ὁ μέγιστος ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐστὶ, τὸ παρ' ἡμῖν ἔθος, ὃ ἔχομεν προβάλλειν, νόμου δύναντι ἔχον, διὰ τὸ ὕψ' ἁγίων ἀνδρῶν τοὺς θεσμούς ἡμῖν παραδοθῆναι», οὕτως «ὥστε εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον εἰπεῖν ἦν, ἐξήκει τὸ ἔθος πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ φυλακίην» (Ἐπιστολὴ 160, 2, PG 32, 624. BEΠ 55, 183). Ὁμοίως ἐξαίρει ἰδιαίτερος τὴν ἀρχαιότητα τῶν ἐθῶν καὶ δογμάτων καὶ παραδόσεων τῆς Ἐκκλησίας. «Δυσωπητικὰ γὰρ πῶς τὰ παλαιὰ τῶν δογμάτων, οἴονεὶ πολιᾶ τινὶ τῇ ἀρχαιότητι τὸ αἰδέσιμον ἔχοντα» (Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 29, 11, PG 32, 200. BEΠ 52, 292). Καὶ διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω παραινεῖ: «Χρὴ ἀπαράβατον μένειν αἰετὴν ἐν τῇ ζωοποιῷ χάριτι διδομένην Παράδοσιν. . . ὥστε τὸ προσθεῖναι τι ἢ ἀφελεῖν ζωῆς ἐστὶ τῆς αἰδίου προδήλως ἐκπτώσις» (Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 12. 28. PG 32, 117. BEΠ 52, 253). Γενικῶς βλ. Γ. Γ α λ ί τ η. Γραφὴ καὶ Παράδοσις κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, Θεσσαλονίκη 1979. Χ. Κ ρ ι κ ὠ ν η, Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, Θεσσαλονίκη 1981. Γ. Φ λ ο ρ ὀ φ σ κ η, Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις, Θεσσαλονίκη 1976.

157. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 10, 25, PG 32, 112. BEΠ 52, 251.

158. Κατὰ Σαβελλιανῶν ὁμιλ. 24, 6, PG 31, 612. BEΠ 54, 222.

τῶν Ὀρθοδόξων μετὰ τῶν χριστολογικῶν καὶ πνευματολογικῶν αἱρέσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὑποδεικνύων αὐταῖς: «Εἰ μὲν ἐβούλοντο πάντες. . . μὴδὲν τῇ ἀληθείᾳ τοῦ εὐαγγελίου παρεγγχειρεῖν, τῇ δὲ παραδόσει τῶν Ἀποστόλων καὶ τῇ ἀπλότητι τῆς πίστεως ἐξαρκεῖσθαι, οὐδὲν ἂν ἡμῖν ἔδει λόγων ἐν τῷ παρόντι»¹⁵⁹.

Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα, ὅτι γενικῶς ἡ πίστις καὶ τὰ ἔργα δὲν ἔχουσιν, οὕτως εἰπεῖν, ἐξαγοραστικὴν τινα δύναμιν καὶ ἀξίαν παρὰ τῷ Θεῷ, ὅστις μόνος σώζει διὰ τῆς ἐλευθέρως καὶ μὴ ζητούσης τὰ ἑαυτῆς θείας ἀγάπης καὶ ἀγιότητος τοὺς ἀνθρώπους, ἀνταποκρινομένους ὅμως θετικῶς διὰ τῆς ἐλευθέρως καὶ ἀνιδιοτελοῦς καὶ συνεργοῦ πίστεως καὶ ἀγάπης των. «Πρόκειται ἀνάπαυσις αἰωνία τοῖς νομίμως τὸν ἐνταῦθα διαθλήσασαι βίον, οὐ κατὰ ὀφείλημα τῶν ἔργων ἀποδιδόμενην, ἀλλὰ κατὰ χάριν τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ τοῖς εἰς αὐτὸν ἠλπικόσι παρεχομένην»¹⁶⁰. Κυρίως οἱ ἄνθρωποι «σώζονται χάριτι», προσφερομένης αὐτοῖς τῆς σωτηρίας ὡς «δῶρον Θεοῦ, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν αὐτούς» (Ἐφεσ. 2, 4 - 9). Καθ' ὅσον «ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἰλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν» (Α' Ἰωάν. 3, 16. 4, 4, 10). Ἡ θεία λοιπὸν χάρις, καὶ ἐτυμολογικῶς σημαίνουσα τὸ ἐλευθέρως δωρούμενον «δῶρον τοῦ Θεοῦ», εἶναι δωρεὰ τῆς θείας ἀγάπης, ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἀνθρωπίνης συνθήκης προσδιοριζομένη καὶ ἐξαρτωμένη. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ὅ,τι καὶ ἂν πράξῃ δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν οὕτως ἀξιόμισθον καὶ δικαιοῦχον τῆς θείας χάριτος, ὥστε νὰ δικαιούται νὰ ἀπαιτήσῃ αὐτὴν ὡς ἀνταμοιβὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος δὲ νὰ ὀφείλῃ νὰ ἀπονείμῃ αὐτῷ ταύτην. Διότι ὁ ἄνθρωπος, πράττων ἀγαθὰ ἔργα, πράττει ἀπλῶς τὸ καθῆκόν του καὶ οὐδὲν πλέον, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος: «ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοὶ ἐσμεν, ὅτι ὁ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν» (Λουκ. 17, 10). Ἡ δὲ ἀξιόμισθία τῶν ὑπ' αὐτῶν τελουμένων ἔργων τῆς ἀγάπης δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικὴ καὶ μόνον ἐφ' ὅσον πράττονται ὑπὸ τὴν ροπὴν τῆς θείας χάριτος καὶ εἶναι καρποὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι, ὅτι πανταχοῦ ἐξαίρεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἀπουσιαζούσης τῆς ἐννοίας τῆς ἰκανοποιήσεως αὐτοῦ ἐν δυτικοσχολαστικῇ ἐννοίᾳ ἢ ἐκείνης τῶν περισσεουσῶν ἀξιόμισθιῶν καὶ τῶν ὑπερτάκτων ἔργων. Οὕτως, ἄρα, ἡ οἰκείωσις τῆς σωτηρίας εἶναι προῖον τῆς συνεργίας τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, ἀλλ' ὑπὸ τὴν πατερικὴν ἐννοίαν, καθ' ἣν «τὸ πλέον, σχεδὸν δὲ καὶ τὸ πᾶν, τοῦ Θεοῦ ἐστὶν, ἡμῖν δὲ μικρόν τι ἀφῆκεν»¹⁶¹. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι δωρεὰ καὶ ἔργον τῆς θείας χάριτος, ἄνευ τῆς

159. Ἄνατρεπτ. Ἀπολογ. Εὐνομίου 1, 1, PG 29, 497 - 500. BEΠ 52, 157.

160. Εἰς Ψαλμ. 114, 5, PG 29, 492, BEΠ 52, 141.

161. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ψαλμ. 115, 2, PG 55, 322.

ὁποίας οὐδέν ἐστι δυνατόν γενέσθαι. Ὡστε ἡ δικαιοσύνη καὶ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ οἰκείωσις αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ κατὰ πρῶτον μὲν καὶ κύριον λόγον εἶναι ἐνέργεια καὶ δωρεὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σχεδὸν κατὰ τὸ ὅλον, δευτερευόντως δὲ ὅπως ὀρίζεται αὕτη κατὰ «μικρόν τι» ἢ μᾶλλον κατ' ἐλάχιστον, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ διαθέσεως καὶ τῆς ἠθικῆς προπαρασκευῆς καὶ γενικῶς τῆς ἐλευθέρας συνεργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπαιτεῖται δὲ τὸ «μικρόν» τοῦτο ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, διότι δι' αὐτοῦ ἐκφράζεται ἡ ἐκουσία ἀποδοχὴ ὑπ' αὐτοῦ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἀρχικῶς ἀρκετὸν εἶναι, ὅπως ὁ ἄνθρωπος μὴ ἀπωθήσῃ, ἀλλ' ἀποδεχθῆ ἐκουσίως τὴν προσφερομένην αὐτῷ σωτήριον χάριν καὶ ἐκζητήσῃ ταύτην ἐν πίστει παρὰ τοῦ δωροδότη Θεοῦ, ὅτε οὗτος παρευθὺς χορηγῆ φιλευσπλαγγῆως αὐτῷ ταύτην. «Ἐκέκραξα πρὸς σέ, ἰάσω με· οὐδὲν ἐγένετο μέσον τῆς ἐμῆς φωνῆς καὶ τῆς σῆς χάριτος, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐκέκραξα καὶ προσῆλθεν ἡ ἴασις»¹⁶².

Ἐπισημειούσθω δὲ ὅτι ἡ συνεργία τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος ἐπεκτείνεται ἐπὶ πᾶσαν τὴν καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τῆς δυνατῆς ἠθικῆς τελειώσεως καὶ ἀγιοποιήσεως αὐτοῦ (Ματθ. 5, 48). Ἐπομένως ἡ σωτηρία ἐκάστου ἀνθρώπου δὲν νοεῖται καὶ βιοῦται παθητικῶς μόνον, δίκην μαγικῆς τινος ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργείας τῆς σωτηρίου χάριτος, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐνεργητικῶς καὶ δυναμικῶς, νοουμένη ὡς ἐπανόρθωσις συνεργία ἀμφοτέρων, ὡς δυναμικὴ καὶ συνεργητικὴ σωτηρία, καὶ οὐχὶ ὡς στατικὴ καὶ μηχανικὴ τοιαύτη, ὡς ἀμφοτερομερῆς καὶ οὐχὶ μονομερῆς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁμοίως ἀπορριπτέα τυγχάνει καὶ ἡ περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ θεωρία, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἐξ ἑαυτοῦ εἰς ἄλλους μὲν παρέχει τὴν λυτρωτικὴν χάριν, εἰς ἄλλους δὲ οὐχί, οὕτως ὥστε ἐν τῇ ἀποφάσει τοῦ Θεοῦ οἱ μὲν νὰ εἶναι προωρισμένοι εἰς σωτηρίαν, οἱ δὲ εἰς ἀπώλειαν. Διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι αἷτιος τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ καὶ πηγὴ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ζωῆς. «Οὐκ ἔστιν αἷτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», καθ' ὅσον «οὐ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ κακὸν τὴν γένεσιν ἔχει»¹⁶³. Εἶναι δὲ «τὸ κυρίως κακὸν ἡ ἁμαρτία, ὅπερ μάλιστα ἐστι τῆς τοῦ

162. Εἰς Ψαλμ. 29, 3, PG 29, 309, 312. BEΠ 52, 56. Ἐνταῦθα, συνεχίζων τὴν ἐρμηνείαν τοῦ αὐτοῦ Ψαλμοῦ καὶ ἐξαίρων τὸ συνεχὲς τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν συνεργοῦντα ἄνθρωπον, γράφει: «Πόθεν μοι ἡ τοῦ «ὕψου» ἐνυπάρχει δύναμις; Ἐπειδὴ σύ με προλαβὼν «ὑπέλαβες». Ἐμφαντικῶς εἶρηκε τὸ «ὑπέλαβες», ἀντὶ τοῦ «ἐμετεώρισάς με», καὶ ἀνώτερον τῶν κατεπανισταμένων με ἐποίησας. Οἶονεὶ παῖδά τινα ἀπειρῶς ἔχοντα πρὸς τὸ νήχεσθαι, τῇ χειρὶ τις ὑπολαβὼν, μετεωρότερον ἄγει τοῦ ὕδατος». Ὁ οὖν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ βοήθειας ἀνανεώσας ἀπὸ τοῦ πτώματος, οὗτος ὑπὸ εὐγνωμοσύνης διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ὕψωσιν ἐπαγγέλλεται τῷ Θεῷ». (Αὐτόθι, PG στ. 309, BEΠ σ. 55).

163. Περὶ διδασχῆς καὶ νοουθεσίας 8, BEΠ 57, 204. Ἐπὶ τούτοις δὲν παραλείπει εὐκαιρῶς νὰ συμβουλευῆ ἐμμονῆν τῶν πιστευόντων ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν καὶ ὑπομονὴν ἐν

κακοῦ προσηγορίας ἄξιον καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἤρηται. . . Ἄρχῃ γὰρ καὶ ρίζα τῆς ἀμαρτίας τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ αὐτεξούσιον». Ὡστε «μήτε Θεὸν αἴτιον ἡγοῦ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ, μήτε ἰδίαν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ εἶναι φαντάζου. Στέρησις γὰρ ἀγαθοῦ ἐστὶ τὸ κακόν». Καὶ καταλήγει ὁ Μέγας Βασίλειος τονίζων ὅτι κυρίως «τοῦτό ἐστὶ τὸ κακόν, ἢ τοῦ Θεοῦ ἄλλοτριώσις»¹⁶⁴.

Ἐν κατακλιεῖδι, συνοψίζοντες πάντα τὰ προειρημένα διαπιστοῦμεν καὶ αὖθις, ὅτι ἢ ἐν Χριστῷ σωτηρία νοεῖται ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου διττῶς, ἀρνητικῶς μὲν ὡς ἄφεςσις καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ «ἐπάνοδος εἰς οἰκειώσιν Θεοῦ» τοῦ ἀνθρώπου, θετικῶς δὲ ὡς ἀγιασμὸς αὐτοῦ καὶ κοινωνία τῆς θείας ζωῆς διὰ τῆς ἐν ὀρθοδόξῳ ἐννοίᾳ «ὑπὲρ φύσιν χάριτι» θεώσεως, νοουμένης ὅμως τῆς θεώσεως ὡς «μετοχῆς τῆς θείας ἐλλάμψεως, ἀλλ' οὐχὶ μεταστάσεως εἰς τὴν θείαν οὐσίαν» τῶν σεσωσμένων (Β' Πέτρ. 1, 4)¹⁶⁵. Διὰ τῆς δικαιοσύσεως ὁ τυχὼν ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν του, ἀναγεννηθεὶς καὶ καταστάς δίκαιος ἄνθρωπος, εἰσέρχεται εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἀγιασμοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς τελειώσεώς του, τὸ ἐξικνούμενον μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του, προσπαθῶν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματός του νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τῶν οὐρανοδρόμων ἀρετῶν τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου «ἔσεσθαι ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν » (Ματθ. 5, 48). «Οὐ γὰρ μία πρᾶξις τελειοῖ τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ πάντα προσῆκε τῷ βίῳ τὰς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας συμπαρατείνεσθαι»¹⁶⁶. Ἐνταῦθα κυρίως πρόκειται περὶ ἐγκαινισμοῦ ἐν τῷ δεδικαιωμένῳ τῆς νέας πνευματικῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ, τῆς μεταδιδομένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. 6, 57. 10, 28. Γαλ. 2, 20), περὶ τῆς «καινῆς κτίσεως» (Β' Κορ. 5, 17. Ἐφεσ. 2, 8 - 10. 4, 24), περὶ τῆς νέας γεννήσεως ἐκ τοῦ Θεοῦ (Ἰωάν. 1, 13. 3, 3 - 9. Α' Πέτρ. 1, 23) καὶ ἄρα περὶ τῆς θείας υἰοθεσίας τοῦ ἀνθρώπου (Ἰωάν. 1, 12. Ῥωμ. 8, 17. Γαλ. 4, 6 - 7). Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην νοητέον καὶ τὸ τοῦ ψαλμωδοῦ, «θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες» (Ψαλμ. 81, 6). Τὰ ἀνωτέρω ἐπιτυγχάνονται ἤδη διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ «σωτηρίου βαπτίσματος», τὸ ὁποῖον θεωρεῖται «ἀρχὴ ζωῆς καὶ πρώτη ἡμερῶν

τοῖς πειρασμοῖς καὶ τοῖς θλίψεσιν, ἃς θεωρεῖ ὡς τι φυσικόν. «Εἰ γὰρ πᾶσα ἡ κτίσις λυθήσεται καὶ μεταποιηθήσεται τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, τί θαυμαστόν καὶ ἡμᾶς, μέρος ὄντας τῆς κτίσεως, παθεῖν τὰ κοινὰ πάθη καὶ παραδοθῆναι θλίψεσιν, ἃς κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως ἡμῶν ἐπάγει ἡμῖν ὁ δίκαιος Κριτής, οὐκ ἔων ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα, ἀλλὰ διδοὺς σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δυνηθῆναι ὑπενεργεῖν» (Α' Κορ. 10, 13. Ἐπιστολὴ 139, 2, ΒΕΠ 55, 166).

164. Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 332 ἐξ. ΒΕΠ 54, 88 ἐξ.

165. Ἰωάννου Διαμασκηνοῦ, Ἐκδ. ὀρθ. πίστεως II, 12, PG 94, 924. Πρβλ. καὶ Μ. Βασίλειου, Κατ' Εὐνομίον, λόγ. 3, 2, PG 29, 660. ΒΕΠ 52, 222.

166. Εἰς Ψαλμ. 14, 3, PG 29, 256. ΒΕΠ 52, 31. Ἄλλ' ὅμως, ὡς παρετηρήσαμεν καὶ ἀλλοχῶ, «τὸ ἰδανικόν τῆς θείας ἀγιότητος καὶ ἀγαθότητος δὲν εἶναι ἐφικτὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἐπειδὴ

ἐκείνη ἡ τῆς παλιγγενεσίας ἡμέρα», καθ' ἣν ἄρχεται ἡ καινὴ ἐν Χριστῷ ζωὴ διὰ τινος καινῆς γεννήσεως «ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος» (Ἰωάν. 3, 5). Τοιουτοτρόπως διὰ τοῦ βαπτίσματος ὁ ἄνθρωπος σώζεται «ἀνακαινιζόμενος» καὶ «ἀναπλαττόμενος» καὶ «θεραπευόμενος»¹⁶⁷. Καὶ ἀλλαχοῦ διδάσκει, ὅτι «τὸ ἐν τῷ ὕδατι βάπτισμα ἐστὶν ὁμοίωμα τοῦ σταυροῦ, τοῦ θανάτου, τῆς ταφῆς, τῆς ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως»¹⁶⁸. Οὕτω, «δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτίσματι προκειμένων, καταργῆσαι μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας. . . ζῆν δὲ τῷ Πνεύματι καὶ τὸν καρπὸν ἔχειν ἐν ἀγιασμῷ, τὸ μὲν ὕδωρ τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὡσπερ ἐν ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δύναμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνακαινίζον»¹⁶⁹, ὡς προεῖρηται. Θεωρεῖ δὲ ὁ Μέγας Βα-

ποιοῦνται διάφορον χρῆσιν τῆς ἐαυτῶν ἐλευθερίας ἐν τῷ κατὰ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ ἀγῶνι, πολλοὶ δὲ ὑποδουλοῦνται εἰς τὴν ἀμαρτίαν. «Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἐαυτοὺς πλανῶμεν καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν» (Α' Ἰωάν. 1, 8). Διότι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐλεύθεροι, καὶ ἐπομένως καλοῦνται ὅπως ἐλευθέρως οἰκαιοποιοῦσιν τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν διὰ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέσων τοῦ ἀγιασμοῦ αὐτῶν. Κυρίως εἰπεῖν, οἱ χριστιανοὶ δὲν εἶναι τετελειωμένοι ἄγιοι, ἀλλ' εὐρίσκονται ἐν τῷ γίνεσθαι καὶ ἐξελίσεσθαι καὶ προοδευτικῶς τελειοῦσθαι, πορευόμενοι τὴν δύσβατον ὁδὸν τῆς ἀγιότητος ἐν μέσῳ πολλῶν ἐμποδίων. Ἐπομένως ἡ ἀγιότης αὐτῶν εἶναι σχετικὴ, ἅτε τῆς ἀπολύτου ἀγιότητος ἀνηκούσης μόνῳ τῷ παναγίῳ Θεῷ». (Ἰω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 282).

167. Εἰς ἀγ. βάπτισμα, ὁμιλ. 13, 3. 5. PG 31, 429. 433. BEΠ 54, 137. Περὶ Ἀγίου Πνεύματος 15, 35. PG 32, 129 - 132, BEΠ 52, 259 - 260. Αὐτόθι ὁ Μέγας Βασίλειος χαρακτηρίζει τὸ βάπτισμα ὡς «αἰχμαλώτους λύτρον, ὀφλημάτων ἄφεςιν, θάνατον ἀμαρτίας, παλιγγενεσίαν ψυχῆς, ἔνδυμα φωτεινόν, σφραγίδα ἀνεπιχειρήτων, ὄχημα πρὸς οὐρανόν, βασιλείας πρόξενον, νίθησιν χάρισμα. . . Διὰ Πνεύματος Ἁγίου ἢ εἰς παράδεισον ἀποκατάστασις, ἢ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνοδος, ἢ εἰς νίθησιν ἐπάνοδος, ἢ παρηγορία τοῦ καλεῖν ἐαυτῶν πατέρα τὸν Θεόν, κοινωνῶν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ».

168. Ἀσκητικά 2, 26. BEΠ 57, 14.

169. Αὐτόθι. Καὶ συνεχίζει: «Συνταφέντες αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος (Ῥωμ. 6, 3), γινόμεθα ἐν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τίς οὖν ὁ τρόπος τῆς ταφῆς; καὶ τί τὸ ἐκ τῆς μιμήσεως χρήσιμον; Πρῶτον μὲν ἀναγκαῖον, τὴν ἀκολουθίαν τοῦ προτέρου βίου διακοπῆναι. Τοῦτο δὲ ἀδύνατον, μὴ «ἀνωθεν γεννηθέντα» (Ἰωάν. 3, 3), κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Ἡ γὰρ παλιγγενεσία, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, δευτέρου βίου ἐστὶν ἀρχή· ὥστε δὲ ἄρξασθαι τοῦ δευτέρου, πέρας χρῆσθαι τοῦ πρώτου. . . Πῶς οὖν κατορθοῦμεν τὴν εἰς ἔθου κατάβασιν; Μιμούμενοι τὴν ταφὴν τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οἰοεὶ γὰρ ἐνθάπτεται τῷ ὕδατι τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα. Ἀπόθεσιν οὖν τῶν ἔργων τῆς σαρκὸς συμβολικῶς ὑποφαίνει τὸ βάπτισμα, κατὰ τὸν ἀποστολὸν λέγοντα, ὅτι «περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι» (Κολ. 2, 11 - 13). Καὶ οἰοεὶ καθάρσιον ἐστὶ ψυχῆς τοῦ ἀπὸ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος αὐτῇ προσηγενομένου ρύπου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι «πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι» (Ψαλμ. 50, 9). Διὰ τοῦτο

σίλειος ως ἀπαραιτήτως προηγουμένην τοῦ βαπτίσματος τὴν πίστιν τοῦ εἰς αὐτὸ προσερχομένου εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, καὶ δὴ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου, γράφων ὅτι «πίστις καὶ βάπτισμα δύο τρόποι τῆς σωτηρίας, συμφυεῖς ἀλλήλοις καὶ ἀδιαίρετοι. Πίστις μὲν γὰρ τελειοῦται διὰ βαπτίσματος, βάπτισμα δὲ θεμελιούται διὰ τῆς πίστεως καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων ἐκάτερα πληροῦται. Ὡς γὰρ πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγίον Πνεῦμα, οὕτω καὶ βαπτίζομεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ προάγει μὲν ἡ ὁμολογία πρὸς τὴν σωτηρίαν εἰσάγουσα, ἐπακολουθεῖ δὲ τὸ βάπτισμα, ἐπισφραγίζον ἡμῶν τὴν συγκατάθεσιν»¹⁷⁰. Τὸ βάπτισμα ἐπιφέρει τὴν συσσωμάτωσιν τοῦ βαπτιζομένου ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ (Α΄ Κορ. 12, 13), τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὸ «ἐνδύεσθαι τὸν Χριστὸν» (Γαλ. 3, 27) διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ (Ῥωμ. 6, 3 - 5) καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. «Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν» ἐν αὐτῷ (Β΄ Τιμ. 2, II)¹⁷¹.

Ἐκ πάντων τῶν προειρημένων συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων συντελεῖται ἡ σωτηρία τῶν πιστευόντων καὶ θεοφιλῶς βιούντων, οἵτινες προσοικειοῦνται τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ὁποία εἶναι «οἶκος τοῦ Θεοῦ. . . ,

οὐχὶ Ἰουδαϊκῶς ἐφ' ἐκάστῳ μολύσματι ἀπολούμεθα, ἀλλ' ἐν οἷδαμεν τὸ σωτήριον βάπτισμα· ἐπειδὴ εἷς ἐστὶν ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατος καὶ μία ἡ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, ὧν τύπος ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Τοῦτου χάριν ὁ τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονομῶν Κύριος τὴν τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν ἔθετο διαθήκην, θανάτου τύπον καὶ ζωῆς περιέχουσαν· τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα τοῦ ὕδατος ἐκπληροῦντος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος. Ὡστε σαφές ἡμῖν ἐντεῦθεν γέγονε τὸ ζητούμενον, διὰ τί τῷ Πνεύματι τὸ ὕδωρ συμπαραελήφθη. Ὅτι δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτίσματι προκειμένων, καταργῆσαι μὲν τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας (Ῥωμ. 6, 6), τοῦ μηκέτι αὐτὸ καρποφορεῖν τῷ θανάτῳ (Ῥωμ. 7, 5), ζῆν δὲ τῷ Πνεύματι καὶ τὸν καρπὸν ἔχειν ἐν ἁγιασμῷ (Ῥωμ. 6, 22), τὸ μὲν ὕδωρ τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὥσπερ ἐν ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δυνάμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτιαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνακαινίζον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ ἄνωθεν γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος· ὡς τῆς μὲν νεκρώσεως ἐν τῷ ὕδατι τελουμένης, τῆς δὲ ζωῆς ἡμῶν ἐνεργουμένης διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐν τρισὶν οὖν καταδύσει καὶ ἰσαριθμοῖς ταῖς ἐπικλήσει τὸ μέγα μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελειοῦται, ἵνα καὶ ὁ τοῦ θανάτου τύπος ἐξεικονισθῇ καὶ τῇ παραδόσει τῆς θεογνωσίας τὰς ψυχὰς φωτισθῶσιν οἱ βαπτιζόμενοι. Ὡστε εἴ τις ἐστὶν ἐν τῷ ὕδατι χάρις, οὐκ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ βάπτισμα «ρύπου σαρκὸς ἀπόθεσις, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν» (Α΄ Πέτρ. 3, 21. Αὐτόθι).

170. Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 12, 28, PG 32, 117. BEΠ 52, 253 - 254.

171. Καὶ κατὰ τὸν σύγχρονον ἡμῖν ὀρθόδοξον θεολόγον Γ. Φ λ ο ρ ό β σ κ η, «μετὰ τὸ βάπτισμα γίνεται κανεὶς μέλος τοῦ Χριστοῦ, ἐγκεντρίζεται στὸ σῶμά του, ἐρριζωμένος καὶ ἐποικοδομούμενος ἐν αὐτῷ» (Κολ. 2, 7). Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀνάστασις ἔχει δωρηθῆ σὲ ὅλους. Πρὶν ἀκόμη

ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος» (Α' Τιμ. 3, 15)¹⁷⁰. Οὕτως, ἀγομένη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἡ Ἐκκλησία, συνεχίζει διαιωνίζουσα τὸ καθόλου ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος, προσοικειοῦσα αὐτὸ τοῖς πιστοῖς. Καίτοι δὲ ὑπέστη διὰ μέσου τῶν αἰώνων δεινούς διωγμούς ἡ Ἐκκλησία, ὅμως ἠγωνίσθη νικηφόρως κατ' αὐτῶν ἀναδειχθεῖσα ἀκατανίκητος καὶ ἀκατάλυτος, δι' ὃ «καὶ πύλαι ἕδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς» (Ματθ. 16, 18). Διὰ τοῦτο οὐδέποτε πράγματι θὰ δυνηθῶσι νὰ κατισχύσωσιν αὐτῆς αἱ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀντίθεοι δυνάμεις τοῦ κακοῦ, οἱ δὲ διωγμοὶ αὐτῶν «ἀσθενέστεροι τοῦ στερεώματος τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διεδείχθησαν» καὶ «εἰς μείζονα δόξης προήγαγον καὶ δυνάμεως» τὴν Ἐκκλησίαν, ἀποδειχθέντος ὅτι οἱ διῶκται καὶ πολέμιοι, «πολλάκις ἐπαναστάντες τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, πολλάκις κατέπεσαν»¹⁷¹.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Erlösungslehre Basileios des Grossen besitzt eine spezielle Bedeutung, einerseits aufgrund ihrer intensiven biblischen und traditionellen Charakter, ohne philosophischen oder anderen Ineinandersetzungen oder Abweichungen vom strengen Orthodoxie, und andererseits aufgrund des allchristlichen Autorität dieses ökumenischen Lehrers.

ἡ ἀνάστασις αὐτῆ συντελεσθῆ στὴν ἔσχατη κρίσι, ἡ αἰώνιος ζωὴ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῶν πιστῶν, ποὺ στηρίζεται καὶ τελειοῦται εἰς τὸ βάπτισμα, ἡ δὲ ἔνωσις μὲ τὸν ἀναστημένον Κύριον εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ ἀναστάσεως. «Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. . .» (Β' Κορ. 3, 18. 4, 10, 14. 5, 1, 2, 4). Βλ. Γ. Φ λ ο ρ ό β σ κ η, θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας, Ἀθῆναι, 1973, σ. 81 - 82. Πρβλ. καὶ Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 358 ἐξ.: «Ἡ Ἐκκλησία, ὡς θεία δημιουργία καὶ ὡς συνηνωμένη ἀχωρίστως μετὰ τοῦ αἰωνίου Θεοῦ Λόγου καὶ ἀγομένη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἶναι ἀκατανίκητος καὶ ἀήττητος καὶ ἀσάλευτος καὶ ἀκατάλυτος καὶ ἀναλλοίωτος καὶ ἀφθoρος καὶ ἀνώλεθρος, ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ αἰώνιος. . . Πράγματι, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία εἶναι σῶμα Χριστοῦ, ἔχουσα αὐτὸν «κεφαλὴν» καὶ «θεμέλιον», τὸν «χθὲς καὶ σήμερον τὸν αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» ὄντα (Ἐβρ. 13, 8), καὶ συνάμα ἔχει ὡς ζωοποιὸν ἀρχὴν καὶ ψυχὴν καὶ δυνάμιν τὸ ἐν αὐτῇ οἰκοῦν Ἁγίον Πνεῦμα, δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλ' ἢ νὰ εἶναι ἀπαράθραυστος καὶ ἀσάλευτος καὶ ἀκατανίκητος καὶ ἀκατάλυτος εἰς τοὺς αἰῶνας ἢ αἰώνιος, ἔχουσα συνεχῆ καὶ διαρκῆ καὶ ἀτελεύτητον ὑπαρξιν, ἄνευ διακοπῆς ἢ μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεώς τινος. . .».

170. Εἰς Ἡσαΐαν 2, 66, ΡΓ 30, 233. ΒΕΠ 56, 99. Πρβλ. καὶ ὄμιλ. εἰς τὸ «Πρόσεχε σεαυτῶ» 4, ΡΓ 31, 205. ΒΕΠ 54, 31, ὡς καὶ εἰς Ψαλμ. 29, I, ΡΓ 29, 308. ΒΕΠ 52, 54.

171. Ἐπιστολὴ 240, 1, ΡΓ 32, 896. ΒΕΠ 55, 294. Εἰς Ἡσαΐαν 8, 211, ΡΓ 30, 484, ΒΕΠ 55, 294, 56, 212.

Wie schon bekannt, hat Basileios der Grosse eine unvermischte reine kirchliche Lehre der orthodoxen Dogmen, sowie auch eine anti-heretische Polemik gegen die Heresien seiner Zeit, und hat vielerseits die dogmatische Bestimmung der Kirche im 4. Jahrhundert beeinflusst, und zwar bereitete die Einberufung und die Arbeiten der 2. Ökumenischen Synode vor.

Hierin wird die Erlösung erst objektiv und zweitens subjektiv geprüft, auf Basis der Lehre Basileios des Grossen, und daraus wird die Folgerung gezogen, dass er die Erlösung zwar negativ als Absolvierung und Abhebung der Sünden und «Zurückkehren nach der göttlichen Intimität» des Menschen, und positiv als Heiligung und Miterlebung des göttlichen Lebens ersieht durch die Gnade Theosis der Glaubenden und das göttliche Gesetz vollziehenden.

Im allgemeinen, bewahrt die Orthodoxe Kirche die dogmatische Lehre und speziell die Erlösungslehre von Heiligen Basileios, und hat sie eigen gemacht, und benützt sie oft innerhalb in theologischen, anbetenden und praktischen Erweiterungsfeld.